C. DAICOVICIU
H. DAICOVICIU

COLUMNA LUI TRAIAN

COLUMNA LUI TRAIAN

Coperta de ION PETRESCU

CONSTANTIN DAICOVICIU
HADRIAN DAICOVICIU

COLUMNA LUI TRAIAN

EDITURA MERIDIANE
BUCUREŞTI, 1966

Fotografiile
OSCAR SAVIO (Italia)

Pe copertă: 1. Columna Traiană

PREFAȚA

Prezentînd cititorilor din țara noastră acest Album *cu selecțiuni din scenele Columnei Traiane, avem sentimentul că împlinim o datorie, înainte de toate educativă și patriotică.*

În adevăr, dacă în străinătate studii complete, monografice, asupra coloanei ce se ridică semeață între ruinele celui mai frumos for al Romei antice nu lipsesc, dacă tot acolo au apărut și prezentări mai lesne accesibile unui public larg, dacă în România din trecut și din vremea din urmă s-au găsit învățați care au închinat Columnei pagini de strictă specialitate[1]*, a lipsit pînă acum la noi o ediție care să pună la îndemîna mulțimii cititorilor mărturia artistică și istorică a monumentului închinat victoriilor împăratului Traian asupra dacilor. Era un gol care se cerea umplut cît mai degrabă, căci dacă pentru toate celelalte popoare ale lumii scenele Columnei Traiane sînt doar imaginea uneia din multele victorii și cuceriri romane, pentru poporul român ele reprezintă turnarea în tipare artistice a unui eveniment care a schimbat radical destinele Daciei și care a stat la temelia ființei noastre de azi.*

Lucrarea de față încearcă să umple acest gol nu printr-o erudită și amănunțită interpretare artistică și istorică a Columnei și a tuturor reliefurilor

[1] Cititorul va găsi o bibliografie selectivă asupra Columnei lui Traian la pagina 109 a acestei cărți.

ei, ci printr-o scurtă prezentare a monumentului şi a celor mai semnificative scene ale lui. Sperăm că vom fi reuşit să înfăţişăm aici ceea ce înşişi sculptorii coloanei istoriate au vrut să imortalizeze: efortul trupelor traiane de a cuceri o ţară ce avea să devină în cursul veacurilor un bastion al romanităţii în sud-estul european, dar şi vitejeasca rezistenţă a poporului dac iubitor de libertate şi gata să-şi dea viaţa pentru ea. Dacă am reuşit să dăm coloanei înseşi şi unor scene ale ei o interpretare mai justă, aceasta se datoreşte, în cea mai mare măsură, cunoaşterii de către noi a mediului în care s-au desfăşurat cele mai însemnate evenimente: complexul de aşezări şi cetăţi din Munţii Sebeşului (Orăştiei) şi imediatele lui împrejurimi.

Învinşi, dacii au ştiut să-i prefacă pe învingătorii lor în statornici locuitori ai acestor meleaguri; daco-romanii au înfruntat vitregiile secolelor de după retragerea aureliană şi evoluţia lor istorică a dat naştere poporului român şi limbii române.

Columna Traiană e un monument al trecutului nostru *şi imaginile ei nu pot lipsi dintr-o adevărată şi deplină viziune a acestui trecut.*

AUTORII

CONSIDERAŢII ISTORICE

Abia se stinsese zăngănitul armelor din munții Daciei și în plin centrul Romei începu să răsune cîntecul uneltelor. Cu o parte din prăzile luate în război, cu vestitele comori ale regelui Decebal, împăratul Traian hotărîse să ridice o piață monumentală, un *forum;* proiectul fusese întocmit de arhitectul Apollodor din Damasc, care conducea și lucrările, iar locul fusese ales la nord-vest de forul mai vechi al lui Augustus.

FORUL LUI TRAIAN. Creaţia lui Apolodor din Damasc a stîrnit admiraţia contemporanilor săi. Acest grec născut în Siria aducea la Roma elemente arhitectonice orientale, dar el avea o strălucită capacitate de asimilare a elementelor tradiționale din arhitectura romană. A dovedit-o cu prisosință tocmai în construirea Forului lui Traian, după părerea învățatului italian G. Gullini ultimul for urbanistic din Roma, al cărui plan rupe cu canoanele celorlalte pieţe publice din capitala Imperiului și reprezintă o sinteză originală de « orientalism » şi « occidentalism » în arta romană.

Forul lui Traian (vezi planul lui în planșa 74) ocupă o suprafață de 116×95 m. Intrarea, situată în partea lui de sud-est, era formată dintr-un

arc de triumf, cu o singură deschidere, înălțat împăratului în chiar anul morții sale — 117 e.n. Existența și mai cu seamă forma acestui arc ne sînt cunoscute după monedele timpului, căci, din păcate, monumentul nu s-a păstrat, după cum nu s-a păstrat nici statuia ecvestră de bronz aurit a lui Traian, operă, probabil a aceluiași Apolodor, care se ridica, strălucitoare, în mijlocul pieței propriu-zise, înconjurate pe trei laturi de un dublu portic. În spatele statuii se înălța *Basilica Ulpia*, construcție monumentală ocupînd întreaga lărgime a forului, loc de adunări, de judecată, de încheiere a afacerilor, de întîlnire.

Basilica avea o aulă centrală, înconjurată și ea, ca și piața, de un portic dublu, cu coloane dăltuite în granit cenușiu și în alte roci dure. Cîteva trepte, construite pe toată lungimea clădirii, îngăduiau accesul în interiorul sălii centrale, cu cele două laturi scurte ale ei, arcuite în formă de abside, cu pereții îmbrăcați în marmură de Luna, cu trabeația din marmură de Pentelic și cu acoperișul din tablă de bronz aurită. Pe pereți, din loc în loc, se puteau citi cuvintele *ex manubiis* = « din prăzi » (prăzile luate de la dușmani). Basilica și porticul înconjurător erau împodobite cu statui ale personajelor ilustre de la Roma, așezate acolo nu numai de Traian, ci și de urmașii săi, cu trofee de război și cu imaginile sculptate ale dacilor învinși, dintre care nu lipsea figura dîrză și mîndră a lui Decebal; două secole mai tîrziu, unele din aceste statui de daci vor fi luate și așezate, ca podoabe, pe arcul de triumf al împăratului Constantin din apropierea Colosseului.

La același nivel cu basilica și în spatele ei, în partea de nord-vest a forului, se ridicau cele două biblioteci poruncite de Traian pentru a adăposti, una volumele *(volumina)* grecești, cealaltă — volumele latinești, precum și o prețioasă colecție de cărți scrise pe pînză de in și pe fildeș. Între cele două biblioteci se înălța Columna lui Traian (vezi mai jos), ale cărei reliefuri sculptate puteau fi admirate, în vechime, de la etajul bibliotecilor.

Spre nord-vest, forul era închis de un monument ridicat de împăratul Hadrian în memoria predecesorului său: templul lui Traian cel trecut între zei. Acest grandios edificiu, cu opt coloane la fațadă, a fost însă în întregime distrus în cursul veacurilor și, pe locul unde se găsea, se ridică astăzi construcții mai noi.

Spre răsărit, forul era mărginit de impunătoarea construcţie semicirculară a halelor lui Traian.

Forul lui Traian şi-a păstrat faima pînă în antichitatea tîrzie. Istoricul Ammianus Marcellinus povesteşte în cartea sa *Războiul cu goţii* (XVI, 10, 15 şi urm.) că împăratul Constantius, cu reşedinţa în noua capitală de la Constantinopole, vizitînd Roma în anul 356 e.n., a rămas impresionat mai cu seamă de acest for şi cucerit de frumuseţea statuii din mijlocul pieţei.

COLUMNA TRAIANĂ. Dar dintre toate splendorile trecute ale Forului lui Traian, pentru noi monumentul cel mai important e zvelta coloană care se ridica între cele două biblioteci. Ea a înfruntat cu succes scurgerea secolelor, petrecerea năvălitorilor şi lipsa de înţelegere şi preţuire a oamenilor din evul mediu care au transformat în cariere de piatră atîtea complexe monumentale ale Romei antice. Columna lui Traian, inaugurată la 12 mai 113, se înalţă şi astăzi în forul construit din porunca biruitorului Daciei, unic monument bine păstrat în mijlocul unui cîmp de ruine.

De ce e Coloana atît de importantă? Pentru că pe fusul ei înalt urcă în spirală imagini din cele două războaie dacice purtate de Traian, imagini sculptate în relief şi, în antichitate cel puţin, policrome. În felul acesta, Columna e un monument artistic de prim ordin, o mărturie a geniului artiştilor romani sau greco-romani de la începutul secolului al II-lea e.n. Ea va fi un izvor de inspiraţie pentru artiştii din deceniile următoare; ne-o dovedeşte coloana istoriată ridicată la Roma de Marcus Aurelius (161—180) pentru a comemora războaiele marcomanice. Oricît ar fi Columna Aureliană de deosebită ca manieră artistică (s-a spus pe bună dreptate de către învăţatul italian Paolo Arias că ea marchează începutul sculpturii din antichitatea tîrzie), nu se poate nega rolul de model pe care l-a jucat în acest caz monumentul ridicat de Traian. Dar ea mai reprezintă, în lipsa mărturiilor autorilor antici, în cea mai mare parte pierdute (vezi mai jos), un preţios izvor arheologico-istoric pentru cunoaşterea războaielor daco-romane.

În sfîrşit, pentru noi românii, Columna Traiană reprezintă mult mai mult. Înfăţişînd în imagini cucerirea Daciei, premisă a colonizării şi romanizării meleagurilor noastre, ea constituie un original, dar adevărat act de naştere al poporului român.

Fusul coloanei se înalță deasupra unui soclu cu latura de 5,48 m, ornamentat cu arme şi insigne « barbare » capturate în timpul războaielor dacice de trupele romane; el e construit din patru rînduri de cîte două blocuri mari de piatră. Pe acest soclu se înalță fusul, compus din 19 tamburi uriași din marmură de Carrara; din ei, 17 sînt împodobiţi cu reliefuri, unul, în formă de cunună de lauri, serveşte drept bază pentru fusul coloanei, iar ultimul drept bază pentru capitelul ei doric; lor li se mai adaugă alți doi tamburi slujind în antichitate ca suport pentru statuia împăratului Traian care încununa Columna; din păcate, statuia a fost răsturnată, în împrejurări necunoscute, în cursul evului mediu, iar în anul 1589 sau 1590 papa Sixtus V a ordonat artistului Fontana să ridice în locul ei statuia apostolului Petru, sculptată la 1587 de Gerolamo della Porta, statuie ce există și astăzi.

Înălţimea totală a Columnei Traiane, fără statuie, e de 39,83 m. Soclul paralelipipedic măsoară 5,37 m, baza în formă de cunună de lauri — 1,68 m; fusul propriu-zis e înalt de 26,62 m, capitelul de 1,48 m, iar cei doi tamburi formînd suportul statuii au împreună 4,66 m. Baza coloanei, fusul şi capitelul (elementele tipice pentru orice coloană) măsoară împreună 29,78 m, adică exact 100 de picioare romane; dimensiunea aceasta justifică denumirea de *Columna centenaria* pe care Coloana lui Traian o purta în antichitate.

Diametrul Columnei la bază e de 3,83 m, la vîrf de 3,66 m: diferență minimă, dar importantă pentru a crea iluzia vizuală a unei coloane absolut drepte. Din aceleaşi motive optice, lăţimea panglicii de reliefuri creşte treptat, dinspre bază spre vîrf, de la 0,89 m la 1,25 m, dimpreună cu înălţimea figurilor sculptate (de la 0,6 m la 0,9 m). Banda sculptată are o lungime de 200 m; pe ea sînt reprezentate 124 de episoade din războaiele dacice şi peste 2.500 de figuri.

Soclul Columnei e străpuns de o poartă care dă într-un mic vestibul. Din acesta pornește, spre stînga, un coridor scurt ce se termină într-o încăpere luminată de o deschizătură practicată în zid; aici a aşezat împăratul Hadrian, după moartea predecesorului său, urna de aur cu cenuşa acestuia. Din porunca lui Hadrian, coridorul a fost apoi blocat cu un zid de cărămidă; în evul mediu, zidul a fost spart, iar urna de aur furată din camera sepulcrală.

Din partea dreaptă a vestibulului începe scara interioară, care duce pînă în vîrful Columnei; ea are 185 de trepte şi e largă de 0,65 m. În interiorul soclului, rampele scării cotesc în unghi drept; în interiorul fusului, scara urcă în spirală. Înălţimea treptelor e astfel studiată, încît numărul lor să fie de 9 pentru fiecare buclă a spiralei. Întreaga scară e luminată de 43 de ferestruici practicate cu atîta dibăcie, încît sînt abia vizibile din exterior şi nu stînjenesc deloc contemplarea reliefurilor.

Aşadar Columna nu e numai o cronică figurată a războaielor daco-romane de la începutul secolului al II-lea e.n., ci, după moartea lui Traian, ea a devenit şi mormîntul cuceritorului Daciei. Dar ea mai avea un rost, singurul, de altfel, pomenit în splendida şi laconica inscripţie ce poate fi şi azi văzută, uşor stricată de vreme, deasupra porţii ce permite intrarea în soclul Columnei. Ea glăsuieşte:

SENATVS· POPVLVSQVE· ROMANVS
IMP· CAESARI· DIVI· NERVAE· F· NERVAE
TRAIANO·AVG·GERM· DACICO·PONTIF
MAXIMO·TRIB·POT·XVII·IMP·VI·COS·VI·P·P
AD·DECLARANDVM·QVANTAE·ALTITVDINIS
MONS·ET·LOCVS·TANTIS·OPERIBVS·SIT·EGESTVS

Inscripţia se citeşte: *Senatus populusque Romanus Imperatori Caesari Divi Nervae filio Nervae Traiano Augusto Germanico Dacico, pontifici maximo, tribunicia potestate decimum septimum, imperatori sextum, consuli sextum, patri patriae, ad declarandum quantae altitudinis mons et locus tantis operibus sit egestus.*

În traducere, inscripţia sună astfel: « Senatul şi Poporul Roman (au ridicat acest monument) Împăratului Caesar, fiul lui Nerva cel trecut între zei, Nerva Traian Augustul, învingătorul germanilor, învingătorul dacilor, mare pontif, investit pentru a XVII-a oară cu puterea de tribun, aclamat de şase ori ca *imperator* (comandant suprem învingător), consul pentru a VI-a oară, părinte al patriei, pentru a se arăta cît de înalt era muntele şi locul săpat cu eforturi atît de mari ».

Lapidarul şi modestul text al inscripţiei vine, evident, în contradicţie cu măreţia Columnei. Este oare posibil ca acest splendid monument de artă romană, devenit după cîţiva ani mormîntul lui Traian, să fi fost înălţat doar pentru amintirea unui efort material, pentru consem-

narea volumului de muncă cheltuit cu degajarea terenului pe care urma să fie construit forul? Învăţaţii au refuzat multă vreme s-o creadă şi au considerat inscripţia enigmatică; aceasta cu atît mai mult, cu cît nici un alt izvor nu menţiona lucrări de nivelare executate în Forul lui Traian.

Recent însă s-a constatat, în urma săpăturilor de degajare a marelui hemiciclu din Forul lui Traian, că toată latura estică a acestei pieţe publice, ca şi terasa din timpul lui Domiţian, situată ceva mai spre sud-est şi o parte din Forul lui Augustus, se reazemă pe o tăietură artificială, făcută în stîncă. Nu mai e, prin urmare, nici o îndoială că în această parte exista într-adevăr un « munte » (o colină adică), o prelungire a Quirinalului, un fel de şa care lega Quirinalul de colina apropiată a Capitoliului. Această descoperire confirmă inscripţia; e limpede acum că pentru construirea Forului lui Traian a fost săpată şaua dintre Quirinal şi Capitoliu, care, împreună cu clădirile de pe ea, se putea foarte bine ridica la aproape 40 m înălţime. Dar, desigur, confirmarea exactităţii inscripţiei nu explică modestia ei.

Învăţatul italian Giuseppe Lugli a ajuns la concluzia că ridicarea Columnei a fost realmente decretată de senatul şi poporul roman numai pentru a celebra lucrările care modificaseră aspectul unui vast cartier al oraşului. Abia după aceea, arhitectul, probabil chiar Apollodor din Damasc, şi-a dat seama de monotonia unei atît de mari suprafeţe cilindrice ornamentate doar cu caneluri; în felul acesta s-a născut ideea fîşiei de reliefuri, menite să imortalizeze vitejia armatei romane în războaiele cu dacii. Cum această idee nu fusese cuprinsă în decretul iniţial al senatului, ea nu şi-a găsit expresia nici în inscripţie, după cum nu se menţionează în textul acesteia nimic despre transformarea Columnei în mormînt al împăratului Traian.

Explicaţia e ingenioasă şi nu lipsită de putere de convingere. Că intenţia senatului era doar să consemneze, prin ridicarea Columnei, munca depusă pentru demolarea colinei, ni se pare indiscutabil; de altfel, inscripţia o spune clar. Mai greu de admis e ipoteza că ideea sculpturilor s-a născut mai tîrziu; e de mirare că Apollodor din Damasc a putut admite măcar o singură clipă proiectul unei uriaşe coloane nude, neornamentate.

În fond, proiectul fîşiei cu reliefuri putea foarte bine să existe chiar de la început. Reliefurile ilustrau însă un eveniment prea bine cunoscut,

prea viu în amintirea locuitorilor Romei, pentru ca menţionarea lui să mai fie necesară. Ar fi fost, într-un fel, ca şi cum sub lucrarea unui pictor s-ar afişa o etichetă cu inscripţia «Pictură»! Şi-apoi, ornamentarea nu avea nimic de-a face cu lucrările executate în for; Columna fusese decretată pentru a le comemora pe acestea, iar reliefurile vorbeau de la sine ochilor cetăţenilor Romei.

CE REPREZINTĂ RELIEFURILE. Despre ce le vorbeau? Aşa cum a intuit-o, credem cu multă dreptate, încă la începutul secolului nostru, învăţatul german Th. Birt, spirala sculptată a Columnei trebuia să constituie o ilustrare a acelor *Comentarii* pe care Traian, imitîndu-l pe Caesar, le scrisese despre războaiele sale purtate împotriva Daciei. Textul *Comentariilor* nu ni s-a păstrat, dar ilustraţiile ne-au rămas, dăltuite în marmura de Carrara a Columnei. Ele vorbesc despre eforturile întregii armate romane într-una din cele mai grele campanii pe care aceasta le cunoscuse. Cu seninătatea şi tendinţa de idealizare proprie curentului elenistic neoclasic al epocii lui Traian şi Hadrian, fidele însă realismului tipizant în redarea personajelor, a veşmintelor, armelor etc., reliefurile Columnei sînt un adevărat imn închinat bravurii armatei romane, disciplinei de fier care o dirija, capacităţii de îndurare a soldatului din legiuni sau din trupele auxiliare. Nimic teatral în aceste imagini; dimpotrivă, o reţinere şi o seriozitate care-i fac pe legionarii lui Traian adevăraţi cetăţeni, îmbrăcaţi însă în loc de togă, cu platoşa soldăţească.

Spre deosebire de coloanele tardive de la Constantinopole, închinate împăraţilor Teodosiu (sfîrşitul secolului al IV-lea) şi Arcadiu (începutul secolului al V-lea), Columna Traiană nu e un monument dedicat doar împăratului. Aşa cum s-a arătat mai sus, imaginile proslăvesc efortul colectiv al armatei romane. Poate că în proiectul iniţial, Columna nici nu trebuia măcar încununată de statuia lui Traian; în orice caz, o monedă de bronz, datînd din vremea celui de-al V-lea consulat al împăratului (103 — 111), ne înfăţişează Coloana, pe-atunci în lucru, încununată de imaginea unei acvile, înlocuite apoi de figura lui Traian însuşi. Dar împăratul e adesea prezent în reliefuri şi Columna devine prin aceasta un act de propagandă imperială, o ilustrare a calităţilor unui *optimus princeps:* vitejia, clemenţa, dreptatea şi pietatea, pe care încă de la Augustus năzuiau să le întrupeze toţi stăpînii vastului stat roman.

Din punct de vedere estetic, Columna Traiană este înainte de toate, cum spunea savantul italian G. Becatti, o creație originală a artei romane de la începutul secolului al II-lea e.n. Mai mult, în genul ei, ea este cea mai strălucită creație, culmea atinsă de relieful istoric roman. Prin unitatea compoziției sale, prin ritm, prin realismul personajelor, îmbinat cu grandoarea, idealizată desigur, a episoadelor figurate, prin grija pentru amănunte, asociată cu o largă viziune artistică de ansamblu, sculpturile Columnei reprezintă apogeul genului. Ele sînt remarcabile, în același timp, și prin conținutul lor. Rămînînd în primul rînd un cîntec de slavă înălțat soldaților romani și comandantului lor suprem, împăratul, imaginile Columnei sînt străbătute de un incontestabil respect față de dacii învinși într-o luptă inegală, cum arăta R. Bianchi Bandinelli, mare specialist italian în istoria artei antice. Demnitatea figurilor lui Decebal și ale căpeteniilor dace, rezistența îndîrjită pe care majoritatea dacilor o opun armelor romane sînt, pe Columnă, mărturia unui respect și a unui umanism care înnobilează creația artiștilor sculptori.

A artiștilor, într-adevăr, căci dacă existența unui artist inspirator, coordonator (și acesta trebuie să fi fost însuși Apolodor din Damasc), nu poate fi negată, e tot atît de sigur că executarea reliefurilor e opera mai multor sculptori care au lucrat timp de cîțiva ani, formînd, bineînțeles, un colectiv cît se poate de omogen.

VALOAREA DOCUMENTARĂ A COLUMNEI. Dar nu calitățile artistice ale reliefurilor Columnei Traiane ne interesează pe noi în primul rînd, ci valoarea lor ca izvor istoric. Știința a avut nenorocul să piardă cele mai amănunțite izvoare literare despre războaiele dacice. Au pierit fără urmă *Comentariile* pe care însuși împăratul Traian le scrisese și din care ni s-a păstrat, la un grămătic tîrziu, doar o singură propoziție! La fel s-a pierdut lucrarea intitulată *Getica* a medicului grec Criton, însoțitor al lui Traian în campaniile sale, și scrierile dedicate împăratului de retorul Dio Chrysostomus, bun cunoscător al realităților din Dacia. Nu ne-au parvenit nici cărțile închinate războaielor dacice de către istoricii Appian, Arrian și Ammianus Marcellinus. Suetonius, a cărui relatare despre viețile împăraților romani s-a păstrat, își încheie opera cu Domițian, fără a mai ajunge la cuceritorul Daciei, iar colecția

de biografii împărătești, scrisă prin secolul al IV-lea și cunoscută sub numele de *Historia Augusta*, începe cu Hadrian. Tacit, marele istoric al primilor împărați romani, își mărturisise intenția de a scrie istoria domniilor lui Nerva și Traian, dar n-a mai avut timp s-o facă. Proiectul nutrit de Caninius Rufus de a cînta în versuri războaiele dacice n-a fost nici el realizat, iar poemul în care Florus slăvea triumful împăratului Traian, s-a pierdut.

Din toată bogata literatură antică despre războaiele dacice ni s-au păstrat doar cîteva știri laconice și răzlețe, risipite prin diferite scrieri vechi, și opera lui Dio Cassius, un istoric din veacul al III-lea. Din nefericire, tocmai cărțile care vorbesc despre luptele purtate cu dacii de Domițian și Traian (cărțile LXVII și LXVIII) n-au ajuns pînă la noi în forma lor originală, ci numai în niște excerpte bizantine tîrzii, destul de prost întocmite de Xiphilinos în secolul al XI-lea și de Zonaras în veacul următor.

Nu e de mirare, în aceste condiții, că interpretarea reliefurilor Columnei a devenit una din preocupările de seamă ale tuturor celor care urmăreau să reconstituie istoria războaielor daco-romane, de la începutul celui de-al doilea veac al erei noastre. Învățații moderni au rezolvat în chipul cel mai deosebit, adesea de-a dreptul contradictoriu, problema valorii istorice a Columnei Traiane. Pentru unii, reliefurile reprezintă o cronică extrem de fidelă și de precisă a războaielor dacice; ei se străduiesc să identifice în imaginile coloanei pînă și cele mai mici amănunte menționate de puținele știri literare sau constatate pe teren. Pentru alții însă, Columna nu e decît o reprezentare artistică, de sinteză, suferind de inevitabile exagerări și deformări, ale unor evenimente istorice; acești învățați privesc reliefurile cu neîncredere, întrebîndu-se neîncetat unde e hotarul între adevărul istoric și convenția artistică.

Din prima categorie fac parte germanul C. Cichorius, înclinat să atribuie Columnei o superioară valoare istorică, francezul S. Reinach, care vorbește despre reprezentarea exactă pe Coloană a războaielor dacice, englezul G.A.T. Davies, care pune accentul pe exactitatea topografică a reliefurilor, executate, zice el, după schițe făcute pe teren, în Dacia, românii T. Antonescu și V. Christescu, acesta din urmă emițînd părerea că artiștii au respectat întru totul adevărul istoric.

Numele unor învăţaţi de seamă nu lipsesc nici din tabăra opusă. K. Lehmann-Hartleben, de exemplu, afirmă fără echivoc că valoarea de izvor istoric a Columnei e redusă. E. Strong vede în reliefurile Coloanei doar o reprezentare idealizată a evenimentelor istorice, iar I. A. Richmond socoteşte exclusă posibilitatea de a ne sluji de reliefuri pentru stabilirea cronologiei evenimentelor sau ca ghid topografic. În fond, de aceeaşi părere e şi R. Paribeni cînd consideră Columna ca un document istoric de mare însemnătate, dar în sensul de *genus oratorium* pe care anticii îl dădeau istoriei, făcînd să prevaleze şi în ea elementul artistic, retoric, emoţional.

Carl Patsch, încercînd să evite extremele, consideră sculpturile Columnei Traiane drept o reprezentare foarte expresivă a războaielor dacice, documentată din punct de vedere geografic şi abilă din punct de vedere militar. În linii generale, afirmă el, evenimentele s-au desfăşurat aşa cum sînt înfăţişate pe Columnă. Acestei păreri i s-a raliat cea mai mare parte a istoriografiei româneşti din ultimele decenii.

În fond, părerea lui Patsch despre valabilitatea istorică de ansamblu a reliefurilor Columnei e justă, dar prea vagă. Ea nu dă un răspuns numeroaselor întrebări pe care le ridică studiul războaielor daco-romane: care sînt faptele fidel reprezentate pe Columnă şi care sînt cele prezentate alterat? Poate servi Columna drept izvor şi pentru anumite detalii sau numai pentru mersul general al evenimentelor? Respectă reliefurile desfăşurarea cronologică a faptelor? În ce măsură pot fi identificate pe Columnă locurile pe unde a trecut războiul? Viaţa, portul şi înfăţişarea dacilor sînt fidel reprezentate? Vom încerca să răspundem, pe scurt, la aceste întrebări, chiar dacă nu în ordinea în care au fost puse.

O examinare a reliefurilor Columnei scoate în evidenţă numărul mare de scene puţin semnificative pentru mersul însuşi al războiului: scene de sacrificiu, discursuri ale împăratului către armată etc. Mai mult, la începutul celui de-al doilea război, de exemplu, scenele de sacrificiu se succed la intervale foarte mici (scenele LXXXV, LXXXVI, XCI, XCIX şi CIII)[1]. Procedeul e absolut neindicat pentru o creaţie artistică de sinteză, simbolică, dar el se explică foarte bine dacă presupunem că trebuia ca

[1] Numerotarea scenelor cu cifre romane în această *Introducere istorică* e dată după lucrarea lui C. Cichorius (vezi *Bibliografia*); indicaţia «pl.» urmată de cifre arabe se referă la imaginile din lucrarea de faţă.

artiştii să reprezinte în piatră, în mod relativ amănunţit, o succesiune de evenimente şi de fapte care s-au produs într-adevăr.

Caracterul oficial, de curte, al Columnei, care face din ea un act de propagandă pentru Imperiu şi împărat, nu permitea artiştilor să se călăuzească exclusiv după propria lor inspiraţie. Am spus mai sus că reliefurile sînt şi după părerea noastră ilustraţia *Comentariilor* lui Traian, iar ridicarea Columnei între cele două biblioteci e semnificativă în această privinţă, justificînd teoria lui Birt. Aşa stînd lucrurile, e limpede că sculptorii nu se puteau depărta de textul împărătescului autor şi adeseori e vizibil caracterul de versiune oficială asupra evenimentelor pe care-l are Columna.

Un exemplu în această privinţă ni-l oferă felul în care reliefurile oglindesc sau, mai bine zis, nu oglindesc, pierderile romane în timpul războaielor. Într-o singură scenă (XL) apar soldaţi romani răniţi—şi atunci din trupele auxiliare, nu din legiuni. În timp ce Dio Cassius spune despre lupta de la Tapae că a fost atît de sîngeroasă, încît însuşi Traian a trebuit să-şi rupă veşmintele pentru a face răniţilor pansamente, nici un soldat roman mort sau rănit nu apare în scena din pl. 12—14, care zugrăveşte, după părerea aproape unanimă, această bătălie.

Semnificativă e şi contradicţia, observată încă de E. Petersen, între textul lui Dio Cassius, principala noastră sursă literară, şi reliefurile Columnei în ceea ce priveşte începutul războiului din 105—106. Autorul antic spune că Decebal nu respecta condiţiile păcii impuse de romani în anul 102: strîngea arme, primea dezertori din armata imperială, ridica fortăreţe noi, trimitea soli la popoarele vecine în vederea închegării unei coaliţii antiromane, devasta ţinuturile celor care i se împotriveau şi ocupase un teritoriu aparţinînd sarmaţilor iazygi. Aflînd toate acestea, senatul l-a declarat a doua oară pe Decebal duşman al Romei, iar Traian a luat personal conducerea operaţiunilor militare. Columna (scenele XCIV şi XCV), spre deosebire de Dio Cassius, nu înfăţişează *aceste* încălcări ale condiţiilor păcii de către Decebal, ci ni-i prezintă pe daci atacînd cîteva fortăreţe romane şi deschizînd astfel ostilităţile. E greu de crezut că lui Dio Cassius, ba chiar şi epitomatorilor săi, le-ar fi putut scăpa un fapt de asemenea importanţă; contradicţia dintre imaginile Columnei şi izvorul literar se explică prin caracterul oficial şi deci nu totdeauna exact al scenelor de pe monument.

Intensele cercetări arheologice efectuate la noi în ultimii 20 ani, în special săpăturile din Munţii Orăştiei, centrul statului lui Burebista şi Decebal, au îngăduit compararea scenelor de pe Columnă cu unele aspecte ale realităţii dacice. Au fost astfel puse în evidenţă anumite potriviri, dar şi destule contradicţii.

Mai demult încă s-a subliniat grija artiştilor romani de a reda în amănunte şi realist, chiar dacă cu o clară tendinţă spre tipizare, înfăţişarea dacilor, armele şi costumele lor. Această constatare e relativ valabilă şi pentru anumite construcţii dacice. Cu titlu de exemplu amintim construcţia de cărămidă sau piatră pe stîlpi înalţi, înfăţişată în pl. 15, analogă cu un turn de veghe descoperit în cetatea de la Costeşti. Au fost atestate arheologic şi palisade ca aceea din scena LXVI, construcţii rectangulare (turnuri) ca în pl. 46, construcţii rotunde ca în pl. 61; trebuie să se ţină seama însă că nu avem dovada redării absolut fidele a acestor monumente în sculpturile Columnei Traiane.

În schimb, în cazul reprezentării altor clădiri şi construcţii, sculptorii Columnei s-au depărtat simţitor de realitatea dacică. Extrem de imperfect sînt redate, de pildă, zidurile dacice. În pl. 50—54, ele apar construite din rînduri alternate de pietre neregulate şi de bîrne rotunde, dispuse în aşa fel încît din afară nu li se văd decît capetele. Alteori (pl. 58), zidul e construit din rînduri de blocuri alternînd cu şiruri continue de bîrne dispuse aşa cum s-a arătat mai sus. Săpăturile arheologice n-au scos nicăieri în Dacia la iveală primul sistem de construcţie a zidurilor amintit aici. Cît despre cel de-al doilea, el e, în realitate, destul de deosebit: rîndul de bîrne nu era continuu, bîrnele fiind încastrate în anumite blocuri de piatră de pe întreaga faţă a zidului; apoi, bîrnele nu se vedeau întotdeauna din exterior, fie pentru că jgheaburile în care erau aşezate nu ajungeau pînă la marginea blocurilor de piatră, fie pentru că putreziseră demult, înainte de izbucnirea războaielor daco-romane. Aşa cum apare pe Columnă, zidul dacic seamănă mai degrabă cu zidul galic, pe care artiştii îl cunoşteau mai bine. Avem, prin urmare, de-a face cu aceeaşi metodă a tipizării: un anumit tip de zid « barbar » (zidul galic) e transpus şi la alte popoare.

Ciudată e absenţa de pe Columnă a unor construcţii dacice atît de impunătoare şi semnificative cum erau sanctuarele circulare şi patru-

latere (acestea din urmă constînd din șiruri de coloane) de la Sarmizegetusa și Costești.

Aceste erori și omisiuni sînt explicabile numai dacă admitem că artiștii care au sculptat reliefurile Columnei Traiane nu l-au însoțit pe împărat în campaniile sale, n-au străbătut drumurile și potecile Munților Orăștiei și n-au văzut niciodată cu ochii lor construcțiile dacice. Ei le-au reprezentat pe acestea după descrieri, în primul rînd după *Comentatiile* lui Traian, și astfel au putut greși. Ignorarea realităților din Dacia nu i-a putut împiedica pe sculptori să redea cu precizie și măiestrie înfățișarea, armele și veșmintele celor învinși; ei avuseseră prilejul să vadă toate acestea chiar la Roma, în timpul triumfurilor lui Traian, la sosirea soliei dacice din anul 102 e.n., în piețele de sclavi etc.

Considerațiile de mai sus despre caracterul oficial al Columnei despre faptul că sculptorii care au împodobit-o cu reliefuri n-au cunoscut nemijlocit realitățile din Dacia și au lucrat după textul *Comentariilor* împăratului învingător, subordonînd deseori exactitatea cerințelor artistice și politice ale timpului, ne îngăduie, ba chiar ne obligă, să tragem anumite concluzii privind valoarea ca izvor istoric a principalului monument din Forul lui Traian.

Ca ilustrare fidelă (în măsura în care natura însăși a operei de artă o permite) a unui text, a istorisirii războaielor dacice, Columna poate fi cronologic exactă, iar diversele evenimente (sacrificii, discursuri ale împăratului către armată, consilii de război, construiri de castre, bătălii, marșuri etc.) se desfășoară probabil în cronica sculptată în ordinea în care s-au succedat și în realitate. Această afirmație nu contrazice cele spuse mai sus despre reprezentarea inexactă a pierderilor suferite de romani sau a începutului celui de-al doilea război, deoarece, în aceste cazuri, textul însuși al *Comentariilor* trecea, probabil, faptele sub tăcere sau le prezenta conform intereselor romane.

În ciuda acestei fidelități față de text, valoarea istorică a reliefurilor Columnei e relativ redusă în starea actuală a cunoștințelor noastre. Dacă putem fi siguri că după o luptă a urmat, să zicem, o înaintare și apoi altă luptă, nu avem, de cele mai multe ori, nici un mijloc să stabilim locul încleștărilor armate și direcțiile marșurilor, căci izvoarele literare și descoperirile arheologice ne spun prea puțin în această privință.

Valoarea topografică a Columnei trebuie considerată deci, *în sine*, redusă. Cu puţine excepţii, nu ne putem aştepta să recunoaştem pe reliefuri, fără ajutorul unor texte precise sau al descoperirilor arheologice, munţii, apele, cîmpiile cunoscute de pe teren, deoarece sculptorii n-au fost în Dacia, n-au cunoscut locurile, ci le-au reprezentat pe temeiul unei descrieri; mai mult, genul artistic nu permitea decît o redare aproximativă a celor citite. Am putea compara fîşia reliefurilor cu un film ale cărui peisaje au fost turnate în studiouri sau în altă ţară decît cea care constituie locul acţiunii. Dacă mai e nevoie de o dovadă a inexactităţii topografice a Columnei, vom spune doar că mulţi cercetători au crezut că recunosc şi identifică perfect pe coloană diverse locuri din Banat şi Transilvania, pornind de la presupunerea eronată că Sarmizegetusa dacică se afla în Ţara Haţegului, pe acelaşi loc unde se va ridica mai tîrziu colonia romană cu acest nume. Or, astăzi ştim cu certitudine că centrul statului dac se găsea în Munţii Orăştiei, Sarmizegetusa lui Decebal fiind identificată cu marea aşezare de pe Dealul Grădiştii.

Ţinînd seama de toate aceste considerente, sîntem de părere că reliefurile Columnei Traiane trebuie folosite cu cea mai mare circumspecţie. Nu numai că nu putem năzui încă la identificarea majorităţii detaliilor pe teren, dar chiar şi în interpretarea evenimentelor mai de seamă, ilustrate de splendida cronică figurată de la Roma, e necesară o continuă confruntare a datelor monumentului artistic cu cele ale izvoarelor literare şi cu datele arheologiei. În acest spirit şi cu această recomandabilă prudenţă vom încerca să expunem, în cele ce urmează, istoria războaielor dacice ale lui Traian.

CAUZELE RĂZBOIULUI. Înainte de a înfăţişa în linii mari desfăşurarea celor două războaie purtate de Traian împotriva Daciei, va trebui să arătăm cauzele principale care au dus la subjugarea poporului dac de către Roma. Aceste cauze se reduc, în fond, la două.

Una din cauze rezultă limpede şi din lunga serie de conflicte între daci şi statul sclavagist roman, în cursul celor două secole ce preced cucerirea. Ea este politica clasei dominante a Imperiului roman de a-şi asigura stăpînirea asupra posesiunilor relativ recente din Peninsula Balcanică.

Într-adevăr, în intervalul de timp de la moartea lui Burebista pînă la Decebal, expansiunea romană din Balcani ajunsese pînă la Dunărea

de jos, întreaga Dobroge fiind încorporată Imperiului roman la sfîrşitul secolului I î.e.n. Imperiul roman urmărind să-şi extindă autoritatea şi la nordul Dunării, conflictele dacilor din cîmpia munteană şi din Transilvania cu romanii se ţin lanţ. După repetate încercări de intimidare şi supunere a dacilor de către împăraţii romani prin expediţii armate la nordul Dunării, şi după neizbutita încercare a lui Domiţian de a aduce dacii la ascultare în forma de stat clientelar al Romei, Traian şi-a dat seama în cele din urmă că cel mai sigur mijloc este acela de a supune teritoriul Daciei Imperiului, adică cucerirea şi transformarea ţării dacilor în provincie romană.

După toate aparenţele, atît Augustus cît şi Domiţian şi-au dat seama de greutatea enormă ce o comportau cucerirea şi menţinerea provinciei Dacia, ca şi de riscul unei asemenea acţiuni. Cu greu s-a decis pentru această soluţie însuşi Traian, şi nu fără ezitări, înfruntînd, pe cît se pare, chiar opoziţia senatului.

Deşi această nevoie constituie cea mai stringentă cauză a războiului cotropitor împotriva Daciei, ea nu este totuşi unică, ci se completează cu alta, izvorîtă din acelaşi interes material, de stat bazat pe exploatare.

Nevoia lărgirii ariei de dominaţie a statului întemeiat pe exploatarea muncii sclavagiste şi pe expansiuni teritoriale în dauna popoarelor vecine şi în interesul continuei împrospătări a resurselor sale devenite tot mai neîndestulătoare, a constituit a doua cauză pentru care războiul împotriva dacilor liberi renta, cu orice risc.

În cazul Daciei, atît nevoia braţelor de muncă cît şi imensele bogăţii ce urmau să fie acaparate, fie ca pradă de război, fie prin exploatarea masivă a subsolului (munţii auriferi !) şi solului provinciei, puteau şi au şi contribuit efectiv la asanarea temporară a situaţiei economice din uriaşul imperiu. La calculul chibzuit al împăratului, aceste perspective au tras fără îndoială mult în cumpănă, împingîndu-l la decizia pe care a luat-o: greutăţile şi riscurile materiale se compensau prin uriaşele venituri ce le aducea victoria.

CE NE SPUN IZVOARELE NARATIVE? Pentru a putea aprecia mai just desfăşurarea celor două războaie în reprezentarea lor prin scenele ce se perindă în reliefurile coloanei, socotim că e absolut necesar să

facem mai întîi cunoştinţă cu mersul evenimentelor, aşa cum ele ne sînt relatate de puţinele izvoare narative.

Primul e istoricul Dio Cassius de care s-a vorbit mai sus. În rezumatele păstrate din cartea LXVIII, cap. 6—15 a operei sale intitulate *Istoria romană*, istoria acestor războaie e înfăţişată precum urmează[1]:

« După ce stătu cîtva timp la Roma, Traian făcu o expediţie împotriva dacilor, gîndindu-se la ceea ce făcuseră ei, supărat pentru banii pe care ei îi luau în fiecare an şi văzînd că puterile şi trufia lor cresc. Decebal, aflînd de plecarea lui, se înspăimîntă, ştiind bine că mai înainte învinsese nu pe romani, ci pe Domiţian, dar că acum va avea să lupte cu romanii şi cu împăratul Traian. Traian se deosebea foarte mult prin dreptatea, bărbăţia şi simplicitatea moravurilor sale.

Pe cînd Traian oştea împotriva dacilor şi se apropiase de Tapae, unde tăbărîseră barbarii, i s-a adus o ciupercă mare, pe care scria cu litere latine că ceilalţi aliaţi şi burii sfătuiesc pe Traian să se întoarcă înapoi şi să facă pace. Traian însă, năpustindu-se asupra lor, văzu pe mulţi dintre ai săi răniţi şi ucise pe mulţi dintre duşmani: şi fiindcă nu mai aveau cu ce lega rănile, se zice că el nu cruţă nici chiar veşmîntul său, şi-l tăie, ca să facă din el feşi, iar soldaţilor morţi în luptă porunci să li se ridice un altar şi să li se facă în fiecare an sacrificii funebre. Dar cînd el se apucă să se urce chiar pe culmile munţilor, luînd cu pericole munte după munte, şi se apropie şi de scaunul domniei dacice, pe cînd Lusius, care atacase din altă parte, măcelări pe mulţi şi pe mulţi încă îi prinse de vii, atunci Decebal trimise soli.

Decebal, chiar înainte de înfrîngerea lui trimisese soli, nu dintre comaţi, ca mai înainte, ci pe cei mai de frunte dintre pileaţi. Aceștia, aruncînd armele şi căzînd la pămînt, se rugară de Traian, ca mai întîi să-l îngăduie pe Decebal a se înfăţişa înaintea lui şi a intra în vorbă cu el chiar acolo pe loc, zicînd că e gata să facă toate cîte i se vor porunci; iar dacă nu, să trimită pe cineva care să cadă la învoială cu el. Fură trimişi Sura şi Claudius Livianus, prefectul pretoriului. Dar nu se făcu nimic, căci Decebal nici cu aceştia nu îndrăzni să se întîlnească, ci trimise şi atunci pe alţii. Traian puse mîna pe munţii cei întăriţi cu ziduri şi găsi întrînşii armele, maşinile de război, captivii şi steagul luat mai înainte

[1] In traducerea prof. T. A. Naum de la Cluj.

de la Fuscus. Din pricina aceasta, şi mai ales după ce, în același timp, Maximus prinse pe sora lui şi luă o cetăţuie puternică, Decebal fu gata să se învoiască la toate cele ce i s-ar fi poruncit, nu că avea de gînd să se ţină de ele, ci ca să mai răsufle puţin. Decebal se învoi, deşi fără voia sa, a da înapoi armele, maşinile de război şi pe ingineri, a preda pe fugari, a dărîma întăriturile, a ieşi din ţinuturile cucerite şi, pe deasupra, a socoti drept prieteni şi drept duşmani pe prietenii şi pe duşmanii romanilor, a nu primi la el nici un fugar, nici a se folosi de vreun soldat din imperiul roman (căci el momea şi trăgea la sine de-acolo un mare număr de oşteni, şi încă pe cei mai viteji) şi, ducîndu-se la Traian, căzu la pămînt, i se închină lui şi aruncă armele. Traian trimise pentru aceasta solii lui Decebal la senat pentru ca şi acesta să întărească pacea. După ce făcu această legătură, lăsînd oaste în Sarmizegetusa, iar celelalte părţi ale ţării aşezîndu-le cu soldaţi, el se întoarse în Italia.

Solii trimişi din partea lui Decebal fură duşi în senat şi ei, punînd jos armele, împreunară mîinile cum fac prinşii de război, rostiră cîteva cuvinte, se rugară şi, astfel, încheiară pacea şi-şi luară apoi armele de jos. Traian îşi sărbători triumful şi fu numit „Dacicul"; el rîndui în teatru lupte de gladiatori... Dar cînd i se vesti că Decebal calcă multe din învoielile făcute, că se îngrijeşte să aibă din nou arme, că primeşte la el fugari, că face iarăşi întărituri, că trimite soli pe la vecini, că jefuieşte pe cei ce, mai înainte, îi hrănise gînduri vrăjmaşe şi că luase şi o parte din ţara iazigilor, pe care, după aceste, Traian nu le-o dete înapoi cînd ei i-o cerură, atunci senatul îl socoti din nou pe Decebal drept duşman al statului, şi Traian din nou făcu război împotriva lui, el însuşi, nu prin mijlocirea altor generali.

Din pricină că mulţi daci trecuseră de partea lui Traian, precum şi din alte pricini, Decebal ceru din nou pace. Dar el nu se înduplecă a preda armele şi pe sine însuşi: el strîngea în văzul tuturor oşteni şi îndemna la război pe vecini, spunîndu-le că, dacă-l vor părăsi pe dînsul, şi ei se vor primejdui; că mai sigur şi mai uşor îşi vor păstra libertatea luptînd împreună cu el, înainte de a da nenorocirea, şi că de-i vor lăsa pe daci să piară, mai tîrziu, nemaiavînd aliaţi, vor păţi-o şi ei. Numai puterea îngenunchie pe Decebal; cu vicleşugul şi cu înşelăciunea el era cît pe-aci să-l ucidă pe Traian. La acesta se putea ajunge uşor şi altădată; atunci însă, din pricina trebuinţelor războiului, el primea pe cel ce

voia să vorbească cu el fără a alege. Decebal trimise, deci, în Moesia nişte fugari, ca să-l omoare, dar aceştia n-o putură face: unul din ei, fiind bănuit, fu prins şi, dat chinurilor, mărturisi tot planul urzit de dînsul.

Decebal, momind pe Longinus, comandant de oaste, care se dovedise de temut în războaie, şi înduplecîndu-l să vină la o întîlnire sub cuvînt că va face tot ceea ce i se va porunci, puse mîna pe el şi-l întrebă în faţa obştii ce planuri are Traian: şi fiindcă acela nu voi să spună nimic, îl puse sub pază neferecată şi, trimiţînd un sol la Traian, ceru ca acesta să-i lase ţara pînă la Istru şi să-i întoarcă banii pe care îi cheltuise cu războiul: numai aşa îi va da drumul lui Longinus! Traian răspunzîndu-i cu vorbe îndoielnice, din care voia să se vadă că el nu pune preţ nici prea mare, nici prea mic, pe Longinus (aceasta pentru ca nici să-l piardă pe acela, nici să-l răscumpere cu prea mulţi bani), Decebal, socotind ce să facă, stătu în cumpănă. Între aceste, Longinus, căpătînd otravă prin mijlocul unui libert, pentru ca Decebal să nu bănuiască deloc ceea ce avea să fie şi să nu-i facă paza mai grea, îi promise că-l va împăca cu Traian; apoi, scriind o epistolă ce cuprindea o rugăminte, o dete libertului, ca s-o ducă lui Traian, pentru ca să fie fără grijă. Şi, astfel, libertul plecînd, peste noapte Longinus bău otrava şi muri. După ce se întîmplă aceasta, Decebal ceru de la Traian pe libert, promiţîndu-i că-i va da în schimb trupul lui Longinus şi zece captivi; el, deci, ca să aducă aceste întru îndeplinire, îndată-i trimise pe centurionul prins dimpreună cu Longinus, de la care Traian află tot ceea ce se întîmplase cu Longinus. Totuşi, Traian nu-l trimise nici pe acela înapoi şi nici nu dete drumul libertului, socotind că, pentru onoarea împărăţiei, viaţa acestuia este mai de preţ decît înmormîntarea lui Longinus.

Traian făcu un pod de piatră peste Istru, pentru care nu găsesc cuvinte, ca să-l admir aşa cum s-ar cuveni. Sînt, în adevăr, şi celelalte lucruri ale lui minunate, dar acesta e mai presus de celelalte: stîlpii, douăzeci la număr, sînt făcuţi din piatră cioplită în patru muchii; înălţimea lor de 150 de picioare, fără temelie, iar lăţimea de şaizeci; aceşti stîlpi, care sînt departe unul de altul cu 170 de picioare, sînt împreunaţi prin arcuri. Cum să nu se minuneze cineva de cheltuiala făcută cu ei? Cum să nu se mire de felul în care ei au fost puşi, fiecare, într-un rîu cu apă aşa de multă şi cu atîtea vîrtejuri, într-o albie plină de nămol? Că doar apa n-a putut fi abătută! Am spus care este lăţimea rîului, nu

pentru că el curge numai pe lățimea aceasta (el se întîmplă să se verse pe o întindere de două și de trei ori mai mare), ci pentru că locul cel mai îngust și cel mai îndemănos din acele părți pentru facerea unui pod are lățimea aceasta. Dar cu cît rîul aici se îngustează mai mult, coborînd dintr-un lac mare și curgînd apoi spre altul și mai mare, cu atît el se face mai repede și mai adînc, încît și acest lucru face ca greutatea zidirii unui pod să fie și mai mare. Dar și aceasta învederează geniul lui Traian. Cu toate acestea podul nu ne este nouă de nici un folos: din el numai stîlpii mai stau în picioare, fără trecere pe deasupra lor, ca și cum ei ar fi fost făcuți numai pentru aceasta, ca să ne arate că nimic nu este ce firea omenească să nu poată lucra! În adevăr, Traian, temîndu-se ca nu cumva, cînd îngheață Istrul, romanii de dincolo să fie atacați, făcu podul, pentru ca oștile lui de ajutor să poată trece ușor pe el. Dimpotrivă, Hadrian, temîndu-se că barbarii, siluind pe paznicii podului, vor avea pe unde trece mai ușor în Moesia, dărîmă partea de deasupra a podului.

Traian, trecînd Istrul pe podul acesta și făcînd războiul mai mult cu pază decît cu înfocare, cu timpul și cu greu învinse pe daci, el însuși arătîndu-se de multe ori și mare căpitan și om viteaz, iar soldații săi trecînd prin multe primejdii și făcînd multe fapte eroice. Între altele, un călăreț greu rănit fu scos din luptă, ca unul care ar mai fi putut să fie vindecat, dar, simțind că nu se mai poate vindeca, se repezi din cort — căci răul nu ajunsese la capătul lui — și, luîndu-și din nou locul în bătălie, muri după minuni de vitejie. Decebal, căruia i se luase acum și scaunul domniei și țara întreagă, și care era însuși în pericol de a fi prins, își făcu singur seama și capul său fu dus la Roma. Astfel Dacia ajunse sub ascultarea romanilor și Traian descălecă întrînsa orașe. Se găsiră și comorile lui Decebal, cu toate că ele erau ascunse sub rîul Sargetia, care curge pe lîngă scaunul domniei lui. Căci Decebal, prin mijlocul captivilor săi, abătu rîul, săpă albia lui și, punînd într-însa mult argint și mult aur, precum și alte lucruri de mare preț și care puteau suferi umezeala, puse peste ele pietre și grămădi pămînt; după aceea, aduse din nou rîul în albia lui, iar în peșteri, tot cu ajutorul acelor captivi, ascunse veșmintele și alte lucruri de felul acesta. După ce făcu aceste, el ucise pe captivi, ca să nu spună nimănui nimic. Dar Bicilis, un soț de-al lui care știa ce se lucrase, fu prins și dădu pe față toate aceste.

După ce s-a întors Traian la Roma, veniră la el o mulţime de solii de la barbari, între alţii şi de la indieni; şi el rîndui serbări timp de 123 de zile, în care fură ucise mii şi mii de fiare şi de vite şi se luptară 10.000 de gladiatori...»

Ca o completare la cele de mai sus, iată acum şi caracterizarea lui *Decebal* făcută tot de Dio Cassius în cartea LXVII, 6 a *Istoriei romane*, atunci cînd vorbeşte de războiul purtat de Domiţian împotriva dacilor (anul 86 e.n.);

« Dar cel mai mare război de atunci pentru romani a fost împotriva dacilor peste care domnea în acea vreme Decebal... Dura, care avusese domnia mai înainte, o oferi de bună voie lui Decebal pentru că acesta era priceput în ale războiului şi iscusit la faptă; ştiind cînd să năvălească şi cînd să se retragă la timp, meşter a întinde curse, viteaz în luptă, pricepînd a se folosi cu dibăcie de o victorie şi a ieşi cu bine dintr-o înfrîngere; fapt pentru care el a fost mult timp pentru romani un potrivnic de temut».

Al doilea izvor istoric e un contemporan cu evenimentele, anume *BALBUS*, inginer hotarnic — « gromaticus », participant, ca tehnician, la războaiele dacice ale lui Traian. Textul e din o lucrare a lui, dedicată prietenului şi colegului său de meserie Celsus:

« Dar după ce noi am păşit pe pămîntul duşmanilor, pe dată, Celsus, operaţiunile militare ale împăratului nostru au început să solicite ştiinţa măsurătorilor. Pe o anumită porţiune determinată a drumului trase două drepte regulate, cu ajutorul cărora să se înalţe masa uriaşă a întăriturilor (necesare) pentru apărarea comunicaţiilor; datorită invenţiei tale, folosirea instrumentului de măsurat a permis trasarea acestor linii pentru fiecare sector al fortificaţiilor în parte. Iar în ceea ce priveşte planul podurilor, chiar dacă duşmanul ar fi vrut să ne hărţuiască, noi puteam indica lăţimea cursurilor de apă de pe malul nostru.

Ştiinţa divină a numerelor ne-a arătat cum să cunoaştem înălţimea munţilor care trebuiau apoi cuceriţi » [1]

De o valoare documentară mai scăzută, totuşi interesantă pentru viziunea mediului, e însemnarea lui *PLINIUS CEL TÎNĂR*, contem-

---

[1] Vezi *Izvoare privind istoria României*, vol. I, pp. 473—474.

poran şi el cu evenimentele şi prieten al lui Traian. Textul e din o scrisoare a lui către un amic, Caninius Rufus, poet:

« Foarte bine faci că te pregăteşti să scrii despre războiul dacic Căci ce subiect poate fi mai actual, mai bogat, mai vast, în sfîrşit, mai plin de poezie şi mai de domeniul legendelor, deşi este vorba de lucruri foarte adevărate? Vei cînta rîuri noi ce străbat cîmpiile, noi poduri aruncate peste fluvii, tabere aşezate pe coastele abrupte ale munţilor, un rege (Decebal) alungat din reşedinţa sa, izgonit chiar din viaţă, fără ca să fi pierdut niciodată nădejdea; pe lîngă acestea, două triumfuri, din care unul, cel dintîi (în anul 102), împotriva unui neam neînvins, iar celălalt (în anul 107) recent de tot » [1].

În sfîrşit iată şi singura mărturie autentică, frîntura din textul comentariilor lui Traian însuşi, păstrată cu totul întîmplător, la gramaticul tîrziu Priscian *(Inst. gramm.* VI, 13), în care ni se dă o preţioasă indicaţie topografică precisă: « Traian, în cartea întîi a Războaielor cu dacii, spune; de aici am înaintat spre Berzovis, iar apoi către Aizi(zi)s ».

Ambele puncte sînt localizate în Banat, pe valea Bîrzavei, la Berzovia şi Fîrliugul de astăzi.

CUCERIREA DACIEI. Ţinînd seamă, prin urmare, de aceste izvoare literare ca şi de realităţile dezvăluite prin săpături la aşezările dacice din Munţii Orăştiei sau de aiurea, completate şi de alte informaţii, să încercăm a urmări firul povestirii războiului, înfăţişat în imaginile oferite de coloană.

Din motivele arătate dintru început, noi nu credem într-o reproducere fidelă (« fotografică ») — istorică sau topografică — a evenimentelor reprezentate, admiţînd doar o reală desfăşurare *în timp* a diferitelor acţiuni, dar şi aceasta numai ca o succesiune *relativă*, iar nu ca o continuitate de fapte riguros respectate sau în întregime redate.

Aceeaşi rezervă o păstrăm şi în privinţa interpretărilor diferitelor scene, pentru care, din noianul de păreri (unele de-a dreptul fanteziste) am ales pe cea care ni s-a părut mai plauzibilă.

După pregătiri ce duraseră aproape trei ani, primul război începe în primăvara anului 101. Plecarea împăratului din Roma spre cîmpul

[1] Vezi *Izvoare privind istoria României,* vol. I, pp. 473—474.

de bătaie e atestată pentru 25 martie a acestui an. Baza de pornire a operaţiilor înseşi e în nord-estul Moesiei Superioare, a Iugoslaviei de astăzi. De aici începe atacul, armata romană fiind compusă din legiunile concentrate ale Pannoniei (patru legiuni) şi ale celor două Moesii (cinci legiuni), la care se mai adaugă şi vreo patru-cinci legiuni aduse de la Rin sau nou înfiinţate, în total deci din 13—14 legiuni, din cohortele pretoriene şi din o mulţime de trupe auxiliare din armata regulată, dar şi din formaţiuni etnice speciale, iregulare, recrutate de la periferia imperiului (arcaşi, călăreţi, luptători cu praştia, de germani, sarmaţi, mauri, asturi din Spania, sirieni, palmireni, contingente marcomane, iazige, cvade etc.). Efectivul de 200.000 de oameni ce se dă în general acestei armate pare, totuşi, exagerat şi trebuie scăzut, credem, cam cu un sfert. Şi aşa, forţele romane sînt formidabile. Flota moesică de pe Dunăre ridică şi mai mult potenţa de război a năvălitorului.

Puse sub comanda unor şefi capabili, aleşi cu grijă, aceste unităţi erau conduse de un stat major select, în frunte cu generalul-împărat.

Faţă de această uriaşă armată, bine condusă şi excelent pregătită, forţele lui Decebal trebuie să fi fost şi ele numeroase. În orice caz, el dispunea de o pedestrime înzestrată cu paloşe curbe, cu săbii drepte şi curbe *(falces Dacorum)*, cu lănci şi cu arcuri, ca şi de o cavalerie uşoară arcaşă. Stindardul unităţilor e vestitul « balaur » dac (draco). În favoarea lui era şi seria cetăţilor şi fortificaţiilor de pe vîrfurile munţilor din reduitul Costeşti-Grădiştea Muncelului, puternic întărite (« munţii întăriţi cu ziduri » — după expresia lui Dio Cassius) cu maşini de război mobile (ce se văd pe reliefurile Coloanei Traiane; pl. 52), ca şi terenul prielnic apărătorului dîrz şi hotărît să-şi apere ţara. Pătrunderea spre acest centru fortificat al duşmanului era apărată dinspre răsărit de fortificaţiile de la Tilişca (lîngă Sibiu) şi Căpîlna (la sud de Sebeş), iar dinspre miazăzi de cetatea (recent descoperită) de la Băniţa — Dealul Bolii (nu departe de Petroşani). N-au lipsit nici trupele de ajutor trimise de vecini (roxolani şi bastarni). Iazigii dintre Dunăre şi Tisa, în duşmănie cu Decebal, erau de partea romanilor. Puncte slabe ale apărării lui Decebal le constituiau mişcarea separatistă a unor fruntaşi filoromani şi lipsa de apă din interiorul cetăţilor de pe înălţimi, lipsă ce făcea imposibilă rezistenţa la un asediu mai îndelungat.

O coloană a armatei romane, în frunte cu împăratul, trece Dunărea după cît se pare pe la Lederata (Ramna de azi), în fața orașului Viminacium din Moesia Superioară (pl. 3—5) și traversează Banatul spre Tibiscum (Jupa, lîngă Caransebeș). Castrele ce se văd în planșele 8—10, reflectă întărirea pozițiilor romane pe acest teritoriu.

Se presupune că și o a doua coloană va fi pătruns în Dacia pe la Dierna (Orșova de azi) și, înaintînd pe valea Cernei și a Timișului, se va fi întîlnit cu coloana vestică la Tibiscum (Jupa). De aici, coloanele unite s-au îndreptat, pare-se, pe valea Bistrei, spre Mureș, ținta fiind Valea Mureșului și regiunea centrală întărită a lui Decebal, din Munții Orăștiei. Undeva, în acest drum, Decebal opune rezistență: locul e numit *Tapae* (cunoscut și din luptele cu Domițian) și e identificat, cu probabilitate, dar fără o dovadă peremptorie, la Porțile de Fier ale Transilvaniei, trecătoare, într-adevăr, ușor de apărat (pl. 12—15).

Lupta de la Tapae a fost extrem de grea și pentru unii și pentru alții. Cu toată încercarea dacilor de a obține o pace (pl. 16), Traian își continuă drumul spre cetatea de scaun a regelui dac, dar scenele de pe coloană par a indica lupte în altă parte, în răsărit, provocate de atacurile dacilor și roxolanilor împotriva Moesiei (Dobrogea) (pl. 17—22), ceea ce s-ar confirma și cu o știre de la Pliniu cel Tînăr în legătură cu capturarea unui sclav (Callidromus) al guvernatorului Moesiei Inferioare de către o căpetenie roxolană, Susagus, sclav pe care Decebal îl trimite în dar regelui Pacorus II al parților, solicitînd, se crede, o alianță. Prima campanie (cea din 101) se sfîrșește probabil cu aceste evenimente, romanii menținîndu-se pe pozițiile cîștigate.

Înaintarea spre cetatea lui Decebal se reia în anul 102. De data aceasta se atacă — presupunem — și dinspre nord, din Valea Mureșului, unde ajunsese Traian, și dinspre est și sud. Dinspre nord, înaintarea s-a făcut probabil de-a lungul Apei Orașului (Grădiștii), cucerindu-se « munte după munte cu mari pericole », iar din flanc, cu cavaleria ușoară maură, atacă Lusius Quietus, căpetenie maură intrată în slujba romanilor. Acesta a putut pătrunde în interiorul arcului carpatic fie prin pasul Turnu Roșu, fie prin trecătoarea Vîlcanului. Castrele romane de pămînt de pe dealurile ce se află la est și sud de capitala dacică, la Vîrful lui Pătru, pe Comărnicel și pe Jigorelul, atestă în orice caz un atac din aceste părți asupra Sarmizegetusei (pl. 24—27).

Cu ocazia acestor înaintări pe valea Apei Oraşului sînt ocupate unele înălţimi; între ele credem că a fost şi cetatea-castel de la Costeşti, care prezintă o refacere pripită în cursul armistiţiului dintre 103—104. Aici va fi fost prinsă şi sora lui Decebal şi tot aici au putut fi reluate şi insignele militare, captivii şi maşinile de război, pierdute de romani pe timpul lui Domiţian. Pe coloană, această întîmplare nu-i redată, din motive uşor de înţeles. În schimb, apar pe coloană scene cu supunerea unor grupe de daci, dezertori şi trădători (pl. 30).

Reliefurile coloanei indică în această înlănţuire de scene şi o linie de fortificaţie (scenele LXXIII şi LXXIV) în apropiere de capitala dacică. Ea nu e însă romană, cum se spune de obicei, ci pare a fi valul cu palisadă de la Cioclovina, menit să oprească o înaintare a duşmanului şi dinspre Valea Jiului. Putem înregistra, prin urmare, un atac al romanilor şi dinspre sud-vest, în cursul primului război.

Atît din scenele coloanei, cît şi din relatarea sumară de la Dio Cassius reiese că situaţia e gravă (pl. 32—35). Decebal cere pace şi se închină, primind condiţiile grele, dictate de învingător (pl. 36—38). Depunerea armelor e reprezentată pe coloană ca întîmplîndu-se în faţa unei cetăţi dacice dar nu putem afirma că aceasta e Sarmizegetusa însăşi. (Dio Cassius nu pomeneşte de aşa ceva).

După cele ce ştim de la Dio Cassius, condiţiile impuneau lui Decebal: 1) predarea tuturor armelor şi maşinilor de război; 2) extrădarea inginerilor şi a dezertorilor; 3) dărîmarea cetăţilor; 4) evacuarea, adică cedarea definitivă a teritoriilor ocupate de oastea romană; 5) renunţarea la o politică externă proprie; 6) oprelîştea de a da azil fugarilor romani şi de a mai angaja militari romani (căci — spune Dio Cassius — « el momea şi atrăgea la sine de-acolo un mare număr de oşteni, şi încă pe cei mai viteji »). Nu se vorbeşte în condiţii de obligaţia lui Decebal la vreun tribut sau la despăgubiri: el rămîne însă tot un rege închinat Romei.

Pentru supravegherea executării condiţiilor, Traian lasă o armată pe loc, în speţă la « Sarmizegetusa », localitate ce nu poate fi cetatea de scaun a lui Decebal, ci viitoarea capitală romană a Daciei, din Ţara Haţegului, confundată de autorul Dio Cassius cu reşedinţa regilor daci. Sarmizegetusa dacică nu căzuse încă. Faptul că împăratul Traian instituie la Tapae nişte serbări anuale în cinstea celor căzuţi şi înmormîntaţi aici (Dio

Cassius, LXVIII, 8) ne obligă să admitem că această trecătoare dificilă, identificată cu Porţile de Fier ale Transilvaniei, împreună cu întreaga Ţară a Haţegului, a rămas definitiv ocupată de romani.

Pacea se va fi încheiat pe la sfîrşitul verii sau începutul toamnei anului 102.

Ea n-a fost însă considerată definitivă de nici unul dintre contractanţi. Servea ca un armistiţiu şi pentru Traian şi pentru Decebal. Întors la Roma, Traian îşi ia pe la sfîrşitul lunii decembrie 102 triumfalul nume de *Dacicus*, fiind primul împărat roman cu acest titlu de glorie.

Din extrem de zgîrcit şi confuz relatatele condiţii de pace în excerptele de la Dio Cassius nu reiese clar ce anume teritorii trec definitiv în posesiunea romanilor şi dacă numai în acestea lasă armată Traian. Nimic nu se opune să admitem că un rezultat al încheierii păcii — armistiţiu e ocuparea definitivă a unei zone largi de ţară dacică din stînga Dunării de către romani şi anexarea ei la Moesia Superioară. Cît de mare va fi fost acest teritoriu anexat, nu putem şti sigur. Va fi cuprins Muntenia şi Moldova sau numai Ţara Haţegului cu Banatul şi cu partea sud-vestică a Olteniei? Sigur e că Decebal va pretinde la începutul războiului al doilea (105) de la Traian să-i restituie ţara pînă la Istru (Dunăre). Şi iarăşi e de neînchipuit construirea podului la Turnu Severin fără stăpînirea malului stîng al fluviului, care trebuia să fie legat de restul imperiului. Credem, în schimb, că au dreptate cei care susţin că garnizoanele aşezate de romani în diferitele puncte ale ţării dacilor, rămasă neocupată definitiv, erau numai pentru controlul executării condiţiilor şi se vor fi retras, odată aceste condiţii fiind împlinite.

Săpăturile arheologice confirmă o demantelare a cetăţilor de la Piatra Roşie şi Blidarul şi chiar a aceleia de la Grădiştea Muncelului, întîmplată anterior distrugerii lor definitive, aşa cum e ilustrată această demantelare şi în scena LXXVI (pl. 39).

De sfîrşitul primului război se leagă o interesantă scenă de pe coloană (scena LXXVI, dreapta), în care unii (Cichorius şi Petersen) au văzut emigrarea populaţiei dacice, iar alţii, ca Reinach, Strong şi Patsch, cu multă dreptate, revenirea populaţiei, fugită în munţi, la vetrele ei (pl. 40). Zeiţa Victoria apare acum, înscriind pe un scut biruinţa şi sfîrşitul războiului prim (pl. 41).

Anii de după pacea din 102 sînt folosiţi şi de daci şi de romani pentru noi pregătiri de război.

Traian începe construirea podului de la Drobeta (Turnu Severin) încă în primăvara anului 103, prin arhitectul Apolodor din Damasc şi cu concursul trupelor.

Nici Decebal nu stă nepăsător: se pregătea înfrigurat de lupta cea din urmă, călcînd astfel toate stipulaţiunile tratatului de pace.

El nu dărîmase, probabil, nici toate fortificaţiile, iar acum reface în grabă pe cele distruse de război (Costeşti) sau pe cele demantelate şi ridică în pripă şi altele noi (între acestea noi trebuie să fie cetatea a II-a de la Piatra Roşie şi a II-a de pe Blidarul). El se răzbună şi asupra vecinilor duşmani iazigi şi le ocupă nişte teritorii.

Roma declară iarăşi război. Traian porneşte cu statul său major la 4 iunie 105 pe front. Între însoţitorii lui *(comites)* era şi viitorul guvernator al Daciei romane, D. Terentius Scaurianus. Îmbarcarea împăratului (pl. 42) are loc la Brundisium şi nu la Ancona, cum se credea sau mai susţin unii. De aici va fi apucat peste mare şi, apoi, de-a curmezişul Peninsulei Balcanice în direcţia Dunării şi a Drobetei (Turnu Severin) pentru a ajunge în Moesia Superioară, unde îl aşteptau trupele care nu se aflau eventual în teritoriul ocupat al Daciei. (Nici drumul prin Balcani la Dunăre nu e mai lung decît cel de pe coastele Dalmaţiei, pe la Sirmium, la Drobeta).

Războiul fu purtat « mai mult cu pază decît cu înfocare » — spune Dio Cassius. Încă de la început, Decebal, văzîndu-se părăsit de unii din ai săi, cere pace, dar pe cît se pare numai pentru a cîştiga timp căci continua cu pregătirile şi mai ales făcea apel la neamurile vecine încercînd să le convingă de pericolul comun. De data aceasta, vecinii nu prea se arătau dispuşi la o alianţă, învăţînd din păţania primului război şi lăsîndu-se, probabil, corupţi de banii Romei.

Numărul trupelor romane pare să fi fost acum mai mare decît în primul război. Trecerea armatei se face de data aceasta pe podul de la Drobeta (pl. 45). Pătrunderea înspre cuibul întărit al regelui dac se face iarăşi din mai multe direcţii: din vest, prin Banat — valea Mureşului — valea Apei Oraşului spre Sarmizegetusa; din sud, pe valea Oltului sau peste Vîlcan, atacînd cetatea cea mare din flanc şi din spate (din castrele de pe dealurile pomenite mai sus, pag. 29) dar, foarte probabil,

şi dinspre Moldova, înaintînd prin Ardealul de răsărit. Putem afirma aceasta, întrucît dintr-un papyrus reiese că teritoriul Moldovei de sud şi al Munteniei se afla în mîna romanilor în acest timp (poate chiar prin stipulaţiunile punctului 4 din tratatul de pace de la 102). Urmărirea în detalii a luptelor dîrze, după reliefurile coloanei, e dificilă. Luptele se dau, în orice caz, în munţi (pl. 46—47). E vorba fără îndoială de Munţii Orăştiei, cu cetăţile ce împrejmuiesc reşedinţa şi cetatea principală de la Dealul Grădiştii; se văd romanii care înaintează şi deschid drumul; dacii care atacă cu îndîrjire; iar alţii sînt înfăţişaţi în atitudini de închinare, împreună cu femeile şi copiii lor. Se remarcă în chip deosebit mari concentrări de trupe dacice, sub directa comandă a regelui în vederea ultimei rezistenţe în însăşi cetatea Sarmizegetusei, pe care romanii o asediază viguros (pl. 48—61). În una din scene (CXXXV) apare chiar figura plină de tragică îngrijorare a lui Decebal, urmărind ultimele încleştări (pl. 64).

Şi la Dio Cassius lipsesc amănuntele mai interesante cu privire la luptele propriu-zise. Excerptele din opera lui se mulţumesc să povestească tentativa de asasinare a lui Traian de către un emisar al lui Decebal şi presiunea încercată tot de regele dac asupra împăratului prin capturarea comandantului de legiune Longinus, chiar la începutul ostilităţilor.

Al doilea război a durat în orice caz mai puţin. În urma unor atacuri concentrice şi viguroase asupra capitalei, Decebal se văzu constrîns să părăsească cetatea pe cale de a fi cucerită şi să caute scăpare prin fugă, însoţit de cîţiva oşteni credincioşi. Va mai fi nutrit acest viteaz conducător al dacilor speranţa de a organiza în estul Daciei, cu ajutorul vecinilor roxolani şi bastarni, o nouă rezistenţă? Această nădejde o va fi altoit-o şi războinicilor cărora le mai vorbeşte pentru ultima oară (scena CXXXIX). Îndreptîndu-se călare, pe plaiul munţilor, spre răsărit, unde mai avea o cetate de piatră pe Valea Frumoasei (Sebeşului), la Căpîlna şi alta la Tilişca (r. Sibiu), iar, mai departe, în estul Ardealului, mai multe cetăţui (dacă nu cumva toate acestea căzuseră deja în mîinile romanilor), el e urmărit îndeaproape şi înconjurat de cavaleria romană. Pus în faţa alternativei de a cădea în mîna nemilosului duşman pentru a fi tîrît în cortegiul triumfal al cezarului sau de a-şi curma zilele, el alege sinuciderea. La rădăcina unui stejar, Decebal, ultimul rege dac, îşi curma zilele, tăindu-şi beregata cu un paloş scurt (scena CXLV; pl. 68). Capul

și mîna dreaptă îi sînt retezate și duse ca trofeu la cartierul general al împăratului. Capul avea să fie trimis la Roma. În una din scene (CXLVI), se recunosc și doi tineri, căzuți în mîna urmăritorilor, poate copiii (sau nepoții?) regelui (scenele CXLII — CXLVIII). Sarmizegetusa cade pradă biruitorului și e distrusă încă în vara anului 106. Trecerea ei prin sabie și foc e confirmată și de săpături. Putem spune că distrugerea a fost sistematică (inclusiv sanctuarele). Magaziile de provizii, clădirile din interiorul cetății și cele ale așezărilor civile de pe terase prezintă urmele unor incendii puternice.

Pentru clipele din urmă pe care le trăiește Sarmizegetusa asediată, Coloana traiană ne înfățișează o scenă de un dramatism zguduitor (CXX—CXXI; pl. 60): doi pileați oferă de băut unor luptători ce-și întind dornici și istoviți brațele. Scena fusese interpretată mult mai tragic decît e în realitate și anume ca o sinucidere în masă cu o băutură otrăvitoare. Nimic nu îndreptățește această interpretare. E vorba, fără îndoială, de distribuirea ultimelor rezerve de apă, apa constituind o problemă de căpetenie la aceste cetăți, iar lipsa ei devenind fatală pentru apărători.

În o serie de scene ale coloanei se văd detașamente de soldați romani urmărind și hărțuind resturile oastei dacice care mai opuneau rezistență în diferitele fortărețe mai apropiate sau mai îndepărtate ori în cîmp liber (pl. 62-64 și 69-70). Localizarea exactă a acestor acțiuni e, firește, iluzorie.

Printre ultimele scene sînt însă patru care se pretează la o interpretare istorică mai precisă. Prima e aceea cu reprezentarea prăzii bogate în obiecte de aur și de argint, capturate de comandantul roman, din Sarmizegetusa, din vistieria regală și a templelor (scena CXXXVIII; pl. 65). Că o pradă bogată de război a răsplătit pe învingători e un lucru ce nu poate fi contestat. Faptul e relatat și de Dio Cassius (LXVIII, 14), care mai adaugă și episodul — fără îndoială născocit sau repetat ca un loc comun — cu ascunderea acestor tezaure, de către Decebal, în albia rîului Sargetia și descoperirea lor datorită unui trădător cu numele Bicilis. Dar că cifrele transmise despre cantitatea acestor prăzi la scriitorul bizantin din secolul VI, Johannes Lydos, sînt cu totul de necrezut, încă este adevărat, deși izvorul bizantinului a fost însăși lucrarea *Getica* a lui Criton. Chiar cu corectivul ingenios aplicat de învățatul francez

J. Carcopino (165.500 kg aur, 331.000 kg argint şi 50.000 de războinici), cifrele rămîn, evident, exagerate. Cert e însă că situaţia precară a finanţelor romane se redresează simţitor după 106, permiţînd împăratului largi dărnicii, scutiri de impozite, prepararea războiului partic, precum şi angajarea şi executarea unor mari lucrări publice cum sînt: Forul lui Traian cu statuile aurite «*ex manubiis (Dacicis)*», Basilica Ulpia — ambele inaugurate în 112 — Coloana însăşi, inaugurată în 113, construirea unei noi conducte de apă — Traiana Aqua — în Roma, refacerea canalului Nil-Marea Roşie etc., în afară de jocuri şi spectacole durînd mai multe luni de-a rîndul, în vreo trei ani consecutivi. Însăşi valoarea aurului pare să fi scăzut de pe urma enormelor cantităţi de aur aruncat pe piaţă.

A doua scenă (CXLI) arată, în mod demonstrativ, supunerea nobilimii separatiste dacice învingătorului. Ca întotdeauna, şi acum reprezentanţii clasei dominante caută şi găsesc favoarea duşmanului pe socoteala poporului trădat (pl. 67).

Poporul ne apare, în schimb, în cele două scene apropiate şi ultime (CLIV—CLV): grupuri de daci ducîndu-şi familiile şi tot avutul într-o direcţie necunoscută (pl. 71—73). Ca şi scena asemănătoare de la sfîrşitul războiului prim (LXXVI), şi acest tablou a fost interpretat fie ca o emigrare a populaţiei dacice peste hotare (Cichorius), fie ca o acţiune de schimb de populaţie cu alte seminţii aduse în Dacia (Petersen), păreri care nu pot fi acceptate în nici un caz. Nici la Dio Cassius nu se pomenesc cu nici un cuvînt asemenea acţiuni. C. Patsch vede şi în aceste două scene tot reîntoarcerea la vetrele lor a acelor daci care, de teama şi urgia războiului, se refugiaseră în munţi. Dar pentru aceste două scene de la sfîrşitul războiului de cucerire, explicaţia cea mai justă e aceea a evacuării populaţiei din aşezările lor din munţi, evacuare impusă de romani din motive de securitate, şi mutarea acestei populaţii la şes, pentru o mai bună supraveghere. Săpăturile arheologice din zona cetăţilor dovedesc, într-adevăr, încetarea oricărei vieţi dacice nu numai în cetăţi, dar şi în aşezările civile (inclusiv stînile) din regiunea muntoasă o dată cu ocuparea regiunii de către romani.

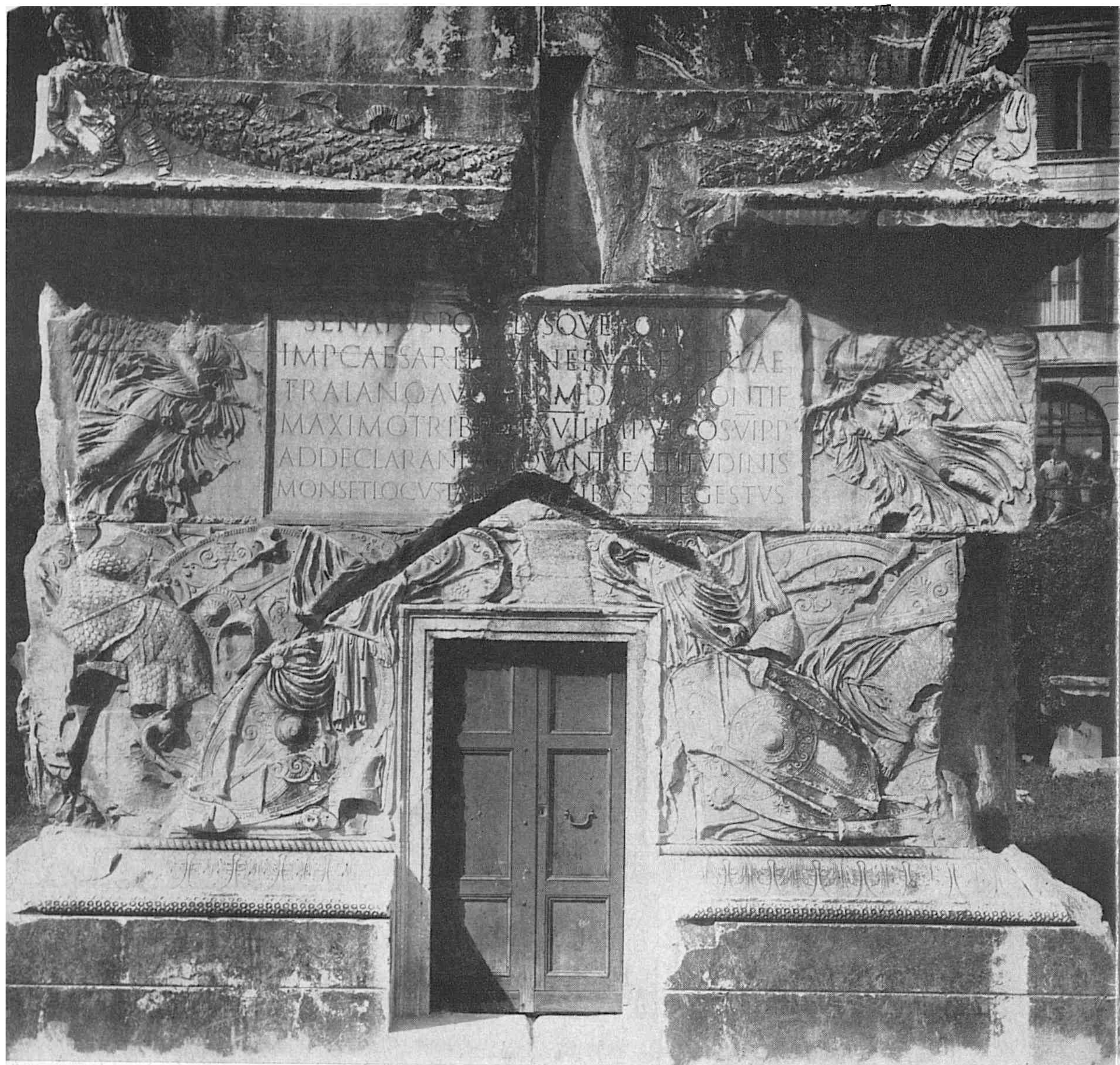
Data la care s-a sfîrşit al doilea şi ultimul război o cunoaştem acum destul de exact: ea e cel mai tîrziu prin luna iulie a anului 106 e.n., căci la 11 august din acelaşi an *Provincia Dacia* e deja constituită.

Şi tot în acest an se trece în răbojul-calendar de la Ostia (Italia) cumplita însemnare: « Capul lui Decebal a fost aruncat pe scările Gemoniei ». Aceasta ca să se ştie că cel mai temut duşman al Romei a încetat de a mai fi.

În fosta capitală a Daciei libere se instalează un puternic detaşament de armată romană din legiunea a IV-a Flavia felix, și, pe cît se pare, şi din legiunea I Adiutrix.

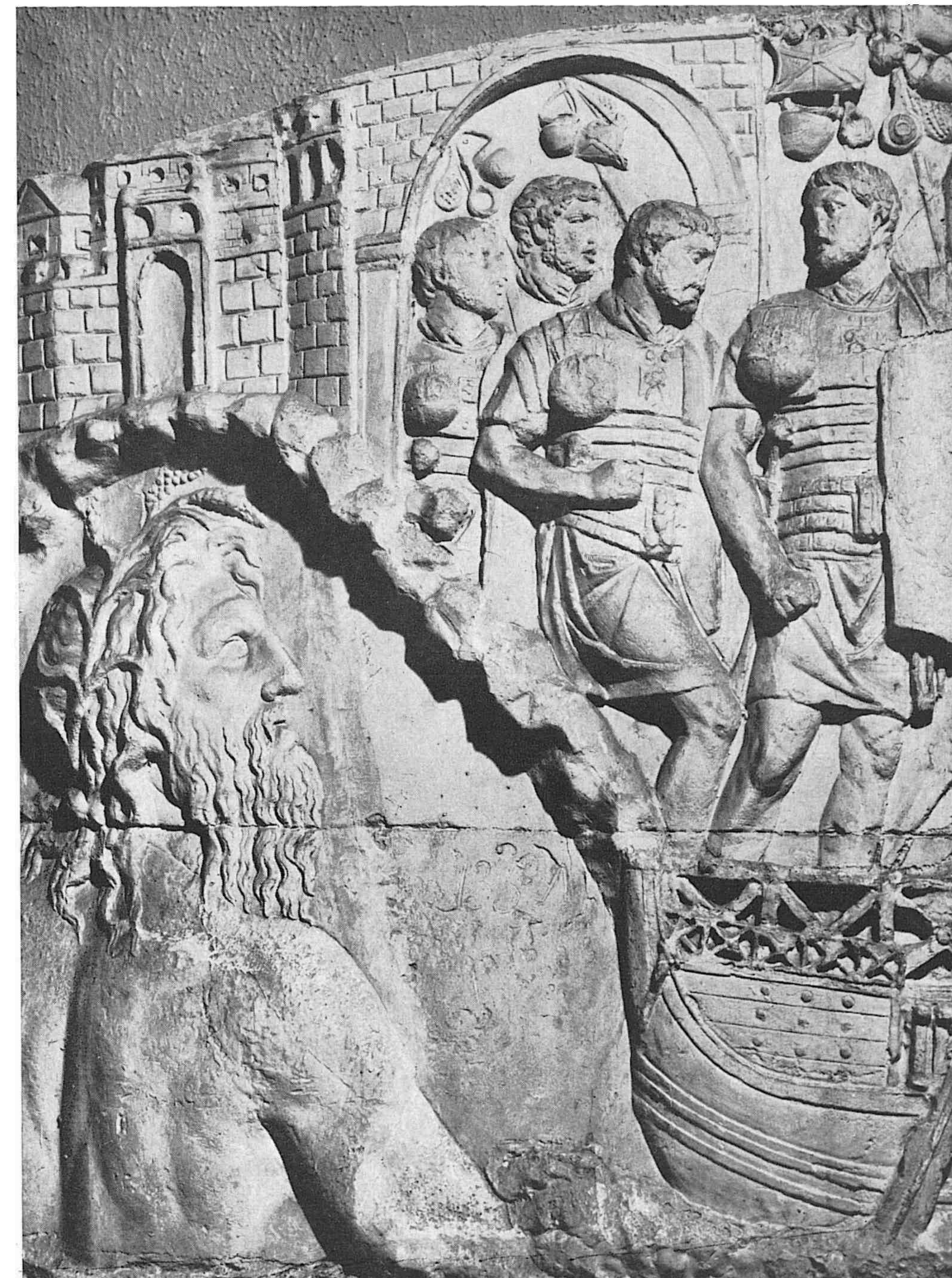
Înfrîngerea dacilor înseamnă desfiinţarea statului dac liber, cea mai mare parte a pămîntului dacic transformîndu-se în o provincie romană şi împărtăşind timp de 165 de ani soarta celorlalte ţări şi popoare cucerite de Roma. Cea mai de seamă din urmările acestei sorți e *romanizarea* ţării dacilor: temelia poporului român și a limbii românești.

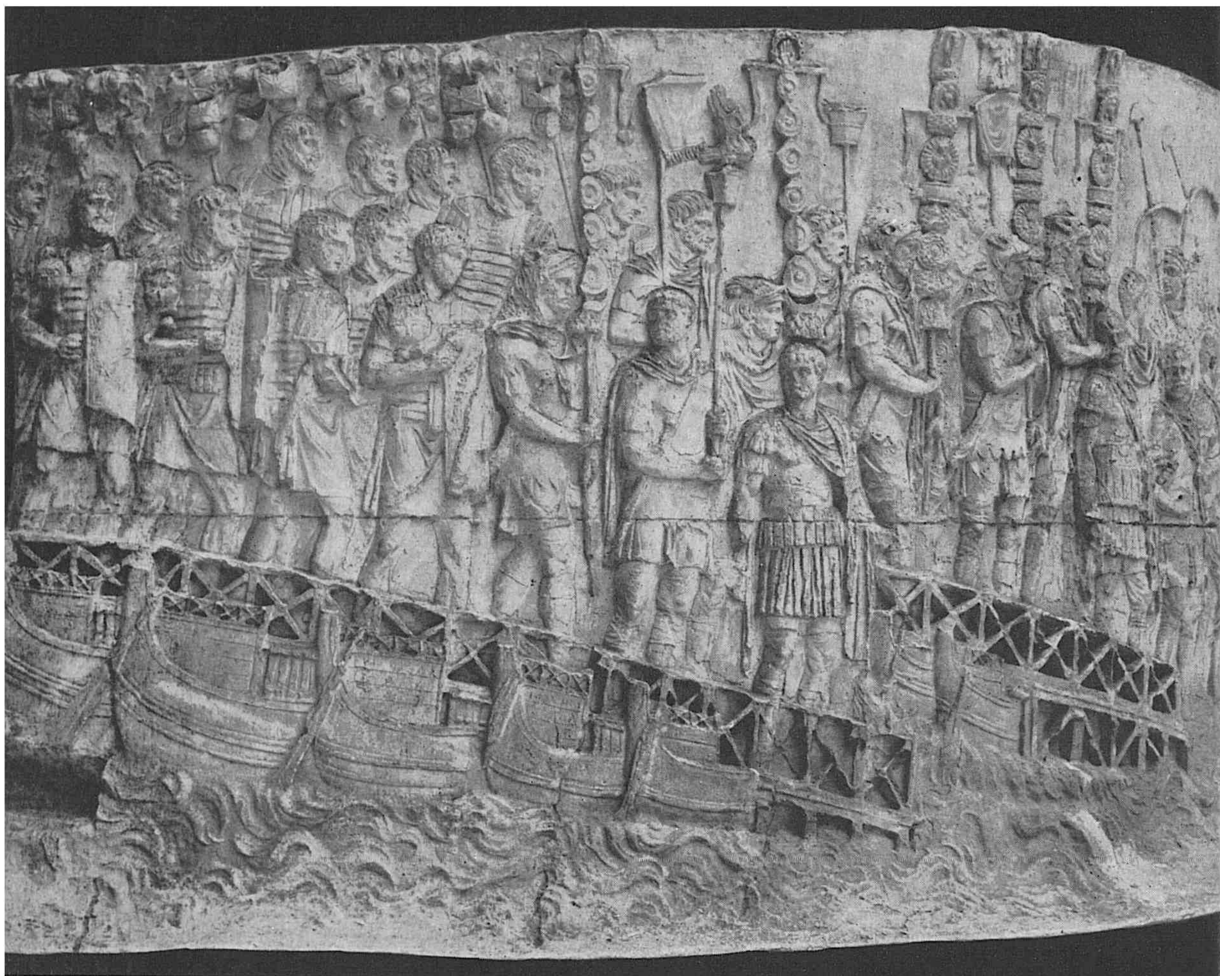
ILUSTRAȚII

2. *Soclul Columnei.* Deasupra porţii de intrare se vede inscripţia susţinută de două Victorii înaripate. Sus, la colţuri, două acvile. În registrul inferior se disting trofee capturate de armata romană în război: platoşe sarmatice cu solzi *(loricae squamatae)*, coifuri, scuturi ovale, stindarde etc.

3. *Armata romană trece Dunărea.* Trupele romane ies pe poarta unei cetăţi (probabil *Viminacium*, azi Koštolac în Iugoslavia) şi se angajează pe un pod de vase. Soldaţii poartă barbă şi mustăţi; sînt îmbrăcaţi într-o tunică pînă la genunchi, cu mîneci scurte, avînd pieptul apărat de platoşe şi de o serie de benzi de piele *(loras)*. Săbiile *(gladii)* le atîrnă la şoldul drept, căştile sînt agăţate de umăr; în mîna stîngă soldaţii poartă cîte un scut lunguieţ. În vîrful unor prăjini se văd vesela şi proviziile. Însuşi zeul Danubius asistă, dintr-o peşteră, la trecerea fluviului. Cu bustul gol, purtînd plete şi barbă, cu capul încununat de trestie, el iese pe jumătate din apă; braţul drept întins susţine podul de vase, semn că zeul e prielnic ofensivei romane.

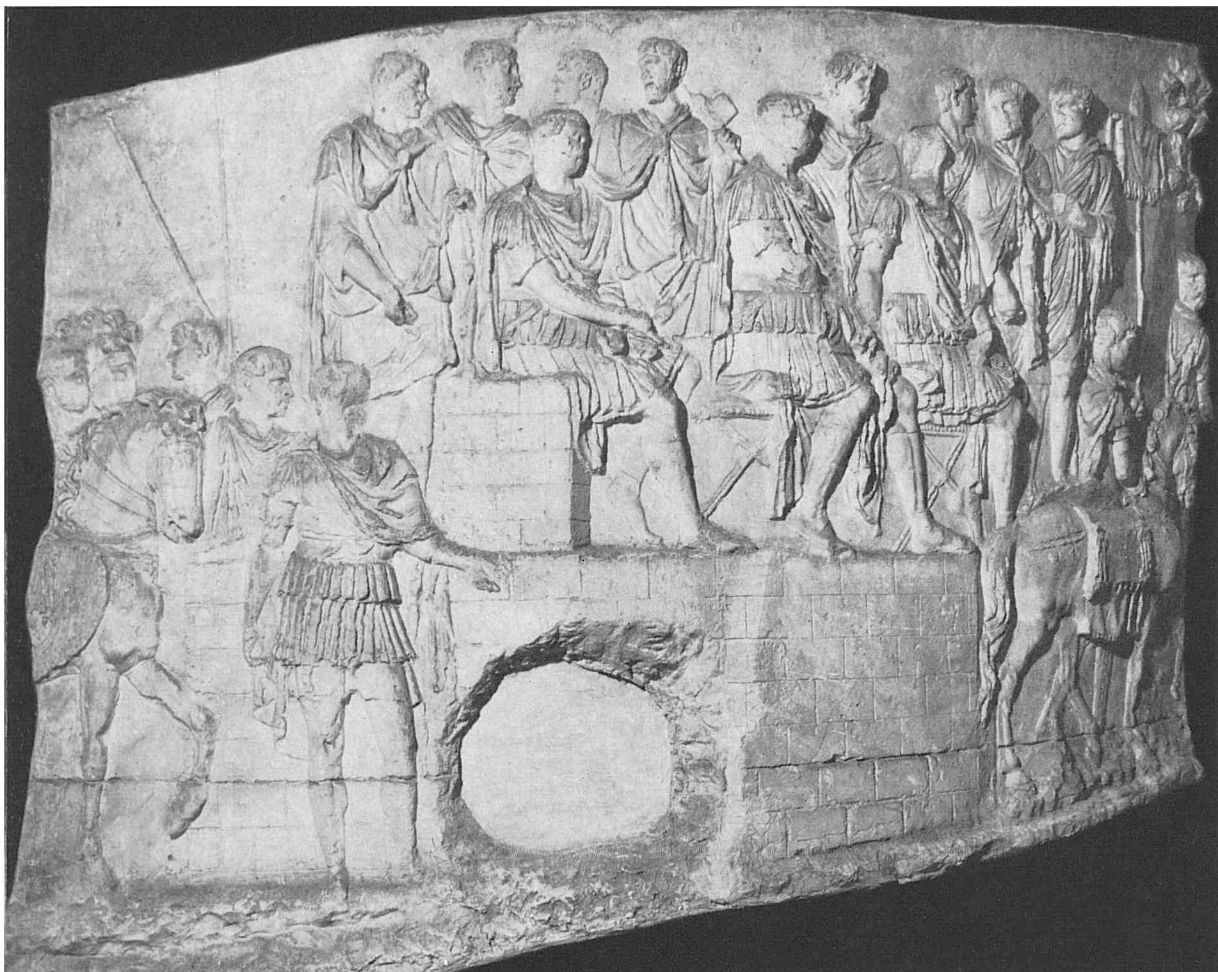

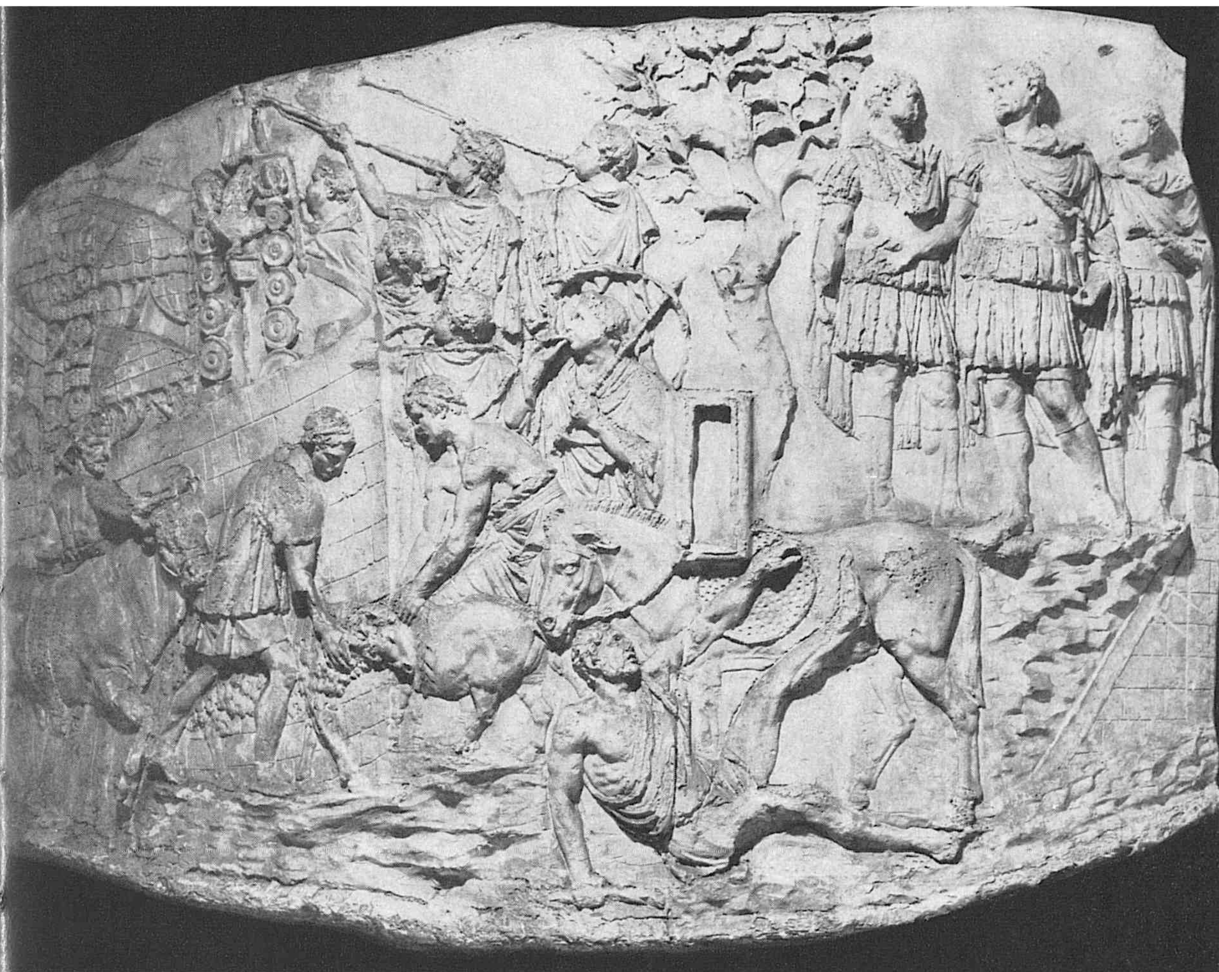
4. *Armata romană trece Dunărea* (continuare). Se remarcă întreruperea podului de vase mărginit de o balustradă scundă şi reluarea lui pe alt plan; aceasta a sugerat comentatorilor că podul se întrerupea la insula Ostrova din faţa oraşului Viminacium şi continua apoi de la insulă spre malul stîng.

Pedestraşii sînt precedaţi de *signiferi*, *imaginarii*, cinci la număr, cu capul şi umerii acoperiţi de o blană de urs. Cele două insigne terminate în cîte o mînă sînt insemne de manipuli (subunităţi ale cohortelor); celelalte trei, pe care se disting busturi ale împăratului înconjurate de lauri şi, în vîrf, imaginea unei divinităţi, sînt insigne de cohorte. Între *signiferi* se văd, în capul gol, *vexillarii* şi *aquiliferi*. Cei dintîi poartă stindarde de stofă (unul e încununat de o imagine a zeiţei Victoria), ceilalţi poartă acvile. De fapt, se vede un singur vultur, unul din *aquiliferi* purtînd, după părerea unor comentatori, doar suportul acvilei pierdute de Cornelius Fuscus în 87 e.n., ce avea să fie regăsită de Traian într-o cetate dacică.

Personajul aflat la extremitatea primei porţiuni a podului de vase e un ofiţer superior roman cu platoşă.

5. *Armata romană trece Dunărea* (continuare). Imaginea noastră o reproduce în parte (jumătatea stîngă) pe cea precedentă. În jumătatea dreaptă, în faţa signiferilor şi a unui ofiţer împlătoşat, se văd soldaţii care au pus piciorul pe malul nordic al fluviului, în dreptul localităţii Lederata. Se disting, de la stînga la dreapta, doi trîmbiţaşi *(cornicines)* cu instrumentele lor: cornuri mari, semicirculare, susţinute de o bară terminată în semilună. Ei sînt precedaţi de cîţiva călăreţi, unii înarmaţi cu lănci, care făceau parte, poate, din garda împăratului.

6. *Trecerea Dunării* (sfîrşit) şi *Consiliu de război.* Pe jos, în fruntea trupelor sale, împăratul Traian, cu mîna stîngă întinsă, arată soldaţilor drumul pe care-i va conduce spre biruinţă. În partea dreaptă a scenei, împăratul ţine un consiliu de război pe o tribună de piatră sau glii. Aşezat pe un scaun pliant, el are de-a dreapta şi de-a stînga doi ofiţeri şezînd şi ei. În spate — ofiţeri în picioare.

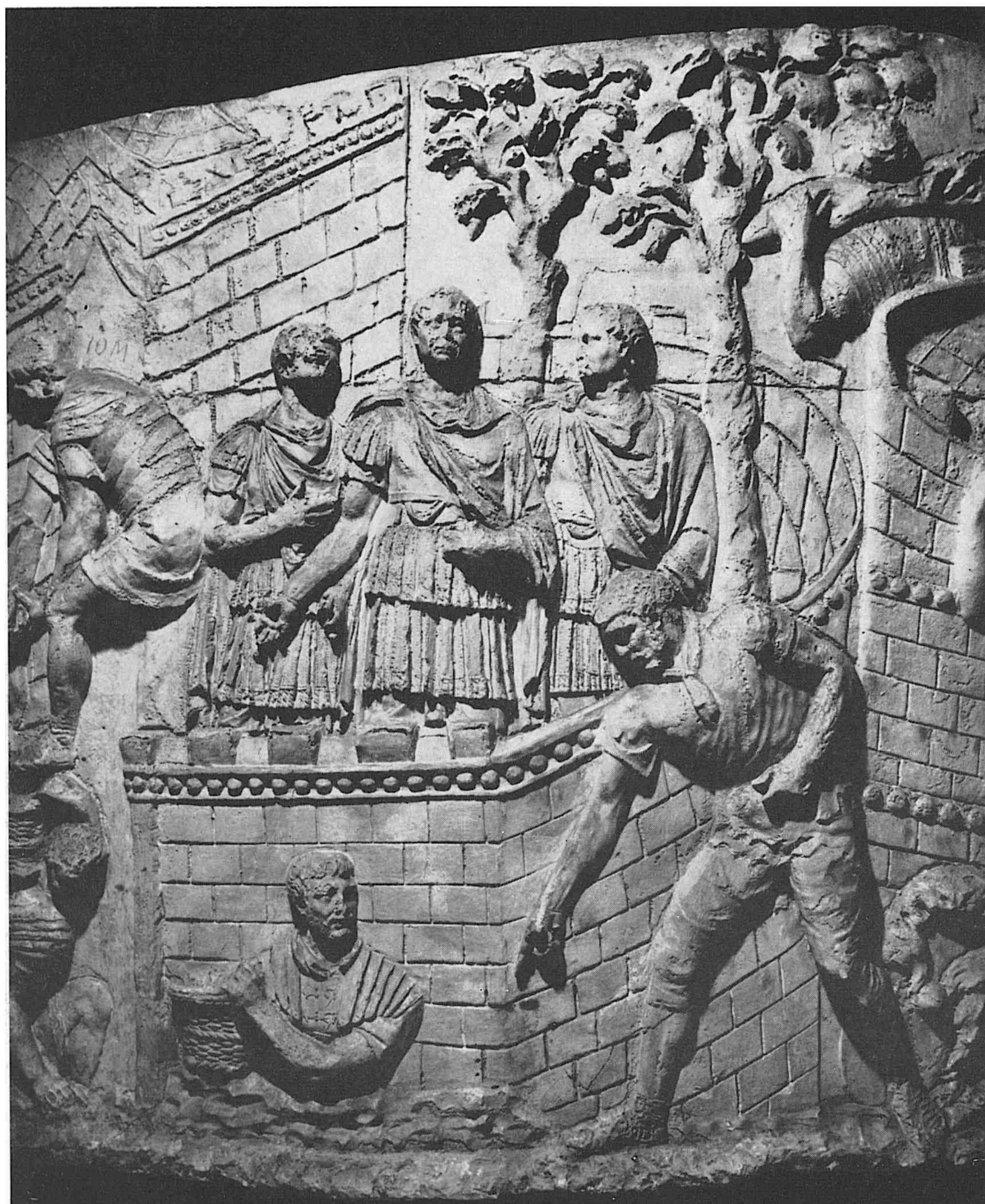
7. *Sosirea solului bur (?).* Un « barbar », îmbrăcat într-o cămaşă grosolană şi ţinînd în mînă un baston, cade de pe cal înspăimîntat la vederea lui Traian şi a locotenenţilor săi (sus, în dreapta). Calul poartă un obiect ciudat, rotund şi parcă poros. Scena nu e satisfăcător explicată; unii au apropiat-o de pasajul lui Dio Cassius în care e vorba de scrisoarea adresată lui Traian de buri şi de alţi aliaţi ai dacilor. În acest caz, obiectul circular ar putea fi ciuperca (o iască mare?) pe care era scris, cu litere latine, mesajul; sau poate că bastonul barbarului căzut la pămînt e un sul scris?

În partea stîngă a figurii — o parte dintr-o scenă de sacrificiu *(suovetaurilia)* în faţa unui mic castru roman circular; se văd taurul, oaia şi porcul pregătiţi pentru jertfă.

9. *Construirea unui alt castru roman.* Se distinge un al doilea castru la care duce un pod. Doi soldați lucrează la balustrada podului, alții la zidărie, alții la șanț; platoșele și căștile le sînt așezate în fața zidului. În prim plan, la stînga, stau de vorbă doi soldați care fac de pază. La dreapta, în interiorul fortificației, sub un grup de arbori, Traian împreună cu doi ofițeri supraveghează mersul lucrărilor. În colțul din dreapta sus, se disting doi soldați care poartă pe umeri un trunchi de copac.

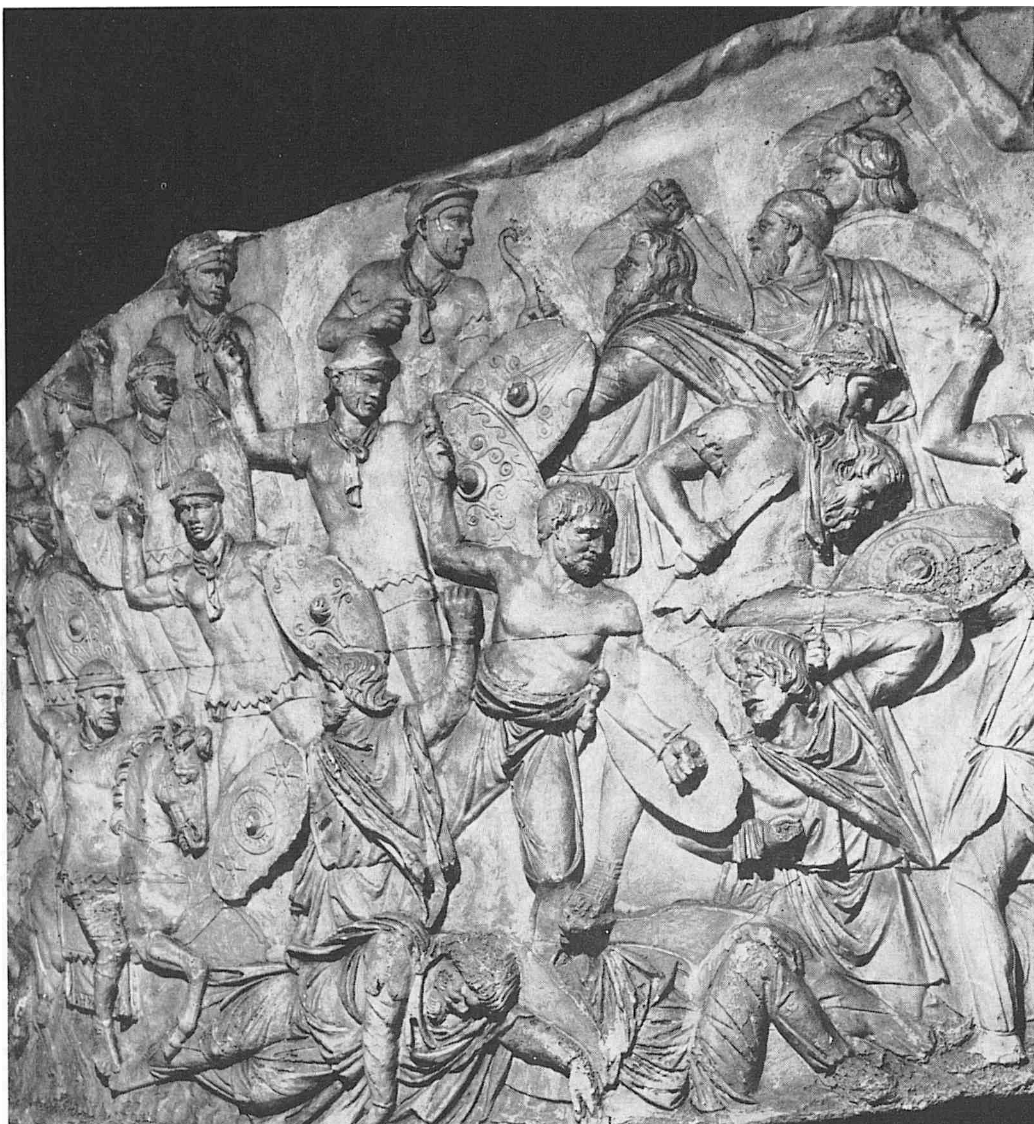
8. *Construirea unui castru roman.* Înaintînd cu prudență și consolidînd terenul, trupele romane construiesc castre trainice de piatră, semn că împăratul se gîndea la anexarea teritoriilor cucerite. În timp ce cîțiva soldați înalță zidurile taberei, doi lucrează la săparea șanțului înconjurător, evacuînd pămîntul cu coșuri împletite; în prim plan, la stînga, un soldat face gestul de a tăia lemne, deși toporul nu e vizibil.

10. *Detaliu din scena precedentă.* Se distinge bine figura împăratului Traian.

11. *Prizonierul dac.* Doi soldați din trupele auxiliare aduc, ținîndu-l de păr, pe un prins dac cu mîinile legate la spate. Prizonierul, un *comatus* (om de rînd) cu plete și barbă, e îmbrăcat într-o cămașă cu mîneci scurte, o manta și cioareci. Traian are lîngă el doi ofițeri superiori, iar în spate se văd doi soldați din garda sa. În planul al doilea, doi ostași romani străjuiesc intrarea într-un castru, în timp ce alți doi cară lemne.

12. *Lupta de la Tapae*. Traversînd Banatul pînă la Tibiscum, Traian își angajează apoi oastea în strîmtoarea Porților de Fier ale Transilvaniei (localitatea antică *Tapae)* unde are loc, în vara tîrzie a anului 101, una din cele mai crîncene bătălii ale primului război dacic. În imaginea noastră, cavaleria romană și cohortele auxiliare atacă; se remarcă, în centru, un auxiliar german cu bustul nud, înarmat cu o măciucă, iar ceva mai spre dreapta un soldat cu cască și sabie care ține în dinți capul unui dușman ucis. Dacii au săbii scurte, arcuri și scuturi ovale; cei mai mulți, cu capul gol, fac parte dintre *comati*, dar în dreapta, sus, se zărește figura unui nobil *(tarabostes, pileatus)*, purtînd caracteristica bonetă de stofă. Romanii sînt pe cale de a cîștiga lupta: de partea lor nu se văd morți sau răniți în timp ce dacii suferă pierderi.

13. *Lupta de la Tapae* (continuare). Scena, care o repetă parțial pe cea precedentă, înfățișează lupta victorioasă a infanteriei romane. În josul ei se vede un dac grav rănit, în timp ce din înaltul cerului însuși Jupiter «Fulgerătorul», cu mantaua arcuită în formă de nimb, îi ajută pe romani, aruncîndu-și fulgerele asupra dacilor. În colțul superior din dreapta, lîngă copac, se zărește stindardul dacilor: un balaur *(draco)* cu cap de lup și corpul de șarpe.

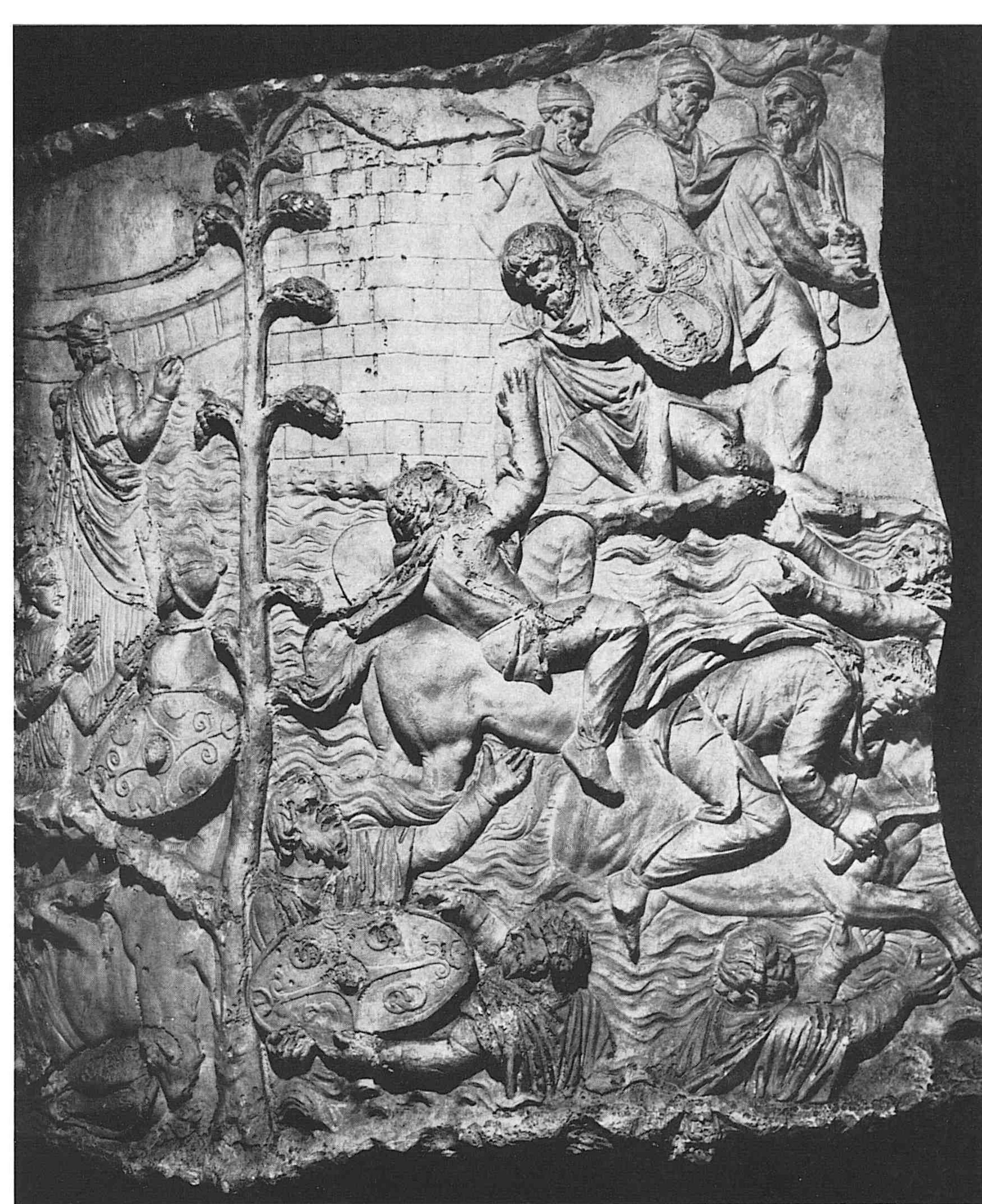
14. *Lupta de la Tapae* (sfîrşit). Se văd doi daci care poartă cu grijă un mort sau un rănit. Deasupra lor, printre arbori, se zăreşte figura unui *tarabostes* (probabil însuşi Decebal), urmărind cu îngrijorare desfăşurarea bătăliei. În partea de jos — luptători daci răniţi.

15. *Distrugerea unei aşezări dacice.* După înfrîngerea de la Tapae, dacii, pe care-i vedem în partea dreaptă, retrăgîndu-se, abandonează inamicului o aşezare întărită cu zid din blocuri de piatră şi înconjurată de un şanţ. Pe zid se văd, înfipte în lănci, craniile unor duşmani învinşi de daci (poate soldaţi ai lui Domiţian?). În spatele zidului se zăreşte o construcţie de piatră ridicată pe stîlpi de lemn, probabil un turn de veghe, un stindard dacic în formă de balaur şi o construcţie ciudată, circulară, de scînduri. E greu de spus ce reprezintă stîlpii şi « obeliscurile » vizibile în faţa cetăţii dace.

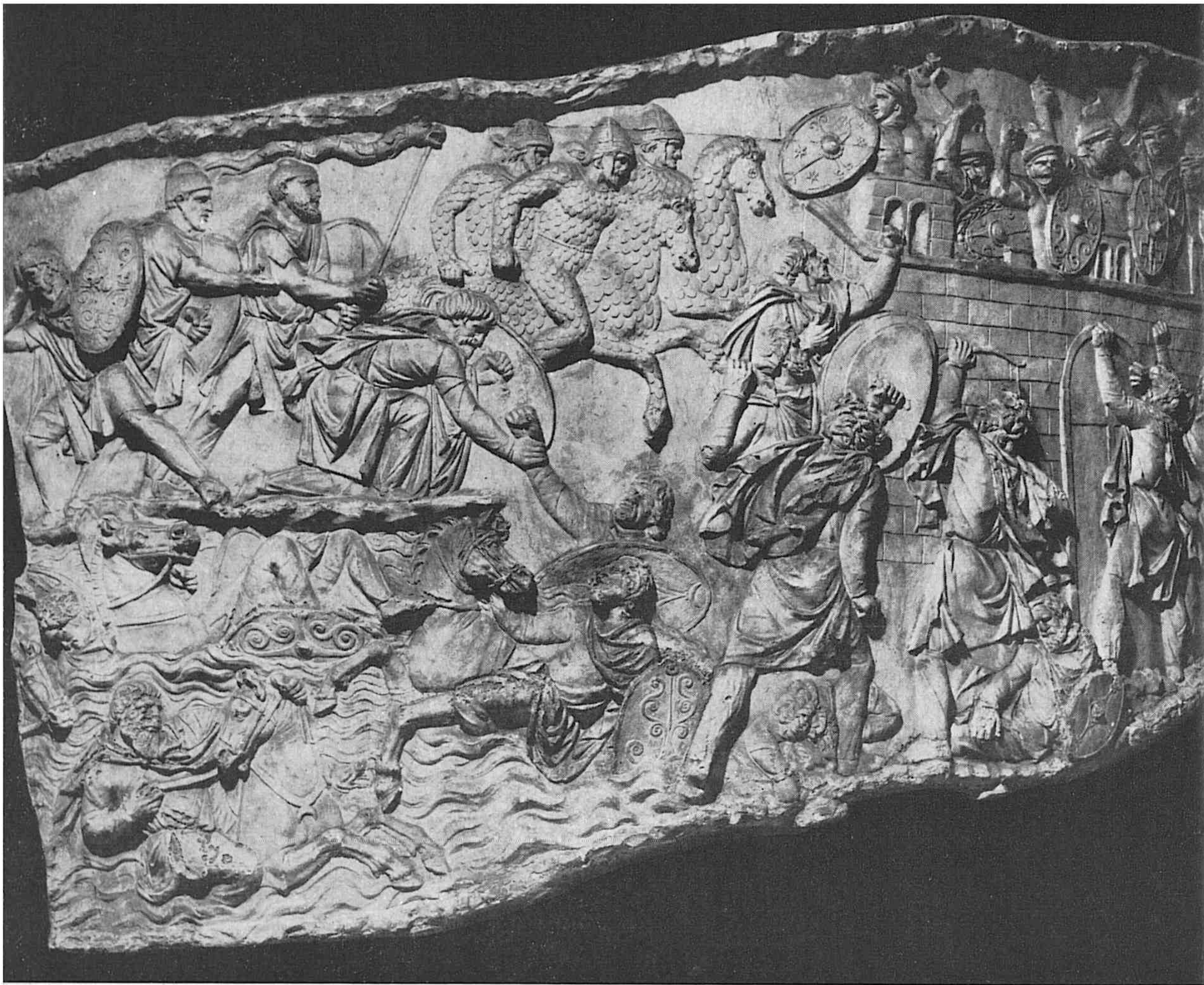
Soldaţii romani incendiază casele dacilor aflate în afara incintei fortificate, urmăriţi de privirile împăratului care e însoţit de doi ofiţeri.

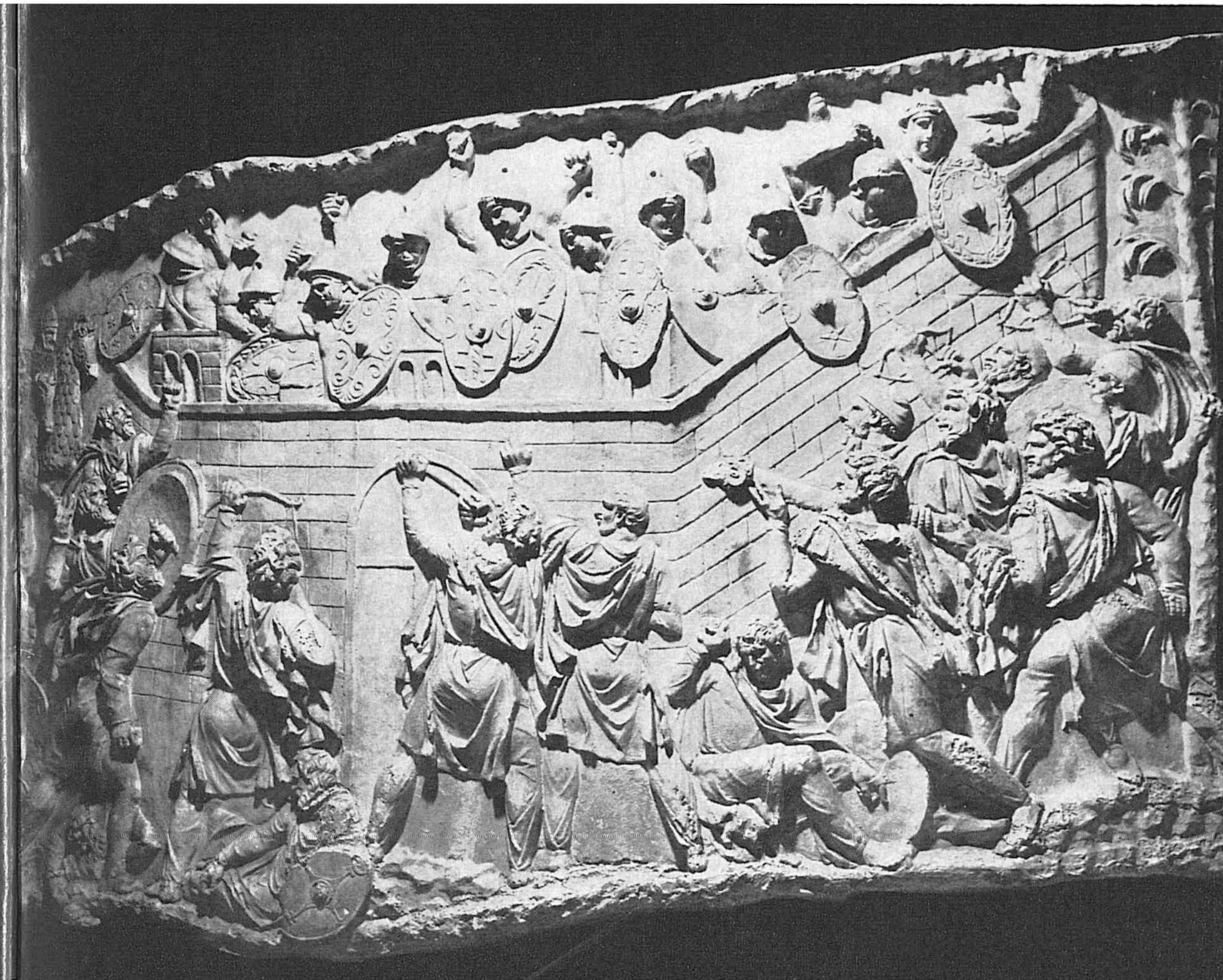

16. *Traian primeşte o solie dacică.* După lupta de la Tapae, Decebal îi trimite împăratului o solie formată numai din *comati*, poate aceea pomenită de Dio Cassius. Îmbrăcaţi în mantale cu franjuri, dacii par să ceară pace de la Traian pe care-l vedem însoţit de statul său major. În planul al doilea, un castru roman.

17. *Călăreţi daci înecîndu-se în Dunăre.* În iarna anului 101—102, Decebal încearcă să răstoarne soarta războiului, atacînd garnizoanele romane de la Dunărea de jos. Dacii suferă însă pierderi la trecerea fluviului, probabil din cauza ruperii gheţii.

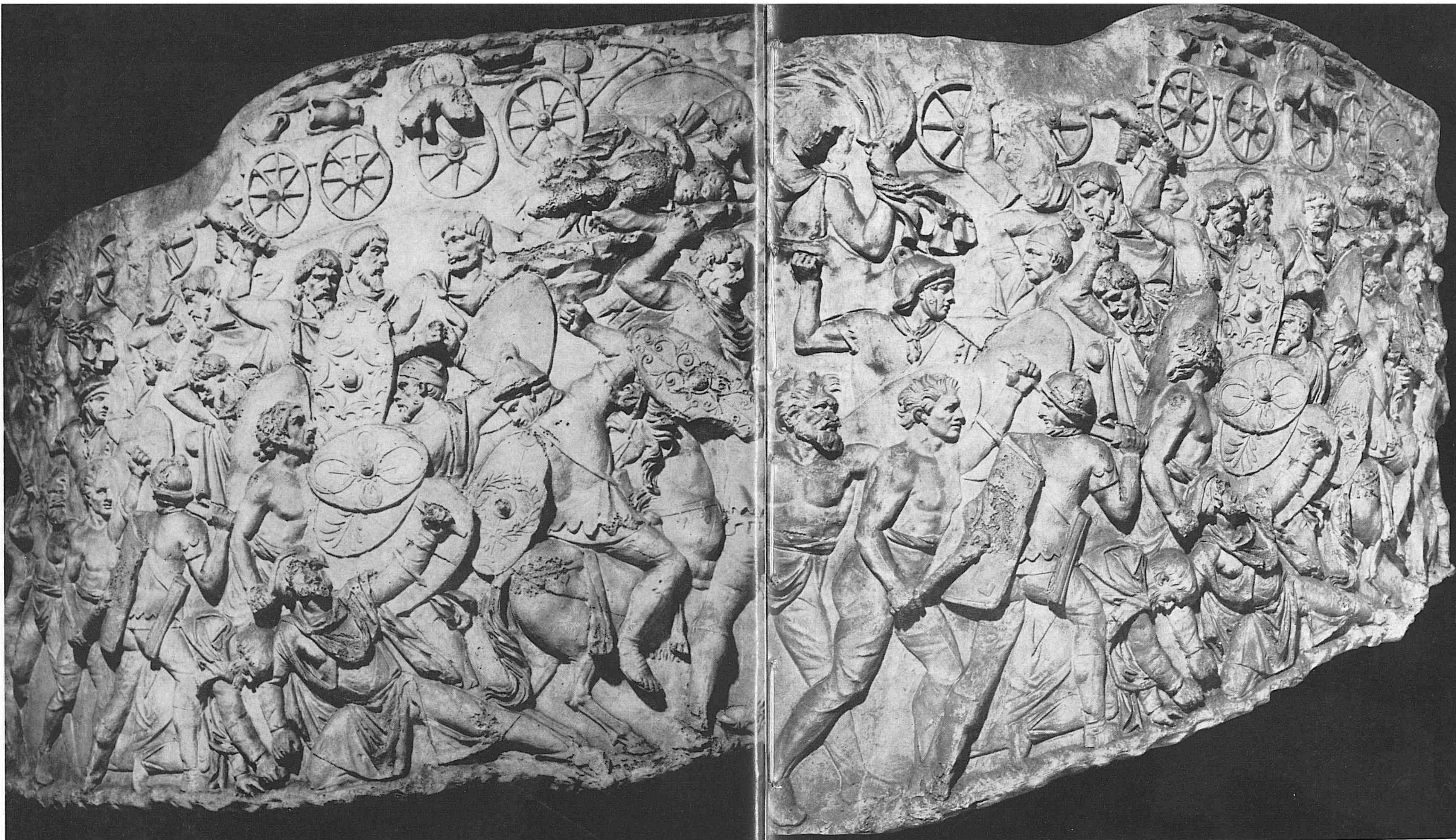

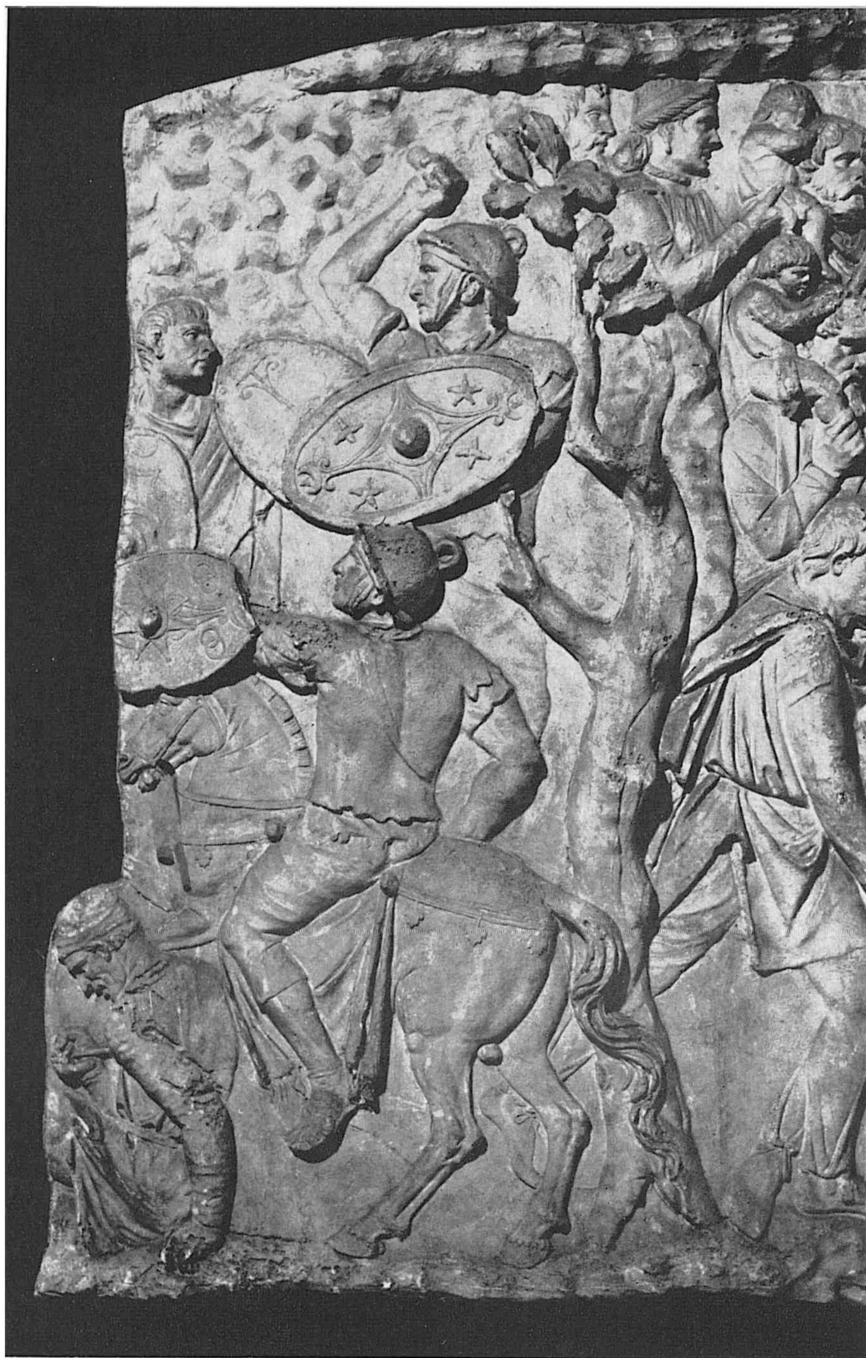
18. *Atacul împotriva garnizoanelor romane.* Mulți din călăreții daci se îneacă la trecerea Dunării, dar pedestrimea dacă (se văd, în stînga sus, doi *tarabostes*, dintre care unul poartă un *draco*) și cavaleria roxolană, aliata lui Decebal, îmbrăcată în armuri solzoase, reușesc să ajungă sub zidurile unui castru roman. În dreapta se văd arcașii daci azvîrlind săgeți asupra soldaților romani auxiliari care se apără. Lîngă poarta castrului se zărește un dac rănit.

19. *Atacul împotriva garnizoanelor romane* (continuare). Repetînd, în parte, imaginea precedentă, această planșă o completează. Pe pămînt, lîngă colțul taberei romane, e așezat un dac rănit, în timp ce soții săi de arme trag cu arcurile împotriva apărătorilor castrului și încearcă să spargă zidul cu ajutorul unui « berbece ».

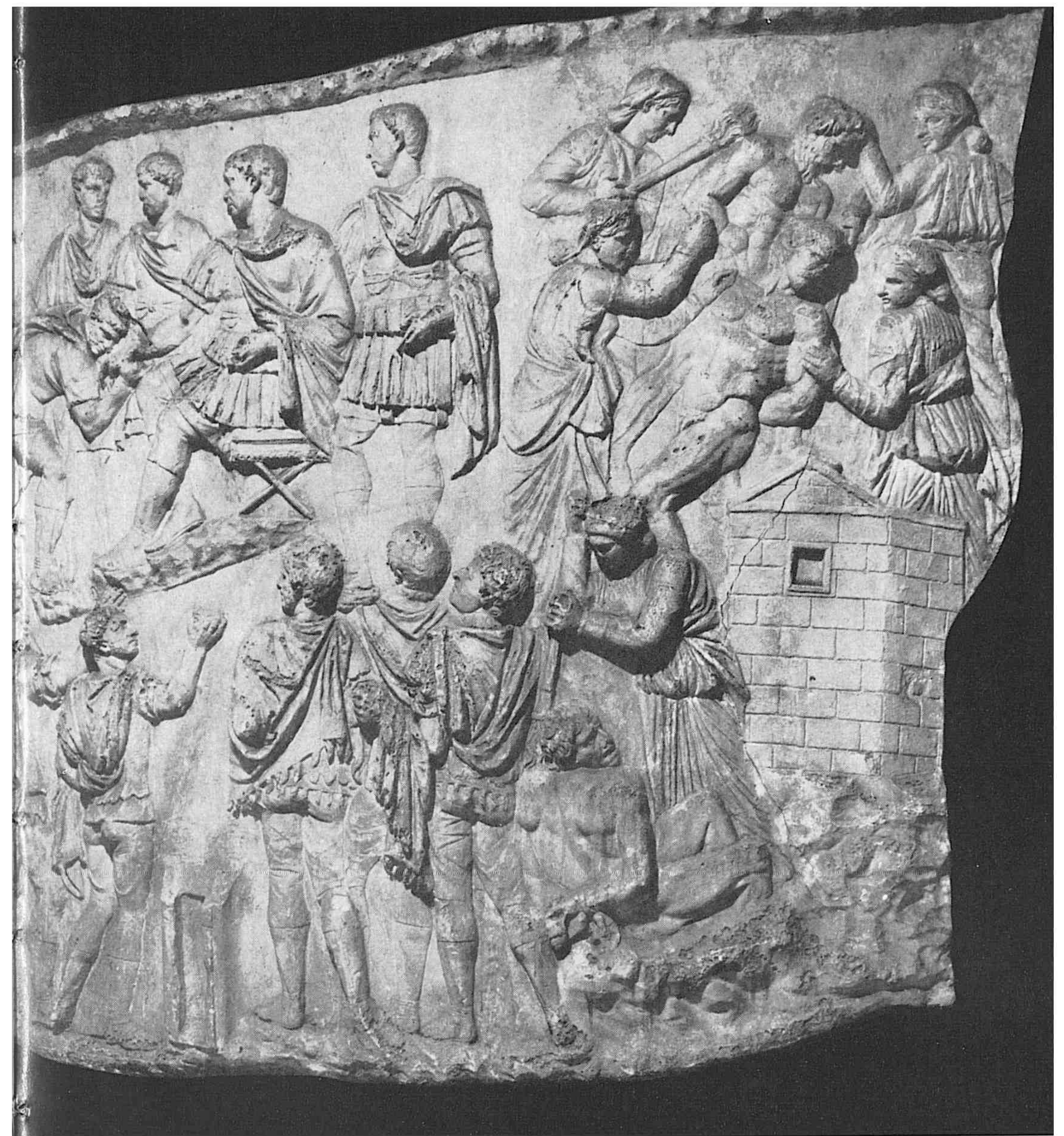
Scena e, desigur, simbolică, așa cum sînt multe pe Columnă. Ea nu reprezintă atacul împotriva *unui* castru, ci simbolizează atacarea mai multor garnizoane de la Dunărea de jos; așa se explică de ce soldații romani poartă scuturi cu șapte embleme diferite, reprezentînd mai multe corpuri de trupă auxiliare.

20—21. *Scene de luptă*. Garnizoanele de la Dunăre, atacate de daci, rezistă pînă ce Traian le vine în ajutor cu o parte din trupele de pe frontul de vest. După ce-i înving pe călăreţii roxolani, romanii dau o luptă cu dacii. Auxiliarii germani cu bustul gol şi celelalte corpuri de trupă (emblemele de pe scuturile lor sînt foarte diverse) luptă într-o cumplită învălmăşeală cu dacii ale căror căruţe se văd în partea superioară a scenei, încărcate cu vase şi provizii. Lupta continuă pînă la lăsarea întunericului: în stînga sus se zăreşte zeiţa nopţii care-şi întinde vălul deasupra luptătorilor. Lîngă carele din partea superioară a scenei se disting clar cadavrele a doi luptători. Dacii suferă pierderi şi romanii sînt pe cale de a cîştiga lupta.

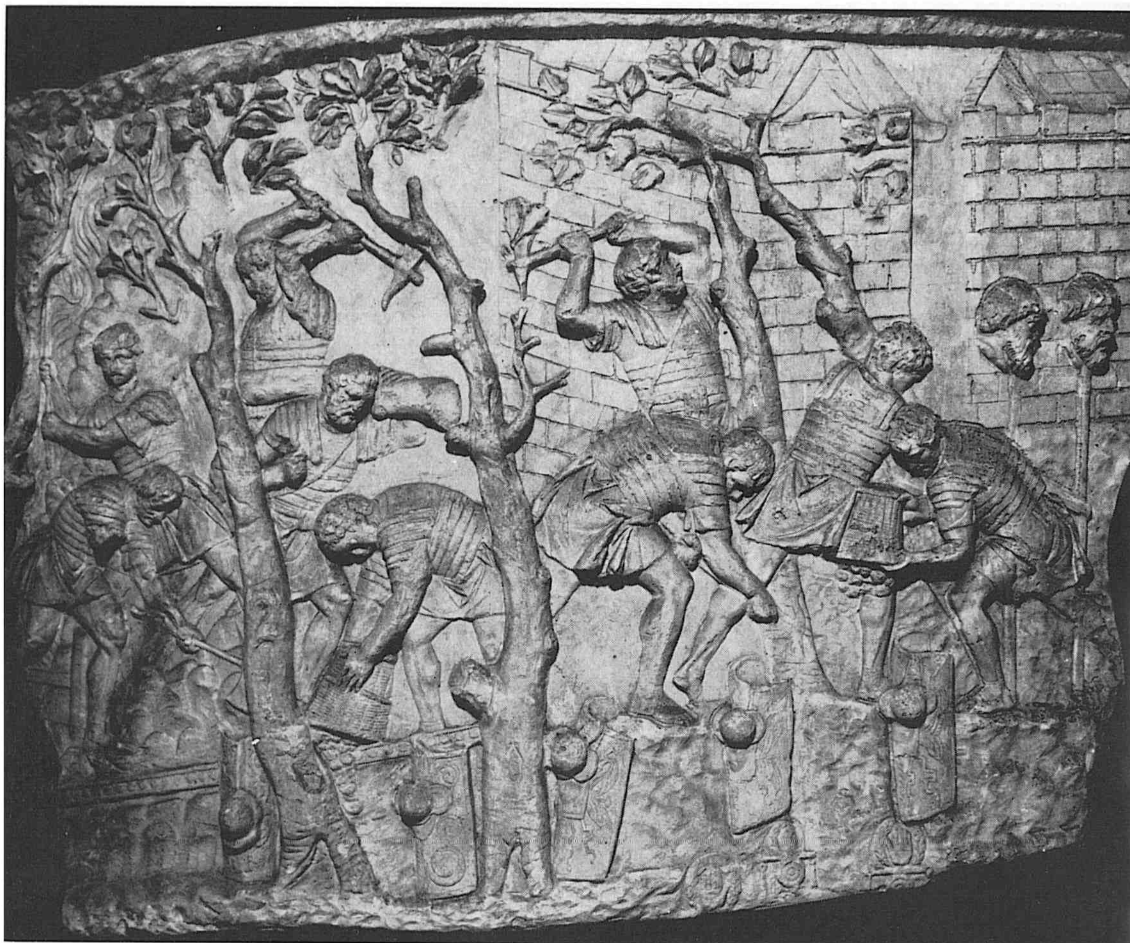

22. *Scenă de luptă* (sfirşit). Atacaţi din toate părţile (călăreţul şi pedestraşul roman întorşi amîndoi spre stînga sugerează un atac din spate), dacii sînt învinşi. Un *tarabostes* (în stînga, jos) preferă să se sinucidă înfigîndu-şi pumnalul în piept, decît să cadă viu în mîinile romanilor.

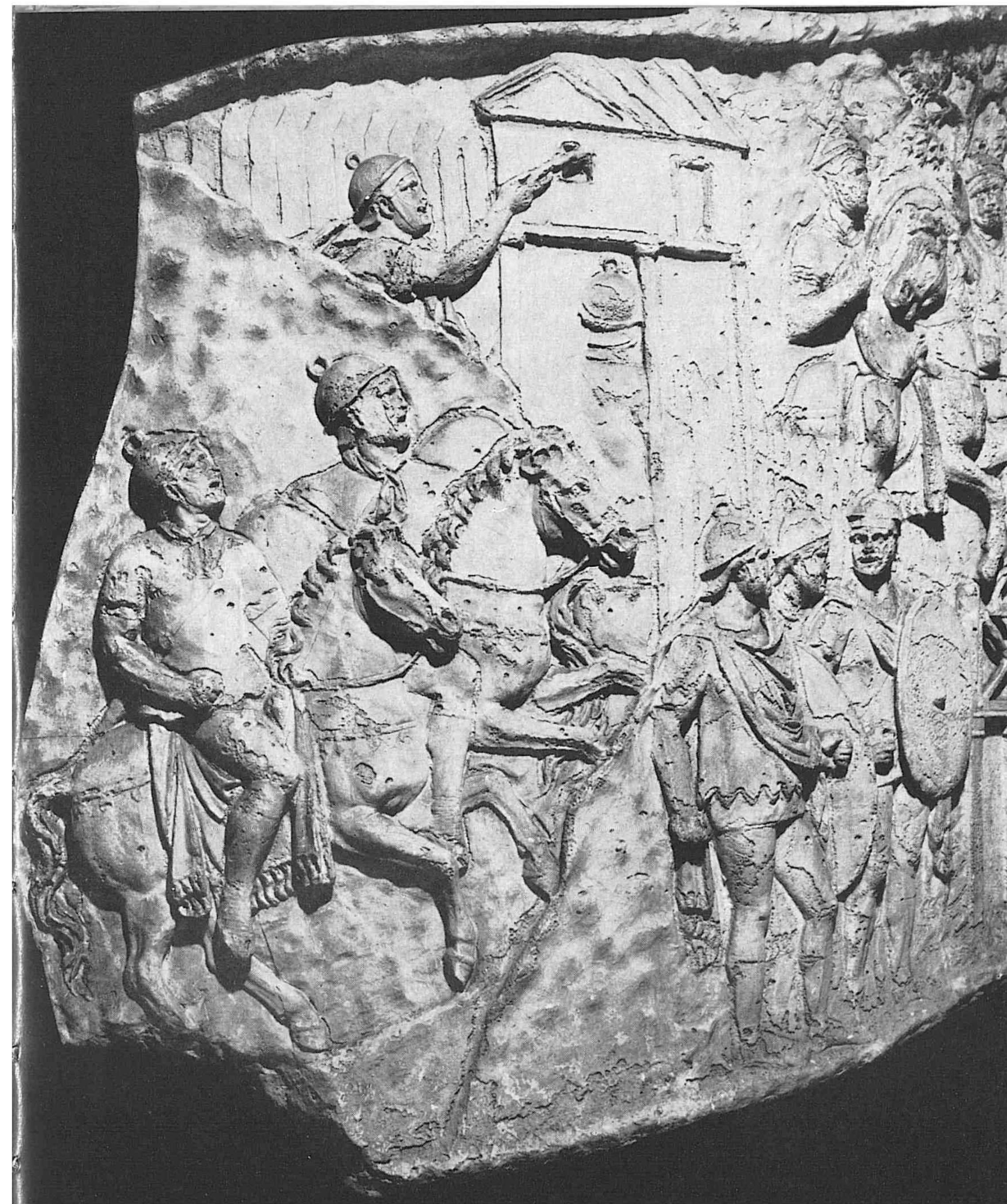

23. *Răsplătirea soldaţilor* şi *Torturarea prizonierilor romani*. În colţul superior sting al imaginii, Traian, înconjurat de ofiţeri, îi răsplăteşte pe soldaţii care s-au distins în luptele de la Dunăre; se vede un soldat care sărută mîna împăratului în semn de recunoştinţă. Jos, alţi soldaţi par a-şi aştepta rîndul.

Partea dreaptă constituie o scenă diferită. Se văd femei dace arzînd cu torţe aprinse umerii unor prizonieri romani goi, cu mîinile legate la spate. Această crudă scenă nu poate fi pusă numai pe seama exasperării dacilor învinşi în temerara lor încercare de a schimba soarta războiului prin atacul împotriva garnizoanelor dunărene; ea trebuie pusă în legătură şi cu religia dacilor, care, după cum spun autorii antici (Herodot, Iordanes) nu excludea jertfele omeneşti.

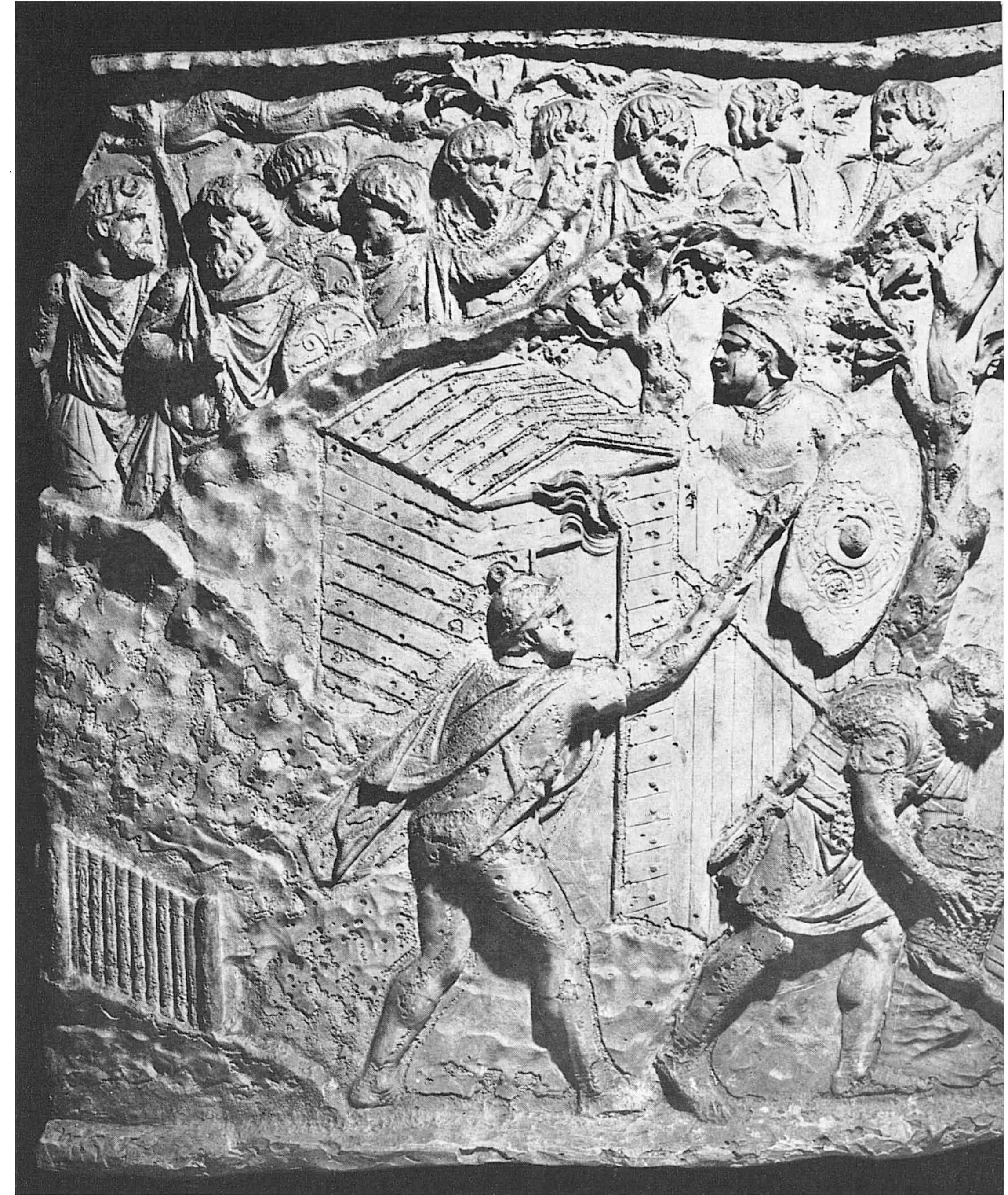

24. *Marşuri prin munţi.* Reluînd ofensiva în primăvara anului 102, Traian îşi conduce armata în regiunea Munţilor Orăştiei, spre Sarmizegetusa. Înaintarea e dificilă: soldaţii, depunîndu-şi scuturile şi căştile, doboară arbori şi umplu un şanţ. În planul al doilea se zăreşte un castru roman în faţa căruia două capete ale unor luptători daci sînt înfipte în pari.

25. *Incendierea unei aşezări dace.* Soldaţii romani dau foc unei aşezări dace; se disting palisada ce înconjoară aşezarea şi o construcţie de lemn pe stîlpi înalţi. Urmele de aşezări şi locuinţe incendiate sînt foarte numeroase în Munţii Orăştiei.

26. *Înaintarea în munți.* Scena ni-l înfățișează pe Traian călare, trecînd împreună cu doi cavaleri din suita sa peste un pod. Sus, în dreapta, pe o înălțime, se zărește o cetate dacică.

27. *Distrugerea unei așezări dace.* Soldații romani incendiază o așezare, în timp ce luptătorii daci s-au retras pe culmile munților. Un *comatus*, în stînga sus, poartă stindardul *(draco)* dacic. În colțul inferior din dreapta se văd soldați romani care lucrează la construirea unui castru.

28. *Şarja cavaleriei maure.* Sub privirile împăratului (sus în stînga), călăreţii mauri comandaţi de Lusius Quietus şarjează. Caii lor nu au nici frîu, nici şa.

29. *Şarja cavaleriei maure* (continuare). În faţa cavaleriei maure, dacii fug suferind şi pierderi; se văd un *tarabostes* şi doi *comati* căzuţi la pămînt.

31. *Nobil prizonier.* Un nobil dac făcut prizonier este adus, cu miinile legate la spate, în fața împăratului pe care-l vedem înconjurat de statul său major.

30. *Nobili daci închinîndu-se lui Traian.* În fața unui castru pe al cărui zid se văd două catapulte, Traian primește închinarea a doi nobili daci. În partea de jos a scenei, soldați romani construiesc o întăritură din trunchiuri de copac.

32. *Luptă în munți*. În fața unei așezări dacice întărite cu palisadă (colțul de sus din dreapta) se dă o luptă. Printre soldații romani se disting: în primul plan un luptător cu praștia, avînd proiectilele în faldul larg al mantalei, un auxiliar german cu bustul gol, arcași sirieni. Dacii sînt învinși, suferă pierderi și se retrag spre așezarea întărită.

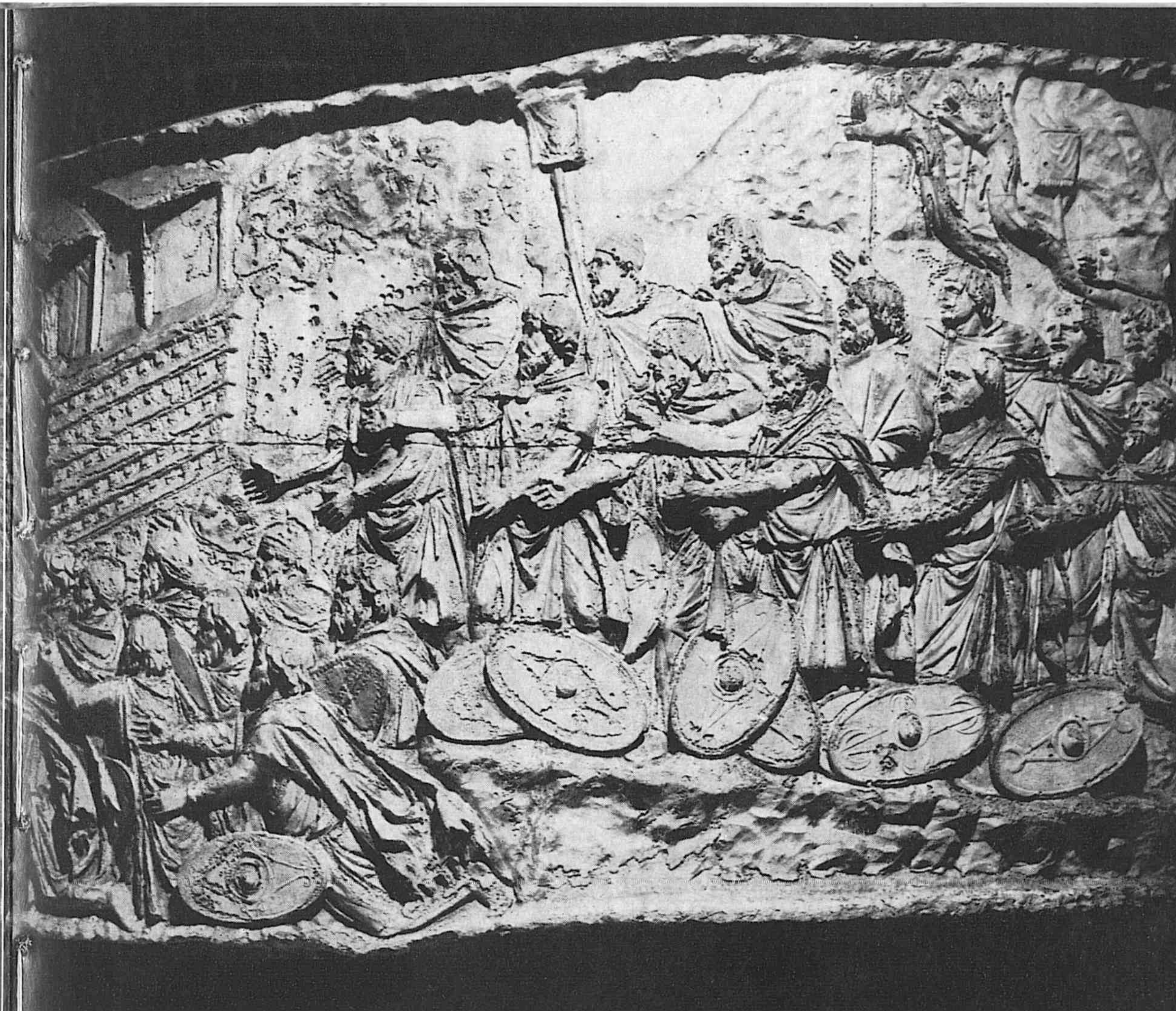
33. *Asaltul unei fortărețe dace*. După ce cîștigă bătălia reprezentată în scena precedentă (se văd, în stînga, daci care se refugiază în interiorul palisadei), armata romană ia cu asalt o altă fortăreață dacică. Soldații formează cu scuturile lor o carapace *(testudo)* pentru a se feri de loviturile apărătorilor.

34. *Bătălie în munți.* Doi soldați romani care au luat parte la luptă (vezi planșa 35) îi prezintă lui Traian capetele tăiate ale unor luptători daci. În dreapta, se văd soldații din legiuni care stau în rezervă, gata să intre în luptă.

35. *Bătălie în munți* (continuare). Romanii ies învingători din luptă și înaintează călcînd peste cadavrele dușmanilor.

36. *Dacii cer pace.* După lupte îndîrjite, armata romană ajunge sub zidurile unei mari cetăți dacice, poate Sarmizegetusa. Traian primește o solie dacică de pace, formată din *tarabostes* și *comati*. Trei nobili daci au îngenunchiat, implorînd pace, în fața tribunei de piatră pe care șade împăratul. În fața zidului cetății, soldații romani țin ridicate cu mîndrie insemnele diverselor corpuri de trupă.

37. *Dacii cer pace* (continuare). O mulțime de daci cer pace cu brațele întinse. Stindardele lor sînt ridicate, dar scuturile sînt aruncate la pămînt. Planul diferit pe care sînt sculptați arată că ei nu fac parte din solie; artistul a vrut să simbolizeze prin ei nevoia de pace a întregii Dacii învinse în primul război.

38. *Dacii cer pace* (sfîrşit). În spatele numeroşilor daci care cer pace de la Traian se zăreşte, impunătoare, figura regelui Decebal. Mîinile sale întinse cer pacea, dar atitudinea lui dîrză lasă să se vadă că el nu s-a resemnat în faţa înfrîngerii.

39. *Dacii îşi dărîmă cetăţile.* Conform uneia din condiţiile păcii din anul 102, Decebal e silit să poruncească dărîmarea cetăţilor sale din Munţii Orăştiei. Se văd cîţiva daci care abat cu tîrnăcoapele un zid de piatră. De notat că săpăturile din Munţii Orăştiei au pus în evidenţă urme de demantelare şi, apoi, refacerea (în 103—105) a unor cetăţi ca Piatra Roşie, Blidarul şi Sarmizegetusa.

40. *Daci întorcîndu-se la casele lor*. În planul al doilea, la stînga, se vede o cetate *(oppidum)* dacică. Centrul şi întreaga parte dreaptă a scenei sînt ocupate de un numeros grup de daci care se îndreaptă spre stînga, adică spre *oppidum*. Din grup fac parte bătrîni şi, mai ales, femei şi copii; o mamă are lîngă ea doi copii, iar pe al treilea îl poartă în braţe, alta îşi poartă pruncul pe cap, într-un fel de leagăn rustic; un bătrîn păşeşte ţinînd de mînă un copil. Oamenii sînt urmaţi de animale domestice (boi, capre, oi), din care o parte se îndreaptă spre stînga, în timp ce altele s-au culcat în iarbă.

Scena reprezintă întoarcerea la casele lor a dacilor aflaţi prin munţi în timpul războiului din 101—102.

41. *Victoria.* Între două trofee de arme dacice (simbolizînd poate campaniile din 101 şi 102), zeiţa Victoria, cu piciorul stîng sprijinit pe un coif, scrie pe un scut înconjurat de lauri numele poporului învins.

42. *Plecarea lui Traian în campanie.* La începutul celui de-al doilea război dacic, Traian părăseşte Italia pentru a conduce personal operaţiunile militare. El se îmbarcă pe o corabie la Brundisium pentru a traversa Marea Adriatică. Îl vedem pe împărat în partea superioară a scenei, în picioare pe puntea unei corăbii cu vîslaşi. În stînga se zăresc construcţiile din Brundisium, printre care şi un arc de triumf.

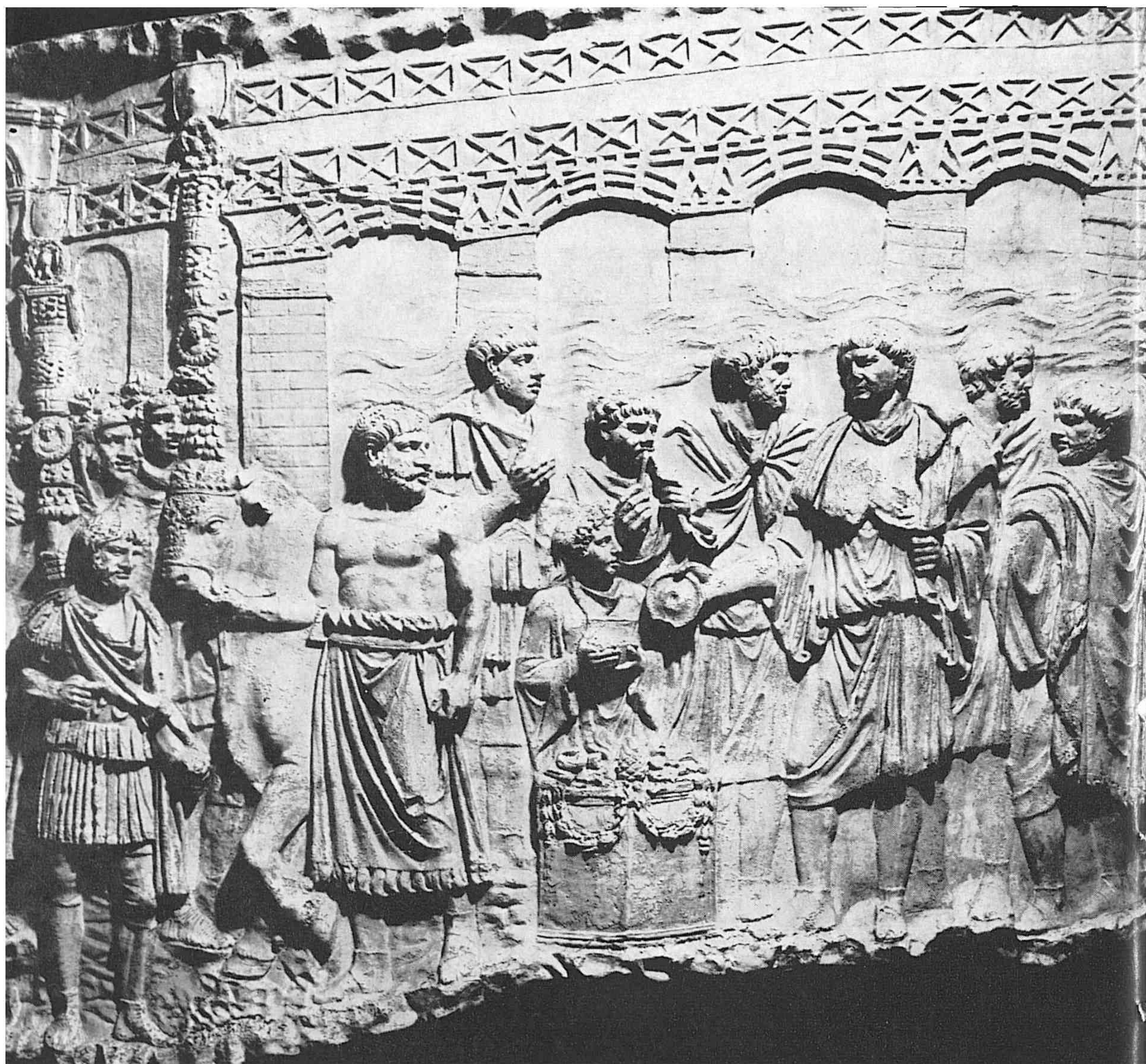
43. *Armata romană în marş.* Scena ni-l înfăţişează pe Traian călărind în fruntea statului său major. În ultimul plan se văd clădirile unui mic oraş roman fortificat. S-ar părea că scena se petrece în sudul Dunării, deşi n-ar fi imposibil (vezi pl. 44) ca ea să aibă loc în teritoriul dacic cucerit de Traian cu prilejul primului război.

44. *Daci închinîndu-se lui Traian.* Un grup de *comati*, împreună cu copiii lor, îl întîmpină pe împărat făcînd act de supunere. E greu de spus dacă avem de-a face cu un trib din Dacia propriu-zisă sau cu o populaţie daco-getică din sudul Dunării.

45. *Podul lui Apolodor din Damasc.* Scena ni-l înfățișează pe Traian gata să aducă o jertfă cu prilejul inaugurării podului peste Dunăre, construit de arhitectul Apolodor din Damasc în dreptul Drobetei (Turnu Severin) între 103—105, sau cu prilejul trecerii grosului forțelor romane peste acest pod, la începutul celui de-al doilea război. În primul plan, la dreapta altarului, împăratul, înconjurat de ofițeri superiori, face o libație, în timp ce la stînga altarului un *victimarius* ține taurul pregătit pentru jertfă. La sacrificiu asistă soldați romani, avînd în față insemnele trupelor din care fac parte.

În planul al doilea se profilează silueta maiestuoasă a podului cu pilonii săi puternici, cu arcurile și cu balustrada lui. Evident, el e redat schematic; știm, de exemplu, că podul avea 20 de piloni, nu cinci cîți se văd pe relieful Columnei.

46. *Luptă în fața unei cetăți dacice.* Soldații romani ies învingători dintr-o luptă care se dă dinaintea unei fortificații dacice situate pe o colină. Între apărătorii cetății pare să se desfășoare o violentă dispută, poate în legătură cu posibilitatea ajutorării celor angajați în luptă sau cu problema capitulării. Sus, în dreapta, se zărește un grup de daci care par să se afle pe o altă înălțime.

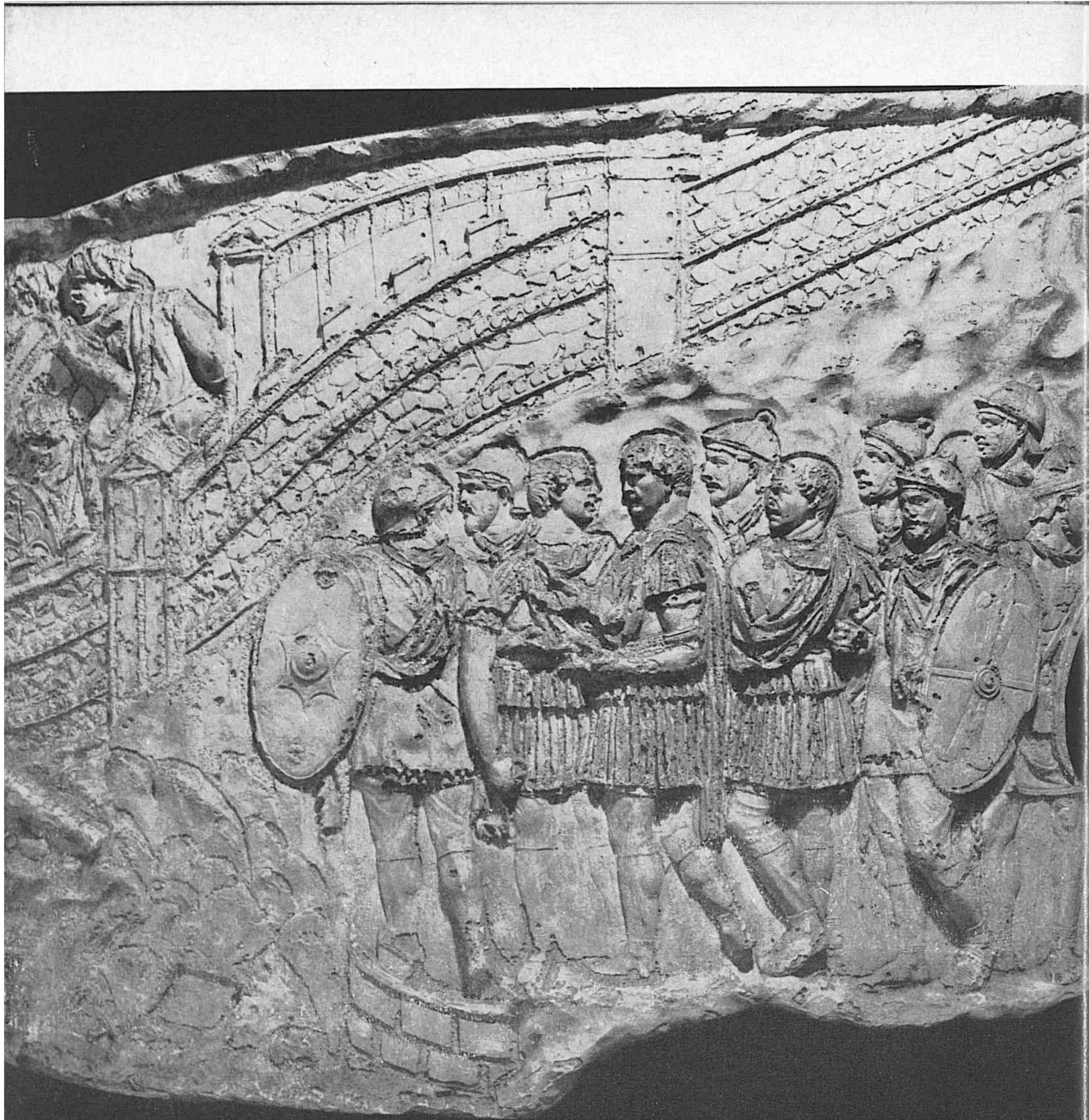
47. *Detaliu din scena precedentă.*

48. *Castru roman.* Scena înfăţişează un castru roman ridicat în apropierea Sarmizegetusei, capitala lui Decebal. În partea dreaptă se văd soldaţi purtînd scări pentru asaltul citadelei dacice.

49. *Asediul Sarmizegetusei.* Romanii, după ce au înconjurat Sarmizegetusa, pornesc la atac. Apărîndu-se cu scuturile de loviturile dacilor din cetate, ei reazemă de zid scări lungi pe care se urcă. În partea dreaptă a scenei se vede un soldat roman cățărat pe o scară de asalt, care a tăiat capul unui duşman şi-l ţine în mîna stîngă; corpul neinsuflețit al dacului atîrnă peste zid cu brațele în jos.

50 *Asediul Sarmizegetusei* (continuare). De-a lungul zidului cetății, romanii atacă, iar dacii se apără azvîrlind tot felul de proiectile; unul dintre ai lor a căzut, mort, la pămînt. Trebuie subliniată maniera inexactă în care e redat zidul Sarmizegetusei. Pe Columnă el pare format din rînduri de pietre neregulate alternînd cu rînduri de bîrne de lemn; în realitate, aşa cum au arătat săpăturile arheologice, zidul era construit din blocuri de piatră paralelipipedice. De asemenea, săpăturile de la Sarmizegetusa n-au scos la iveală turnuri de curtină din lemn, cum par a fi cele de aici; oarecum asemănătoare ar fi doar platformele de luptă de la Costeşti şi Blidaru.

51. *Asediul Sarmizegetusei* (continuare). Se pare că primul asalt a fost respins. Împăratul, înconjurat de statul său major, pune la cale un nou plan de atac. În interiorul cetății dacice se remarcă o lungă galerie acoperită; ea merge, poate, pe lîngă zid, dar săpăturile arheologice n-au scos la iveală nimic asemănător.

52. *Asediul Sarmizegetusei* (continuare). Partea stîngă a imaginii continuă scena precedentă. Deasupra soldaților romani, pe stînca pe care e clădită cetatea, se văd ciudate mașini de război, al căror rost nu e limpede. În dreapta se zăresc soldați romani (se remarcă, sus, arcași orientali purtînd zale) care pornesc din nou la asalt.

53. *Asediul Sarmizegetusei* (continuare). Continuă lupta din scena precedentă. Soldații romani din legiuni și trupele auxiliare provoacă dacilor pierderi grele.

54. *Detaliu din scena precedentă.* În partea dreaptă se văd, căzute din mîna dacilor uciși, două săbii curbate caracteristic dacice.

55. *Asediul Sarmizegetusei* (continuare). Se vede un grup de daci în afara zidurilor cetății; e posibil să fie dintre aceia care au trecut de partea romanilor.

E curios faptul că zidul fortificației nu e redat ca în scenele precedente (pl. 50—53), ci parțial, făcut din blocuri de piatră de formă regulată.

56. *Asediul Sarmizegetusei* (continuare). Romanii continuă să atace. Unii din ei au pătruns în interiorul fortificației și, împreună cu cei de afară, încearcă să facă o breșă în zidul de incintă.

57. *Asediul Sarmizegetusei* (continuare). Atacul roman pare să fi fost respins; în orice caz, soldații lui Traian îngrămădesc lemne pentru construirea unui turn sau a unei terase care să le permită să urce pe ziduri.

58 *Asediul Sarmizegetusei* (continuare). Dacii incendiază construcțiile din interiorul cetății pentru ca nimic de preț să nu cadă în miinile romanilor. În realitate, distrugerea sanctuarelor dacice de la Sarmizegetusa, constatată arheologic, ne face să credem că aici Columna se îndepărtează de realitate și că focul a fost pus de romani după cucerirea cetății.

60. *Asediul Sarmizegetusei* (continuare). O scenă dramatică: împărţirea ultimelor rezerve de apă între apărătorii cetăţii asediate. Unii sînt istoviţi de sete, alţii sorb cu aviditate preţiosul lichid.

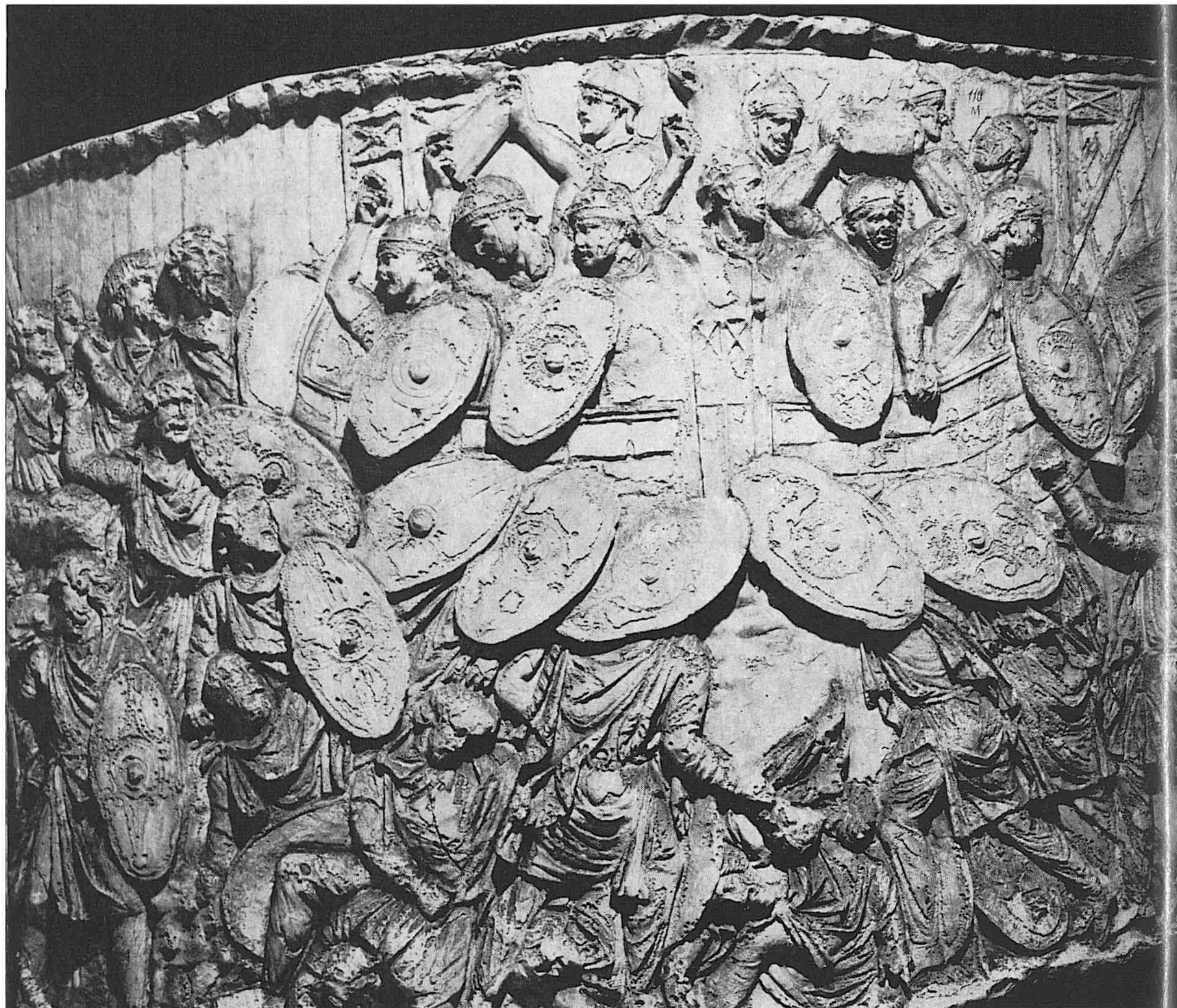
59. *Asediul Sarmizegetusei* (continuare). Rezistenţa dacilor continuă, dar apărătorii sînt sfîrşiţi de puteri. Deşi nu avem de-a face cu o scenă de luptă, se văd totuşi luptători daci învinşi de lipsa de apă, purtaţi pe braţe de tovarăşii lor.

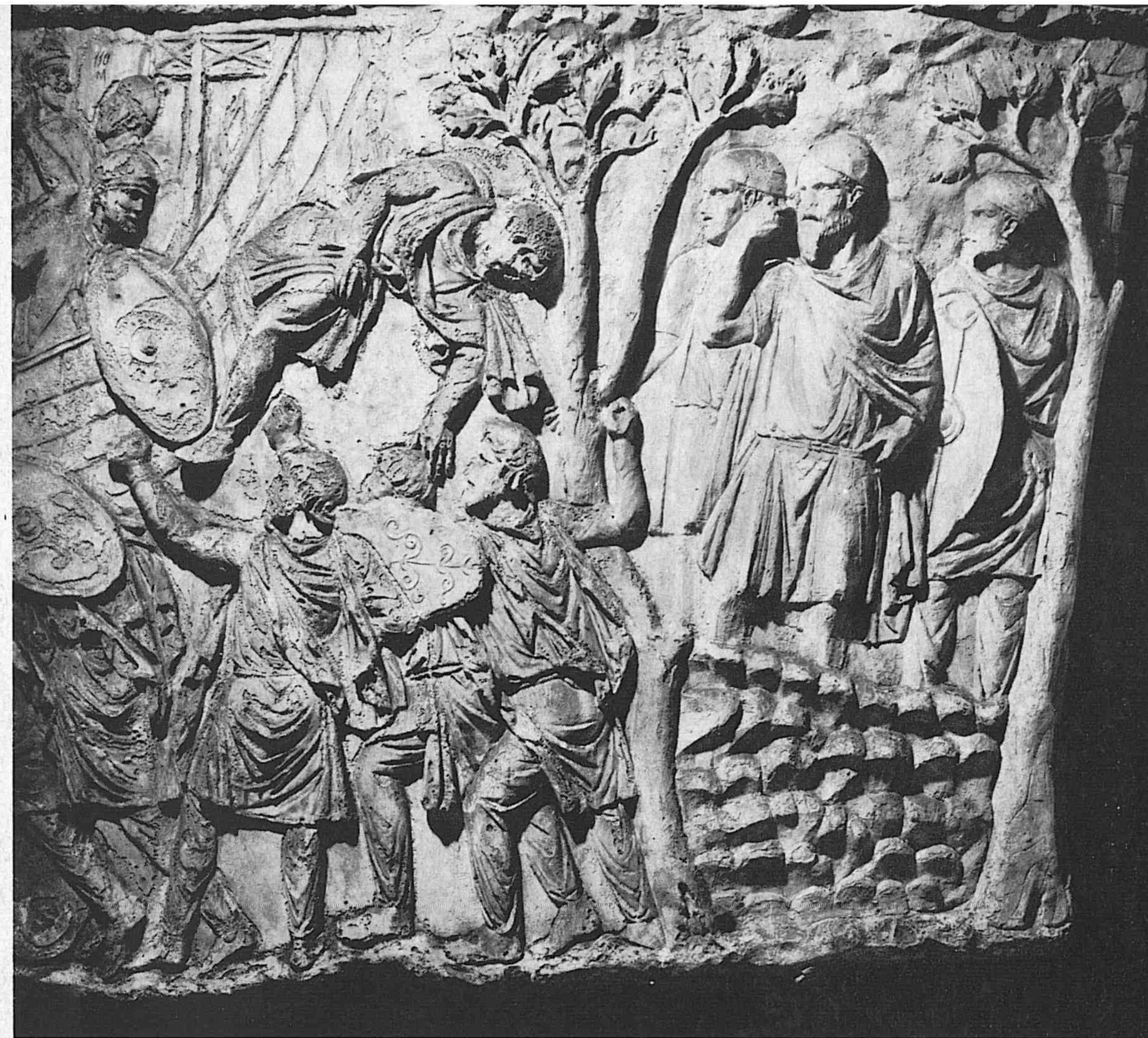

61. *Asediul Sarmizegetusei* (sfîrşit). Orice rezistenţă devenind imposibilă, apărătorii părăsesc pe ascuns cetatea asediată.

62. *Fortificaţie dacică în munţi*. Căderea Sarmizegetusei n-a însemnat sfîrşitul oricărei rezistenţe. Îi vedem aici pe daci retranşaţi într-o fortificaţie construită din pietre şi bîrne şi apărată de un rîu. În timp ce soldaţii romani (sus, în dreapta) construiesc bărci, dacii încearcă o ieşire.

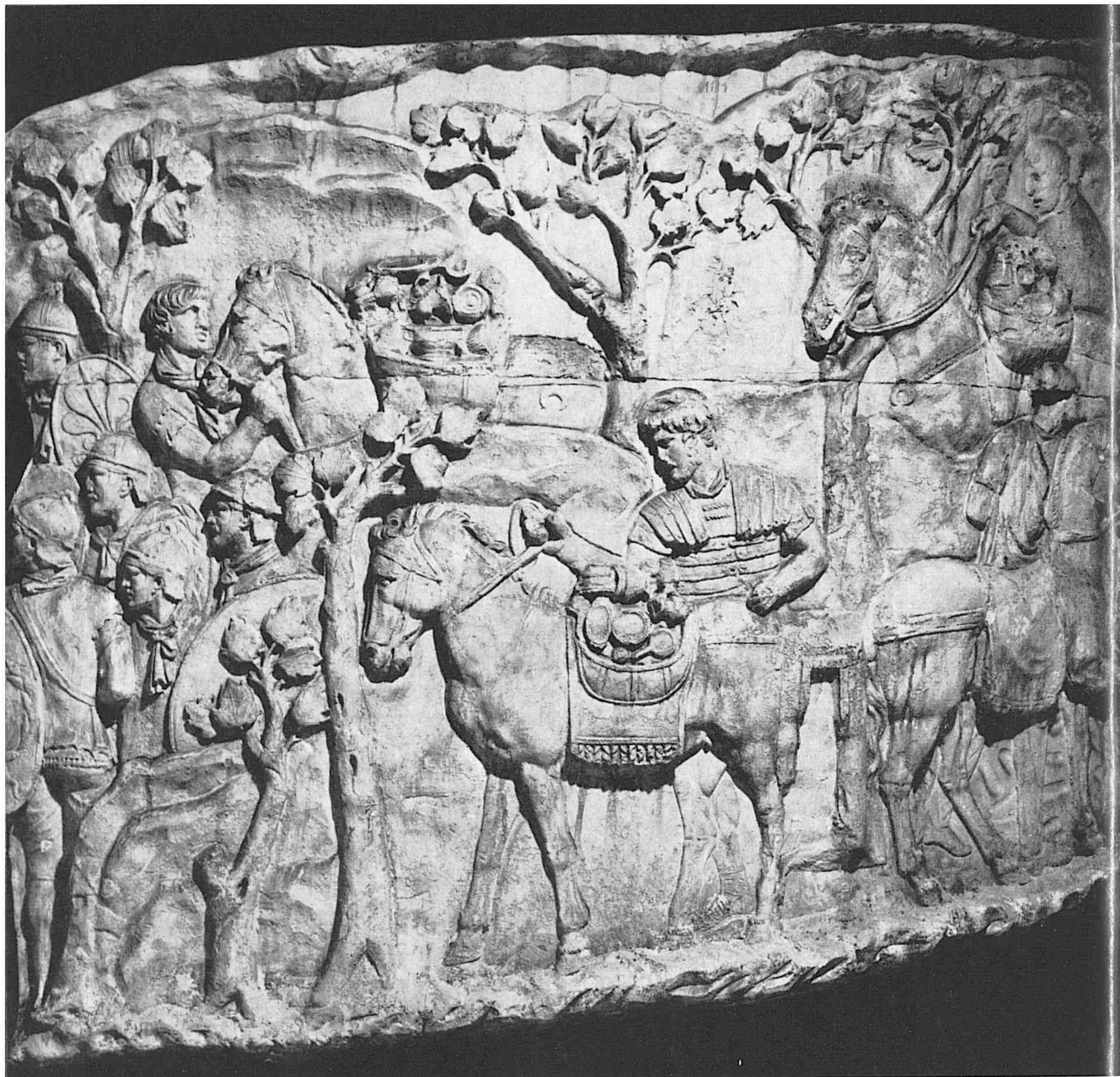

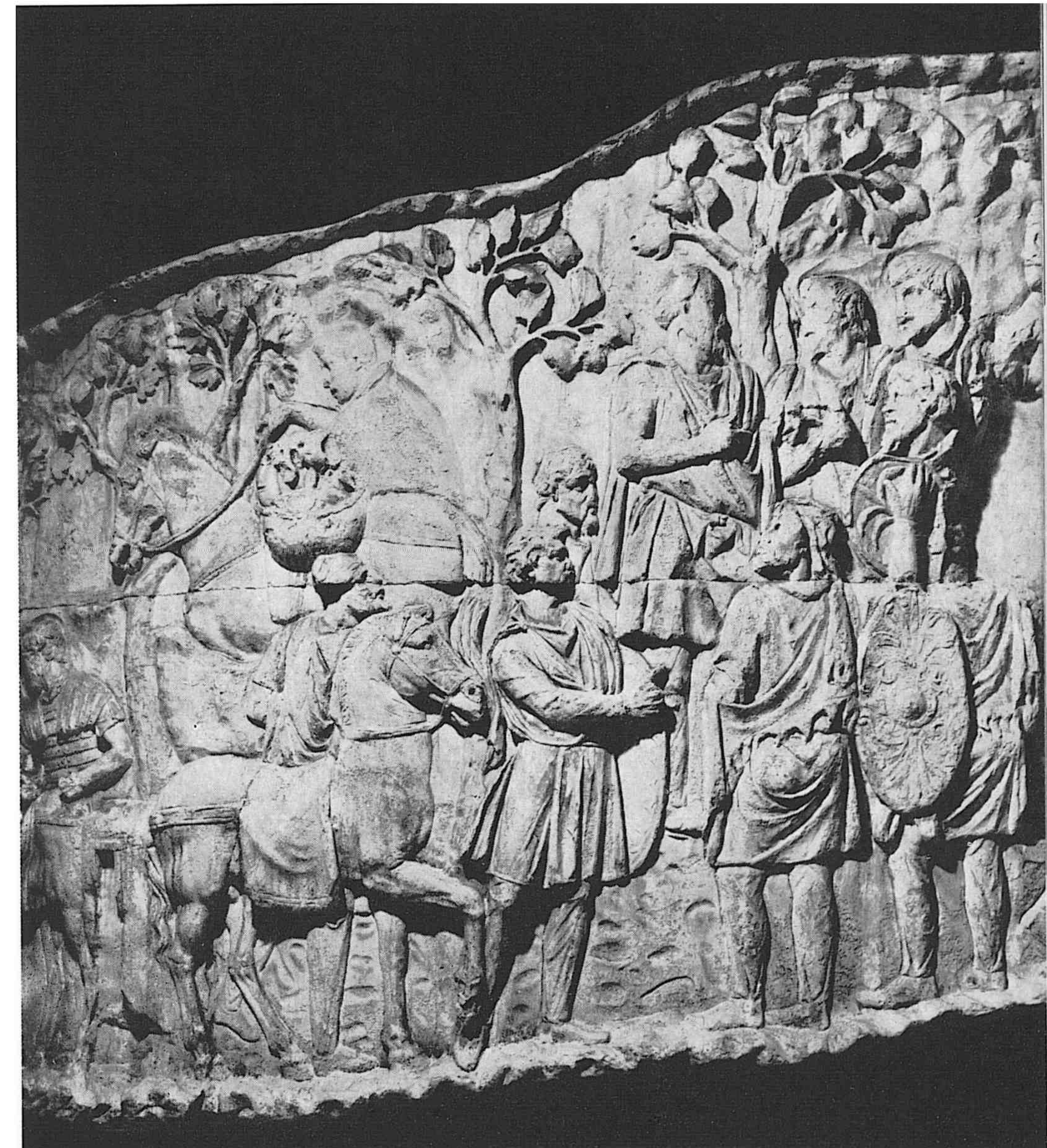
63. *Dacii atacă un castru roman.* Protejîndu-se cu scuturile lor ovale, dacii încearcă să ia cu asalt un castru roman, dar sînt respinşi suferind pierderi grele.

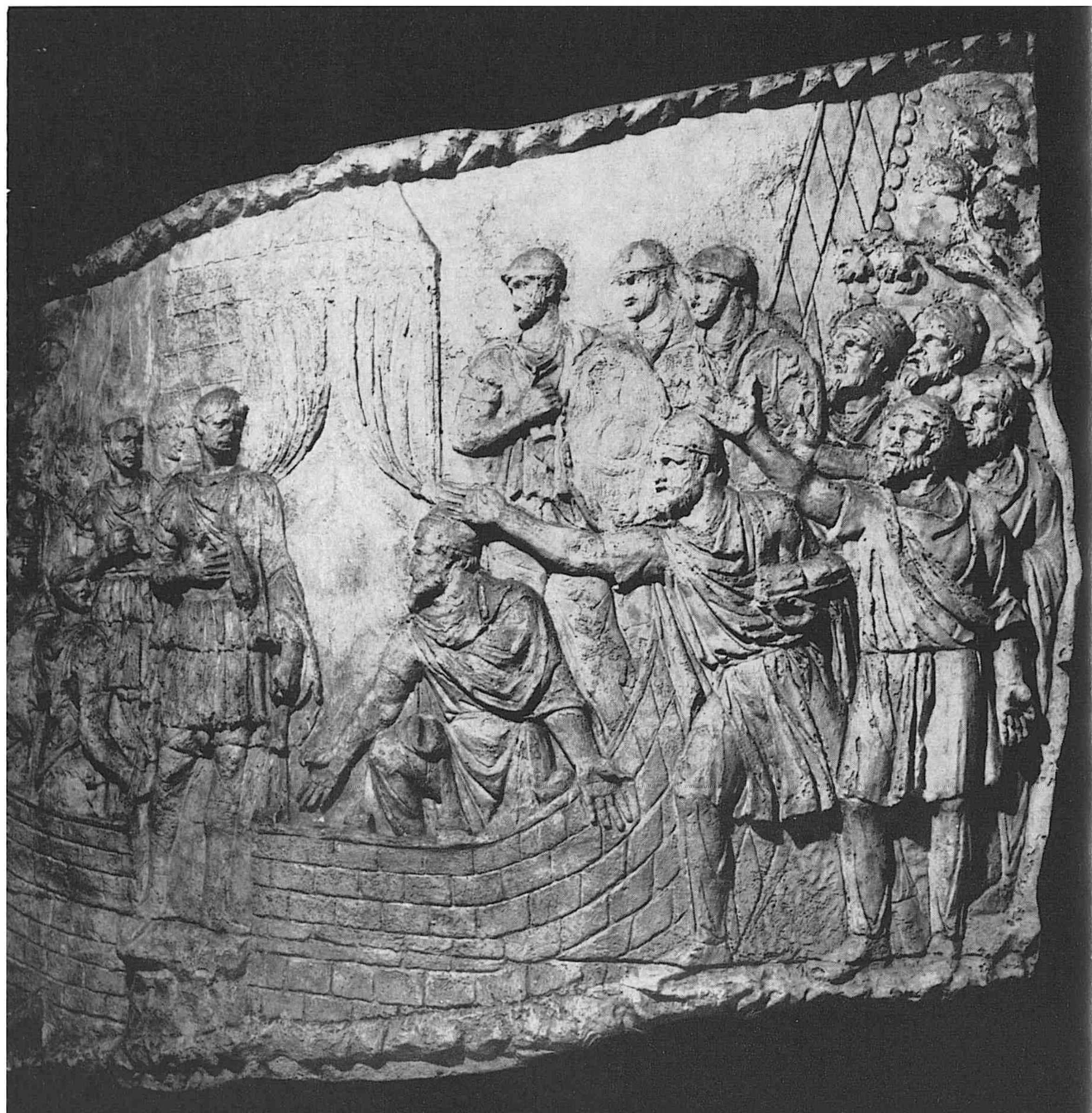
64. *Dacii atacă un castru roman* (continuare). Reproducînd parţial scena precedentă, imaginea ne arată, la dreapta, un grup de trei *tarabostes* asistînd, de pe o înălţime, la luptă. E posibil ca cel din mijloc să fie însuşi Decebal, organizatorul ultimelor rezistenţe disperate.

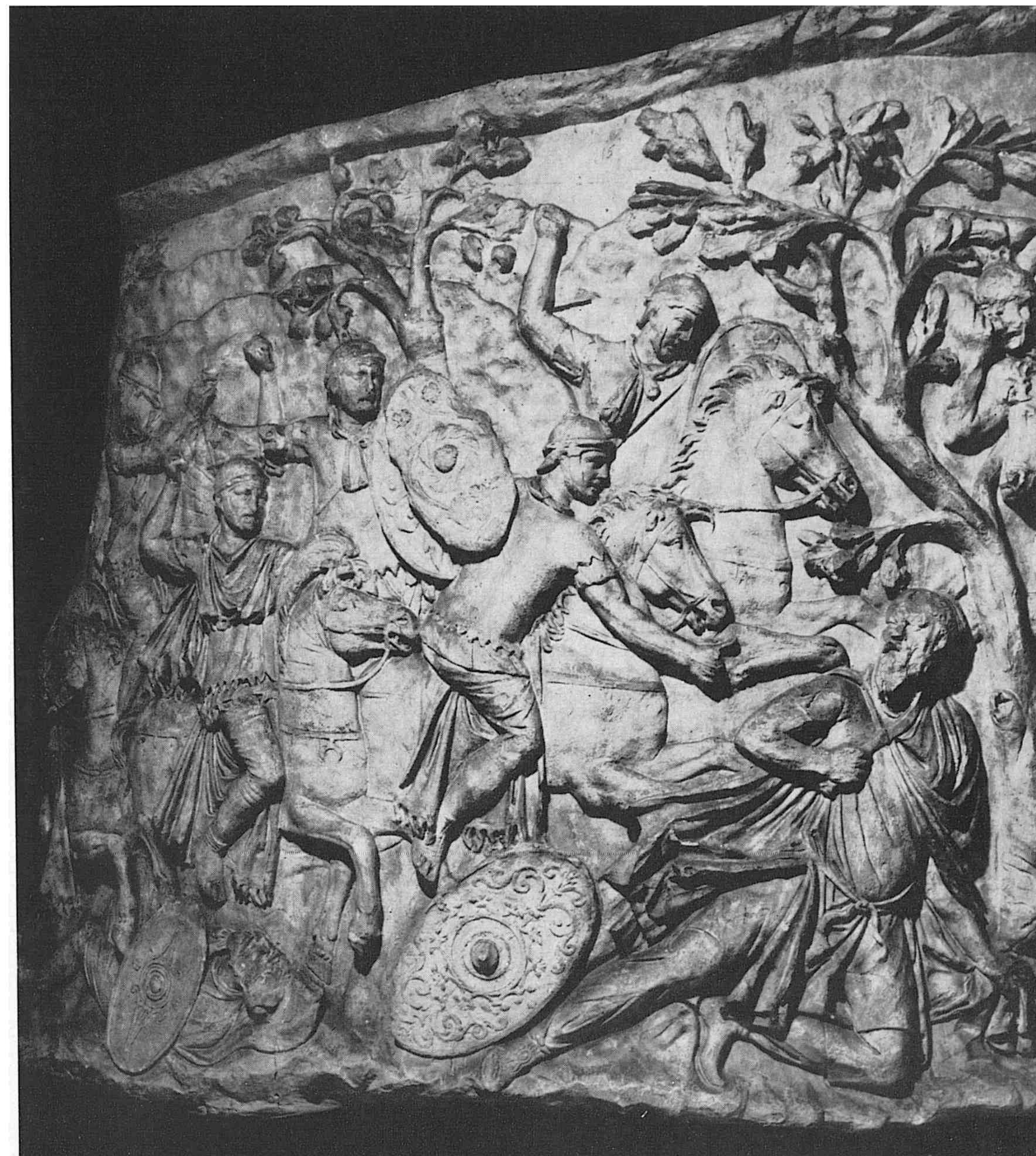
65. *Transportarea prăzii.* Bogata pradă, constînd din vase de aur și argint găsite la Sarmizegetusa, e încărcată pe cai pentru a fi dusă la Roma.

66. *Sfatul dacilor.* Jumătatea din stînga a scenei reproduce o parte din scena precedentă. În cealaltă jumătate se văd luptători daci care se sfătuiesc.

67. *Nobili daci închinîndu-se lui Traian.* Pierzînd orice nădejde, un grup de nobili daci se închină învingătorului care, înconjurat de statul său major, le acordă iertarea.

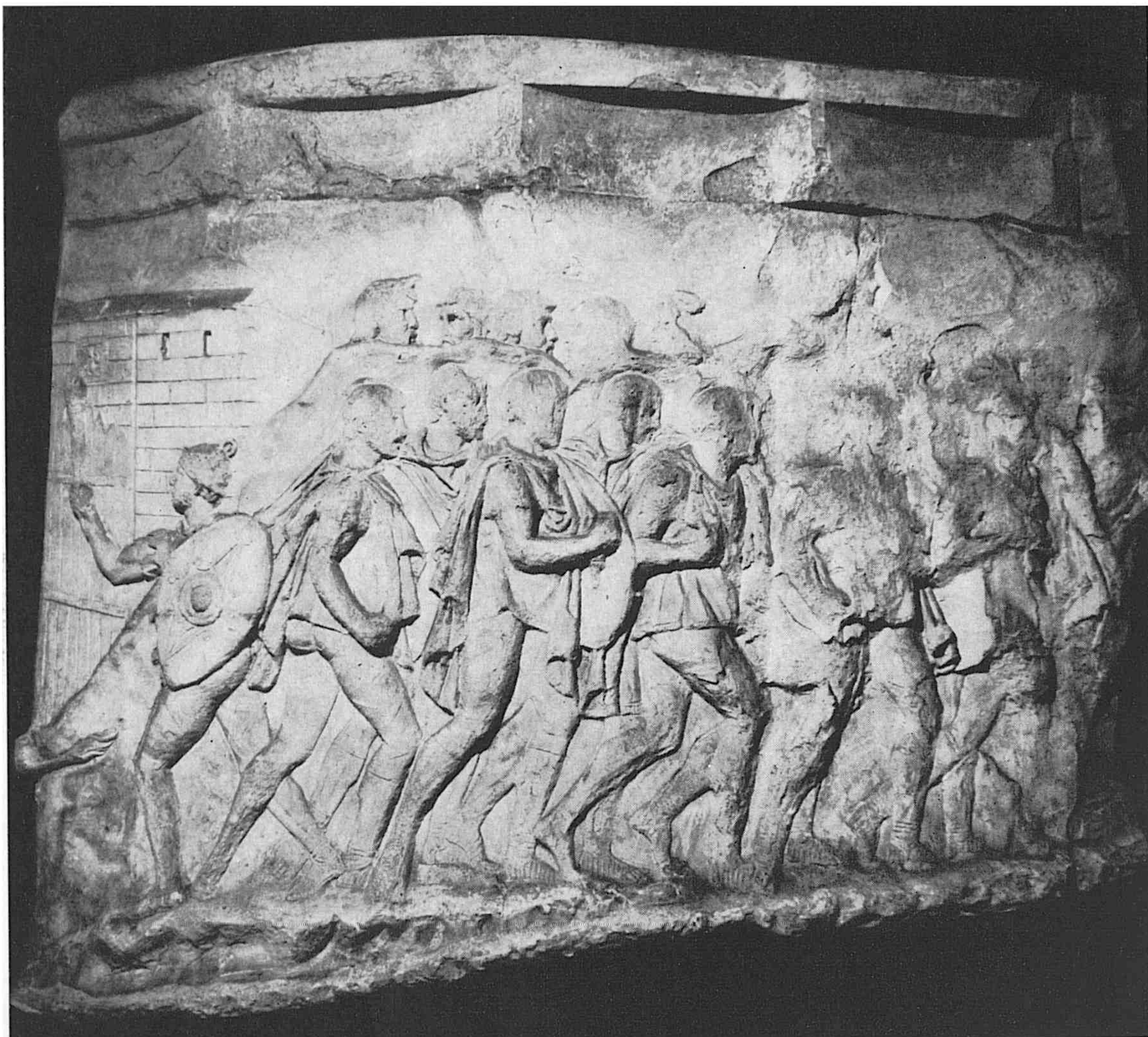

68. *Moartea lui Decebal.* Fugar prin munţi, încercînd să organizeze rezistenţa antiromană, Decebal e ajuns de călăreţii romani, trimişi în urmărirea lui. În primejdie de a fi prins, el preferă să se sinucidă, tăindu-şi gîtul cu un pumnal curb dacic, la rădăcina unui copac. Soldaţii romani îi vor tăia capul şi mîna dreaptă pentru a le duce lui Traian.

70. *Dac prizonier*. Un dac prins e tîrît de cîţiva soldaţi romani. La dreapta, romanii incendiază o aşezare dacică întărită.

69. *Ultima luptă*. Ajutaţi de sarmaţi (uşor de recunoscut datorită bonetelor lor conice), dacii dau o ultimă luptă cu romanii în faţa unei aşezări întărite cu zid şi palisadă.

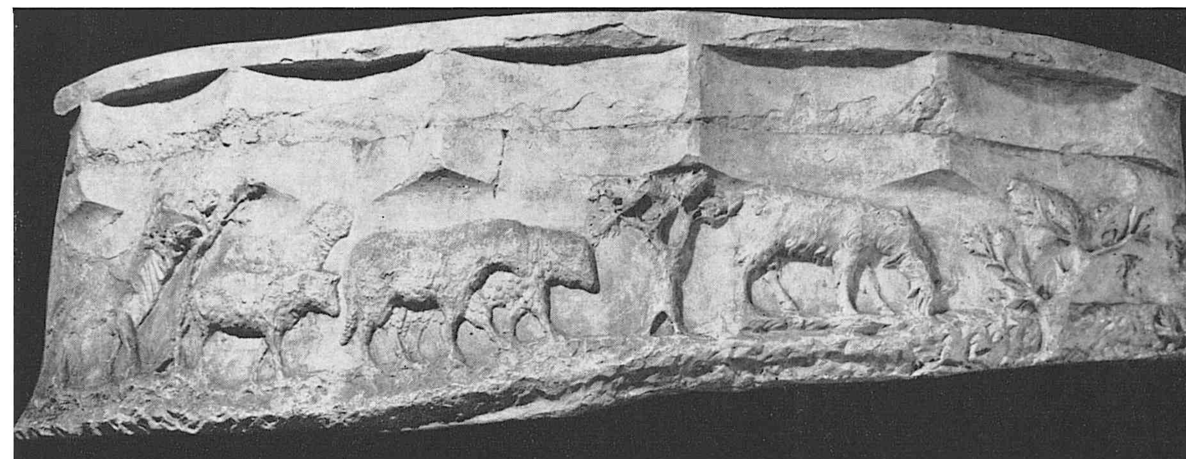

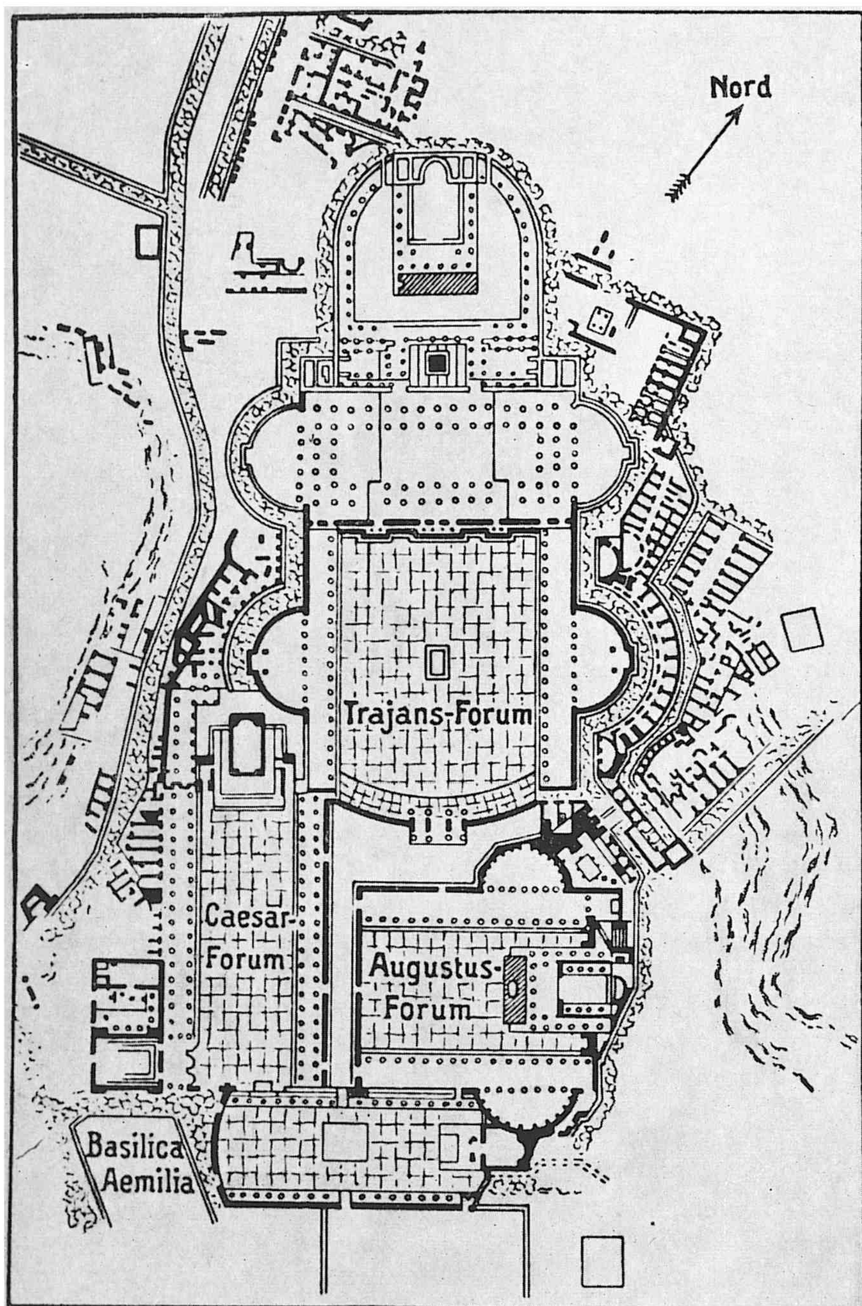
72. *Evacuarea dacilor din regiunile muntoase* (continuare). În ciuda conservării proaste a monumentului, se pot distinge cîțiva daci (bărbați, femei și copii) care pășesc spre dreapta precedați de turmele lor. Majoritatea întorc capul spre așezarea pe care au fost siliți s-o abandoneze.

Nu există nici un motiv ca scena aceasta să fie interpretată, așa cum au făcut-o unii comentatori (Froehner, Cichorius, Lehmann-Hartleben, Christescu etc.), ca emigrarea dacilor din țara lor. O astfel de emigrare în masă e contrazisă de datele tuturor izvoarelor scrise și nescrise. Dar scena nu poate fi interpretată nici cum a sugerat Patsch, ca o întoarcere a dacilor la casele lor, aidoma întoarcerii după primul război; e vizibil aici că dacii nu se înapoiază în așezările lor din munți, ci le părăsesc, escortați de romani. Explicația cea mai plauzibilă e că romanii evacuează populația din zonele muntoase, unde rezistența și răscoalele puteau fi mai ușor organizate, la șes, unde putea fi supravegheată mai lesne. *Arheologia confirmă această ipoteză: în timp ce urmele continuității dacilor abundă* în Dacia romană, în regiunea Munților Orăștiei orice viață dacică încetează la 106 e.n.

71. *Evacuarea dacilor din regiunile muntoase.* În timp ce soldații romani desăvîrșesc distrugerea așezării din scena precedentă (partea stingă a planșei), un detașament de auxiliari romani escortează spre dreapta un grup de daci (vezi mai jos). Chiar în capătul din dreapta al imaginii se distinge, deși aici reliefurile sînt foarte stricate de vreme, un dac care-și întoarce capul, privind cu nostalgie la așezarea părăsită și distrusă.

73. *Evacuarea dacilor din regiunile muntoase* (sfîrșit). E ultima scenă de pe Columnă. Se văd animale mergînd liniștite sau oprindu-se să pască. În felul acesta, o scenă idilică încheie cronica ilustrată a celor două războaie sîngeroase purtate de Traian cu dacii.

74. *Planul Forului lui Traian*

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

T. Antonescu, *Columna Traiană*, vol. I, Iaşi, 1910

R. Bianchi-Bandinelli, *Un problema di arte romana: il maestro delle imprese di Traiano*, în *Le arti*, I, (1938—1939).

Th. Birt, *Die Buchrolle in der Kunst*, Leipzig, 1907.

C. Cichorius, *Die Reliefs der Trajanssäule* (două vol., II şi III, de text şi două de planşe), Berlin, 1896, 1900.

G.A.T. Davies, *Topography and the Trajan Column*, în *Journal of Roman Studies*, X, I, 1920.

H. Daicoviciu, *Osservazioni intorno alla Colonna Traiana*, în *Dacia*, Nouvelle Série, III, 1959.

W. Froehner, *La Colonne Trajane*, Paris, 1872.

G. M. A. Hanfmann, *Roman Art*, New York, s.a.

K. Lehmann-Hartleben, *Die Trajanssäule*, Berlin-Leipzig, 1926 (un volum de text şi unul de planşe).

G. Lugli, *Il triplice significato topografico, storico e funerario della Colonna Traiana*, în *Analele Academiei Române*, 1943.

Roma antica, Roma, 1946.

La tomba di Traiano, în *Omagiu lui Constantin Daicoviciu*, Bucureşti, 1960.

R. Paribeni, *Optimus Princeps*, Messina, 1926.

C. Patsch, *Der Kampf um den Donauraum unter Domitian und Trajan (Beiträge zur Völkerkunde von Südosteuropa V/2)*, Viena, Leipzig, 1937.

E. Petersen, *Trajans dakische Kriege nach dem Säulenrelief erzählt*, I, II, Leipzig, 1899, 1903.

S. Reinach, *La Colonne Trajane au Musée de Saint-Germain*, Paris, 1886.

I. A. Richmond, *Trajan's Army on the Trajan's Column*, în *Papers of the British School at Rome*, XIII, 1935.

P. Romanelli, *La Colonna Traiana*, Roma, 1942.

H. Stuart Jones, *The Historical Interpretation of the Reliefs of Trajan's Column*, în *Papers of the British School at Rome*, V, 1910.

CUPRINS

Redactor responsabil: PETRE LUPAN
Tehnoredactor: NICOLAE MIHĂILESCU

Dat la cules 08.10.1965. Bun de tipar 10.03.1966. Apărut 1966. Tiraj 10.000 + 160 Broşate. Hîrtie Tipar înalt tip A de 80 g/m². Ft. 16/700 × 1000. Coli ed. 9,22. Coli de tipar 2,25. Comanda 2727. Planşe 36 tipo. A. nr. 10402 C. Z. pentru bibliotecile mari 7. C. Z. pentru bibliotecile mici 7.728.8.

Întreprinderea Poligrafică « Arta Grafică » Calea Şerban Vodă 133 Bucureşti Republica Socialistă România
Comanda nr. 1235

Lei 12